

HUMANITAS

Ai atâtea vieți
câte cărți ai citit

AMINTIRI DE LA
HUMANITAS

EDIȚIE ÎNGRIJITĂ DE
IOANA PÂRVULESCU

Acest volum aniversar se oferă gratuit, în limita stocului disponibil, celor care cumpără orice carte Humanitas din orice librărie Humanitas, inclusiv online.

Redactor: Oana Bârna
Coperta: Angela Rotaru
Corector: Cristian Negoită
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Iuliana Constantinescu
Prelucrări digitale: Dan Dulgheru

© HUMANITAS, 2020

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Amintiri de la Humanitas / Lidia Bodea, Andrei Pleșu,
Martin S. Martin, ...; ed. îngrij. de Ioana Pârvulescu. –
București: Humanitas, 2020
ISBN 978-973-50-6800-4
I. Bodea, Lidia
II. Pleșu, Andrei
III. Martin, Martin S.
IV. Pârvulescu, Ioana (ed.)
821.135.1

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723 684 194

Cuprins

Amintiri despre <i>Amintiri de la Humanitas</i> LIDIA BODEA	8
Autodenunț precedat de O prietenie a contrariilor ANDREI PLEȘU	18
Cărțile: ancorele noastre MARTIN S. MARTIN	32
Ce-mi puteam dori mai mult? EMANOIL MARCU	36
Cetatea clădită pe stâncă CRISTINA CIOABĂ	40
Cot la cot și tâmplă lângă tâmplă DAN C. MIHĂILESCU	54
Cum am ajuns un autor Humanitas H.-R. PATAPIEVICI	66
Cum n-am ajuns Camus MIRCEA CĂRTĂRESCU	96
De ce am scris despre cum n-am scris pentru acest volum aniversar T.O. BOBE	114
De ce e Humanitas altfel LUCIAN BOIA	128
Despre tradiție și patria din amintiri IOAN STANOMIR	138
Editor și autor THIERRY WOLTON	148

Humanitas ca istorie personală	152
GABRIELA TABACU	
Humanitas și cu mine am venit pe lume în același loc	168
VLAD ZOGRAFI	
Litera dulce-amară sau, pe scurt, despre bibliofagie	174
V.I. STOICHIȚĂ	
O lansare de pomină	184
IOANA NICOLAIE	
O nouă viață	196
ANDREEA RĂSUCEANU	
Oaza de libertate	204
MONICA PILLAT	
Omul cu bicicleta	218
TATIANA NICULESCU	
Trebuia de mult să ne-ntâlnim	228
RADU PARASCHIVESCU	
Un loc geometric	244
ANA BLANDIANA	
Va fi odată ca niciodată	250
CĂTĂLIN CIOABĂ	
Viață, visuri, versuri pentru Humanitas	262
DENISA COMĂNESCU	
Apărută la Humanitas	272
IOANA PÂRVULESCU	
<i>Credite foto</i>	301
<i>Mozaic de amintiri fotografice</i>	303

*Amintirile (mele) de la Humanitas
asta-nseamnă, în primul rând: cele câteva mii
de titluri, milioane de cărți care și-au găsit
cititorii.*

LIDIA BODEA

*Amintiri despre
Amintiri de la Humanitas*

Aș putea înghiți câte o carte de amintiri pe zi. Pentru că nu pot să-mi scriu memoriile, le citesc pe ale altora. Îmi place să *devorez* vieți. (Cioran, *Caiete*)

București, 10 ianuarie 2020

Dragă Ioana,

Încă din vară, când ne-am văzut împreună cu Oana, ți-am spus cât de mult îmi place ideea ta de-a aduna într-un volum „aniversar“ poveștile (amintirile) câtorva dintre autorii Humanitas. Chiar așa, minunată idee ai avut, căci această carte are să fie, în meniul anului, tortul nostru sărbătoresc (la propriu și la figurat) și cel mai bun prilej pentru ca cititorii noștri să ne spună „La mulți ani!“. Atâta doar că, în mintea mea, cum am spus, volumul avea să fie unul al autorilor editurii. Or, cu pricepere și tandrețe irezistibile, m-ați păcălit – tu și Oana – și m-ați convins să promit că scriu și eu ceva, măcar câteva pagini... De rușinea promisiunii făcute, din vară (!) până acum (iarnă-n toi...), am căutat un scenariu confesiv, tema fiind a amintirii, cu care să nu mă fac și să nu vă fac de râs, în cazul în care nu v-ar fi lăsat inima să-mi spuneți că nu merge, că blatul meu insipid strică gustul întregului. De jur împrejur, creme, ciocolate, frișcă, fructe confiate, migdale, caramel, adică scriitori unul și unul, cum să mă amestec printre voi, când, lucru limpede pentru mine de 15 ani, rostul meu e să veghez asupra bucătăriei cărților voastre, nu să mă așez în rândul bucatelor.

Îmi aduc aminte c-am încercat să protestez invocând apartenența mea la specia celor care se pricep nu *la scris*, ci la transformatul în carte al *scrisului celor care se pricep la scris*. Mi-ai răspuns că, uite, Vlad Zografi, Radu Paraschivescu vor scrie, deși sunt și ei editori Humanitas. Ei sunt și editori Humanitas, am spus eu, fără ca joaca mea de-a valențele lui și să te înduplece.

Iată-mă deci sub amenințarea celui de-al 12-lea ceas, cu promisiunea amânată de câteva luni, cu rușinea legată-n jurul gâtului și cu laptopul în față, chită să-ți scriu ce-ți scriu. Nici mie nu mi-e limpede ce: paginile cerute, cu amintiri de la Humanitas, sigur nu; mai curând, presimt eu, un hibrid confesiv-scuzațiv, o-ncercare de-a-ți explica de ce n-am fost în stare să scriu ce s-ar fi convenit și cum am căutat totuși să scriu ce s-ar fi convenit. Am putea să spunem că sunt niște:

AMINTIRI DESPRE AMINTIRI DE LA HUMANITAS!

Ce și-am mărturisit despre sfiala de a mă amesteca printre scriitori e foarte adevărat și (constat cu mulțumirea cuiva care-și spune că are și oboseala părțile ei bune) nu prea-mi mai pasă că vor fi guri care să mă acuze că sunt alintată, sau ipocrită, sau complexată, sau de-a dreptul înfumurată. *Zică toți ce vor să zică, / Treacă-n lume cine-o trece...*

Acum, mă voi strădui să-ți spun măcar două-trei vorbe și despre cea de-a doua pricină pentru care mi-a fost/îmi e atât de anevoie să mă achit de promisiunea făcută.

Ca să ai parte de amintiri, mai precis, ca să ai parte de amintiri și să le poți pune pe hârtie, o condiție

obligatorie, cred eu, e aceea a distanței, a așezării tale într-un timp cât de cât altul decât acela despre care vei povesti. Trebuie să fie o etapă, un culoar de viață încheiată, despre care da, acum poți vorbi; sau măcar unul dintre cele câteva culoare ale vieții tale, despre care, din nou, dar mutându-te pe un alt culoar, poți vorbi. Or, culoarul editurii fiind singurul meu culoar, mi-e greu să prind amintirile, căci totul e în curgere, în desfășurare de atunci-acum-atunci. Fluturii clipei încă zboară, să-i prind în insectar e prea devreme. Iar disciplina de a pune timpul în insectar, ținând jurnal, n-o am decât sporadic și, până la urmă, inteligibil doar pentru mine.

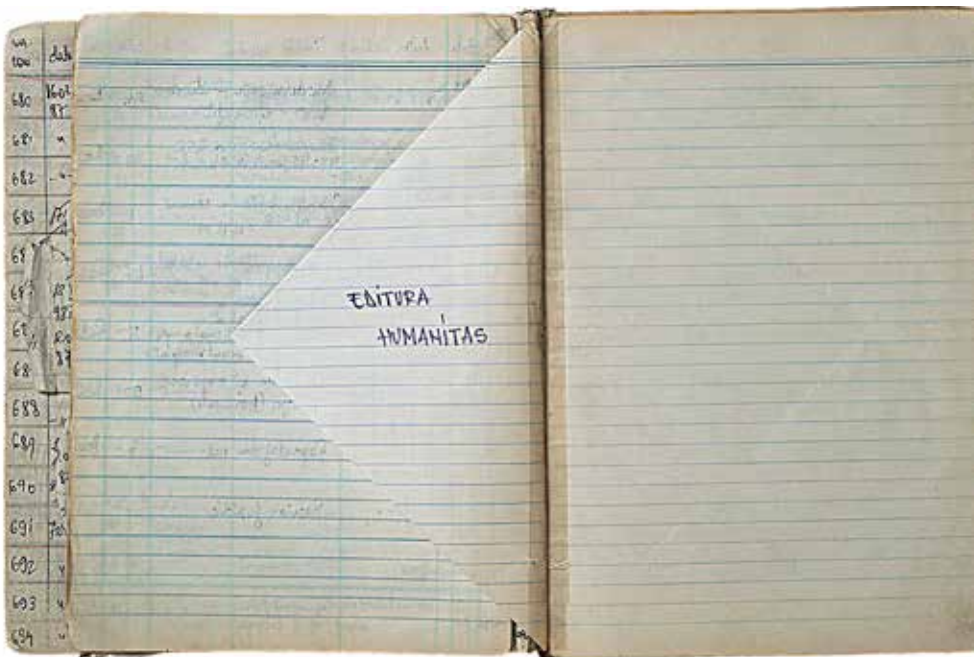
„Scenariul fluturilor“ a fost și primul scenariu dintre cele despre care-ți ziceam că le-am gândit ca posibilă achitare de promisiunea amintirii (care, cum bine știm, e altceva decât datoria amintirii). Dacă l-aș fi dus la capăt, acest *scenariu I* s-ar fi numit:

Puzzle – și ar fi urmat să pună-n scenă, cu mai mulți actori, cu mai multe vorbe, câteva întâmplări, experiențe, trăiri dintre cele la care am fost subiect/obiect în ultimii 15 ani dintre cei 30 câți aniversează editura. În mapa cu hârtiuțe, bilețele, notițe pe care am scris, cu optimism disciplinat, dar inutil, „Text Ioana H30“, am găsit câteva *flash*-uri simpatice, și le trec aici ca să-ți dau dovada că m-am străduit, doar că n-a fost să fie, adică, pentru exactitate, n-a fost să fiu în stare să pun culori, cuvinte, sunete pe schema găsită:

Octombrie 2005, prima întâlnire-n holul Humanitas, un semn bun: Sorin Mărculescu * Noiembrie 2005, prima lansare, coup de foudre: Neagu Djuvara, o plimbare pe-aleile Romexpo, și multe povești * Cum

nr. crt.	data	nr. crt.	data	autor	titlul lucrării	nr. coli	nr. crt.	data	autor	titlul lucrării	nr. coli	not.
680	1604 87	109	11.0 89	Nicolae Ciampescu	Raport la Congresul IV al PCR	1	109	11.0 89	...	Modificarea statutului tinerilor oficiali	24	Ec.
681		110	11.1 89	...	Procesul de organizare a comitetelor sindicale și organizațiilor de tineri a republicii în activitate	1	110	11.1 89	...	Fondul de activitate al RSR și utilizarea lui oficiali	30	Ec.
682		111	11.1 89	...	Rezoluția Congresului IV al PCR	1	111	11.12 89	Nicolae Ciampescu	Curriculum vitae a CC al PCR / 12.12.89	1	Ec.
683	1607 87	112	11.0 89	Nicolae Ciampescu	Raport la Congresul IV / seaf.	3	112	11.12 89	Nicolae Ciampescu	Planul de dezvoltare internă dintre majorările de venit pe contul de salar	118	Rel.
684	1608 87	113				3	113	11.01 90	...	Documentul final al reuniunii de la Viena o reprezintă pe lângă la Congresul și seaf.	9	Rel.
685	1609 87	114				3	114	11.01 90	...	Serviciul de cooperare în Europa (document)	22	Rel.
686	1610 87	115				4	115	11.01 90	Andrei Andrei	Repetiții din sud	8	Acc.
687	1611 87	116	11.12 89	Nicolae Ciampescu		1	116	11.01 90	...	Breviar juridic		
688	1612 87	117				1	117					
689	1613 87	118	11.12 89	...	Edificarea socialismului ca sistem și pe țară	38	118					

să lansezi o carte care nu există * La Frankfurter Buchmesse, via strada cu felinare roșii, scaune * Un francez la Popești-Leordeni * Caligrafia, bat-o vina, sau cum Andrei Pleșu era să publice Perdelele lui Iisus * Ieșirea din timp: lectură în avanpremieră din Solenoid, la Cișmigiu * Ieșirea din timp, la mare * Cum să arunci în aer o ședință sau de ce iubeste Iisus femeia româncă * Toulouse, pisicul editurii care iubea cravatele domnilor autori * Aici va fi cândva o librărie Humanitas sau despre frescele din interiorul librăriei Humanitas Brașov * #Rezist. Cum am mutat ședințele din editură-n Piața Victoriei * Editor, o meserie primejdioasă. „Doamnă, rugați-vă să nu fiu eu în tură dacă o s-aveți nevoie de ambulanță...“ * Traduttore, traditore sau cum să rescrii, pe șest, un contract de traducere * Cu editura-pacient la specialiștii romglezi sau cum am învățat să cascādăm inputurile din Q1 în Q2 și să ne focusăm pe operațional * Un autor sigur pe el sau cum

n-am vrut să publicăm manuscrisul perfect: „Nu schimb nici o virgulă, așa să știți, mai bine-mi tai o mână“ * La Casa Presei, hoții au gusturi fine * Catastrofa la un click distanță sau ce se-ntâmplă când un mesaj scris ca forward e trimis din greșeală ca reply * Autori în turneu de lansări cu dl Liiceanu sau „Gabriel, te rog, hai să n-ajungem înainte să plecăm!“

Cu această de mai sus drăgălașă schiță-n față, am pornit, dragă Ioana, la umplerea ei și, din lipsă de cuvinte, m-am oprit.

Am inventat atunci *scenariul II*, acela-n care mă eschivam de la amintirile reale și, pe modelul consacrat deja al istoriei contrafactice, închipuiam niște povești despre cum ar fi fost să fie dacă nu era Humanitas.

Și dacă. Amintiri contrafactice. Decembrie 1989 ar fi eșuat, România ar fi rămas o Coree de Nord,

HUMANI

atâtea vieți câte c
Consta

cu puțin noroc, o Chină a Europei. Editura Politică și-ar fi văzut de trista ei menire, publicând *Omagii*, operele conducătorilor iubiți, ediții Marx & Engels. În registrul de manuscrise al Editurii Politice ar fi continuat să fie înregistrate Cuvântările, volumele colective cu titluri mobilizatoare (*Știința, factor hotărâtor al noii revoluții agrare. În sprijinul învățământului agro-zootehnic*), sau traducerile din Kim Ir-sen (*Să ducem la bun sfârșit opera socialistă și comunistă ținând tot mai sus drapelul revoluționar al ideilor ciuce*). Cartea intrată-n redacția editurii pe 13 decembrie 1989 ar fi apărut și ea, căci mâna care-a tăiat numele autorului cu o linie peste care a scris „anulată” și-ar fi văzut de trebi, după cum toate mâinile din Editura Politică și-ar fi văzut de trebi și-ar fi robotit cumiși pentru ca încă o carte mare să apară pe lume: Nicolae Ceaușescu, *Pacea și securitatea internațională, obiective majore ale vieții politice contemporane*.

Pagina pliată pe care scrie simplu, cu cariocă mov!, EDITURA HUMANITAS n-ar fi existat în acest registru, cum n-ar fi existat nici primele titluri trecute-acolo, Armand Călinescu, *Însemnări politice*, Virgil Ierunca, *Fenomenul Pitești*, Paul Goma, *Gherla*, Constantin Noica, *Jurnal filozofic*. Pagina îndoită dintre „operele” lui Ceaușescu și opera lui Noica, apoi Cioran, Ionesco, Eliade, Blaga e, în toată fragilitatea ei, emblematică pentru cât de subțire a fost (este?) granița dintre dictatură și democrație, dintre ideologie, cenzură, îndoctrinare și libertatea gândirii (și-a lecturii). Registrul acesta, deschis în 1985 și închis în aprilie 2011 (da, am prins și eu registrul fostei Edituri Politice), e obiectul care... face

cât o mie de cuvinte, merită văzut și-ar merita povestit – dar eu n-am fost în stare să-i scriu povestea, așa că că am trecut la *scenariul III*.

Miracolul întâlnirilor i-aș fi spus și n-aș fi făcut altceva decât să(-mi) amintesc câteva dintre întâlnirile pe care editura mi le-a prilejuit și să (le) mulțumesc – lui Neagu Djuvara pentru multele povești, scrisori mai lungi sau vederi telegrafice, Antoanetei Ralian pentru prăjiturilele dulci-amăruși și cognacul parfumat cu care mă aștepta, lui Annie Bentiou pentru cea mai bună cafea din lume și tot așa...

Dar, iarăși, n-am găsit cuvinte în care să-nchid această încă deschisă bucurie a „miracolului întâlnirilor“, așa că am abandonat și *scenariul III*, urându-i bun venit *scenariului IV*, al cărților care țin loc de-amintiri, căci sunt cu totul de acord cu Alberto Manguel, „e mai ușor să-mi amintesc de o poveste citită odinioară decât de tânărul care-o citea“.

Ar fi urmat să scriu despre *cărțile anului*, alegându-le, din portofoliul și cronologia ultimilor 14 ani (vârsta amintirilor mele de la Humanitas), pe cele de care mă simt legată într-un fel aparte.

2005, cu *Amintiri din pribegie și În intimitatea secolului 19*. Apoi 2006, cu *Ghidul nesimțitului*. 2007, cu încheierea trilogiei *Orbitor (Aripa dreaptă)*, *Povești de dragoste la prima vedere*, dar și *Vărul Alexandru și alte povești adevărate*, pentru 2008. *Timpul ce ni s-a dat*, în 2009, sau corespondența Dinu–Nelli Pillat. 2010, *Întâlnire cu un necunoscut*. 2011, *Jurnalul Annei Frank*. Și *Despre frumusețea uitată a vieții*. 2012, *De ce este România altfel*. 2013, *Rezervația de îngeri*, *O idee care ne sucește mințile*, 2014. *Solenoid*, pentru 2015. În 2016, *Un altfel de jurnal: Ieșirea din timp*

și *Inocenții*. 2017, *Micul prinț*. 2018, *Bărbatul care aduce fericirea*. 2019, *La început a fost sfârșitul*. Și *Integrala poemelor*.

Îmi va fi mult mai ușor (plăcut) să-mi amintesc ultimii 14 ani amintindu-mi cărțile fiecăruia, și pe acestea de-aici chiar mi le-am amintit, an după an, știindu-le pe de rost. Dar sunt numai câteva cărți, mi-am spus, atât de puține, și alese dintr-o singură întoarcere de privire, subiectivă, peste umăr. Măine, dacă-ntorc din nou privirea-napoi, lista va fi alta, poimăine alta, și tot așa, până când se vor aduna toate cele vreo 2.000 de cărți noi ale ultimilor 14 ani, care sunt, la urma-urmei, *amintirile mele* de la Humanitas. Despre toate nu pot să scriu, e prea mult, despre câteva, e prea puțin și prea nedrept – am oftat învinsă și nici măcar n-am mai căutat alt scenariu.

Dragă Ioana, amintirile (mele) de la Humanitas asta-nseamnă, în primul rând: cele câteva mii de titluri, milioane de cărți care și-au găsit cititorii. Cartea aceasta pe care-ai gândit-o pentru aniversarea noastră va fi una dintre ele, și va fi și una dintre amintirile mele cele mai dragi din anul celor 30 de ani Humanitas.

La mulți ani!

Lidia

Dar, dincolo de toate, vinovat e Liiceanu!

ANDREI PLEȘU

Autodenunț

precedat de

O prietenie a contrariilor

O PRIETENIE A CONTRARIILOR

Povestea prieteniei mele cu Gabriel Liiceanu e povestea transformării treptate a unei incompatibilități în complementaritate. La originea întâlnirii noastre a stat Constantin Noica. Ne cunoscuse pe amândoi separat și decisese – printr-un calcul greu de explicat, dar care s-a dovedit „fatidic“ – că trebuie să ne împrietenim. Important, adăuga el, ar fi fost, mai ales, să ne împrietenim nevestele, astfel încât ele să-și facă program împreună, iar noi să ne putem vedea de lucru. Înainte de episodul întâlnirii propriu-zise, se întâmplase să ne percepem frugal, în timpul unor ședințe comune ale institutelor Academiei (Gabriel lucra la Institutul de Filozofie, eu – la Istoria Artei). Ne-am plăcut spontan. Fiecare găsisse foarte antipatic portretul celuilalt (afectare, pompă, suficiență), și țin minte că, atunci când dl Noica mi-a vorbit despre proiectul lui de a-mi prezenta un „băiat bun“ cu care să leg o „frăție“ intelectuală, primul meu gând a fost: „Sper să nu fie tocmai insul acela de la Filozofie“. Am aflat mai târziu că și Gabriel avusese o reacție asemănătoare. Până la urmă, intuiția nicasiană s-a dovedit însă mai realistă decât idiosincraziile noastre juvenile.

Incompatibilitățile n-au întârziat totuși să apară. Eram diferiți. Gabriel avea un aer mai sportiv, mai „modern“ și, în același timp, mai solemn. Mă frapau ochelarii lui cu ramă neagră, groasă, o anumită cochetărie vestimentară și o *forma mentis* vag americanizantă (dispărută între timp cu totul). Eu eram mai

șleampăt, mai frivol, dedat la orientalism și mistagogii. El era un discipol mai sobru și mai ascultător, eu îmi permiteam, în raport cu maestrul, mici obrăznicii pubere. El ajunsese deja la Dacie, eu eram încă în etapa Trabant. De-a lungul vremii, ne-am certat de câteva ori fioros, cu incriminări radicale. Mi s-a părut întotdeauna că nu e suficient de punctual, că e prea abundent retoric, că practică abuziv, cu oarecare ușurință, absolutul în teritorii prin definiție contingente, refuzând, în același timp, să-l frecventeze la el acasă. La rândul lui, era iritat de gura mea rea, de ceea ce i se părea inaptitudinea mea pentru autocritică, de disponibilitatea mea pentru compromis în relațiile cu oamenii. Din punctul lui de vedere, recurg prea des la deriziune și sunt prea tezist în materie spirituală.

Dar tocmai diferențele dintre noi ne-au făcut, în cele din urmă, să ne devenim indispensabili. În ce mă privește, am învățat, destul de curând, să-i apreciez calitățile și, totodată, „chipul secret“ (despre care voi vorbi mai jos). Cu alte cuvinte, diferențele au coborât la nivelul unui fond de tachinerie amicală, pe care desenul comunicării dintre noi s-a configurat cu atât mai armonios. Suntem îngemănați de-a lungul aceluiași parcurs existențial, părtași, vrem-nu vrem, la aceeași soartă.

O componentă decisivă a „agregatului“ Liiceanu este, pentru mine, *claritatea* gândirii lui și spiritul lui sistematic. N-am cunoscut om mai înzestrat decât el în tehnica de a lămuri un gând. Dacă vrei să înțelegi o teorie complicată, un autor dificil, o problemă arborescentă, virtutea didactică a lui Liiceanu este cea mai bună soluție. Odată ce a intrat în intimitatea unei idei, știe ca nimeni altul să o treacă și altora. E un

excelent profesor, fapt dovedit de seria admirabililor săi elevi. O altă dimensiune a firii lui este, în sens larg, *colegialitatea*. Îi place să se înscrie în proiecte comunitare, în asalturi metafizice de echipă, în lucrul umăr la umăr. E un liant perfect al efortului de grup, un constructor de solidarități intelectuale, un foarte agreabil – și stimulator – *loc de întâlnire*. Nu e vorba aici numai de vocația dialogului și de talent organizatoric. În joc intră o virtute de ordin *moral*: Liiceanu e în mod spectaculos inapt de invidie. Nu se simte „proprietar“ de adevăruri, nu face colecție de merite. Se bucură sincer de reușita celor din jur, o face posibilă dacă e nevoie. Nu s-a acordat suficientă atenție dedicației cu care a slujit, de-a lungul anilor, mesajul altora. A grădinarit, cu umilitate și competență, mesajul paideic al lui Noica, a „înfințat“ opera (nescrisă) a lui Alexandru Dragomir, a publicat lucrările de demaraj ale unor studenți prestigioși. Într-o țară normală, zelul său public (între altele, prestația de editor) și performanțele sale culturale (dacă ar fi să amintim, în afara lucrărilor proprii și a carierei universitare, numai traducerile din Platon, Schelling și Heidegger, sau ediția David Armeanul) l-ar fi dus de mult pe băncile Academiei. La noi însă, pepiniera din care se recoltează academicieni e în altă ogradă...

I-am admirat întotdeauna hărnicia și tenacitatea cu care și-a protejat spațiul (și timpul) de lucru, despărțind esențialul de neesențial. Dispune de darul de a spune „nu“, un dar care mie, de pildă, îmi lipsește cu desăvârșire. Am în ochi mereu imaginea lui la masa de scris, așa cum am surprins-o adesea în mai toate locurile unde ne-am nimerit împreună. Îl văd din spate, aplecat, masiv, peste „unelte“,

pălmaș al unei nobile salahorii, concentrat până la suspendarea contactului cu lumea.

Pe de altă parte, nu are datele filozofului abstras, toropit de lecturi, hăituit de idei, uitând să mănânce și să doarmă, singuratic și monoman. E, prin natură, un „devorator“, un om bine așezat în corpul său. Pe această linie, avem o foarte bună întâlnire. Gustăm plăcerile „comeseniei“ (cum ar fi spus Nicu Steinhardt), ne bucurăm fără ezitare de plăcerile terestre, trăim „normal“. Cu deosebiri de rigoare. Eu n-am apetențe pentru bucătărie, în vreme ce el gătește laborios, aspirând, candid, la reușite medaliabile și întreținând un cult, ușor plebeu, al rafinamentelor de tot soiul. În plus, e plin de tabieturi și alergii. Când călătorim împreună, el face sendvișurile: dichisit, pedant, bine dozat. În general, e un însoțitor grijuliu, atent, gata să preia orice corvezi „logistice“. (Mai ales pentru că n-are încredere în eficiența și adecvarea celuilalt.) Ne deosebește și faptul că nevoile lui imediate sunt, în mai mare măsură ca ale mele, imperative. Somnul, foamea, plictisul ș.a. refuză camuflajul și amânările. Mă amuzam uneori, în serile de convorbiri cu dl Noica, să-l simt doborât de o sănătoasă, divagatorie, ațipeală. Dar, așa ațipit cum era, a ținut mai bine minte decât mine detaliile acestor seri și zile, consemnate în *Jurnalul de la Păltiniș*. Dăruit cu o corporalitate viguroasă, Gabriel are, în același timp, și probabil tocmai de aceea, un fel de pudoare inhibitorie față de ingerințele corpului. O anumită ambiție athletică (cu naive exhibări de „abilități“ și o permanentă disponibilitate pentru „luptă dreaptă“ în orice domeniu) se combină complicat cu un uriaș simț al ridicolului și cu tendința de a se

decompensa furtiv, hiperdiscret, ferit de văzul celorlalți, chiar când e vorba de acte banale.

Ating astfel o dimensiune caracteristică a alcătuirii prietenului meu. E un vital cu aspirații geometrice. Un halterofil cu obsesia diafanului. Un om al concretului dublat de un nărăvit al abstracțiunii. Pe scurt, un filozof aflat, constitutiv, în „ceartă cu filozofia“. Aș spune că Gabriel Liiceanu e în afara filozofiei cu filozofie cu tot, ceea ce, după părerea mea, e amplasamentul optim al intelectului. Opera lui de până acum o dovedește. Pe de o parte, ea cultivă – și cere și ucenicilor – „tehnicitatea“, aplicația disciplinată, apropierea „jargonului“, dar pe de alta simte nevoia să se descarce patetic în confesiune și „fenomenologie“ cotidiană. Exercițiul sever al construcției speculative alternează amețitor, dacă nu cumva se lasă subminat, cu voluptatea trăirii nemijlocite, nesistematizabile, indiscret echivoce. Cu această observație, trec la tema „chipului secret“ pe care Gabriel vrea să-l ascundă și, simultan, să-l dezvăluie, să-l facă perceptibil sau, măcar, să-l lase să se ghidească.

În ochii multora, Gabriel Liiceanu e o instanță rectangulară, cu călcătură grea. Postura lui publică e aceea a judecătorului exigent, a profesorului sobru, a moralistului riguros, cu care nu se glumește. E o postură pe care și-a construit-o singur și pentru care unii îl respectă, iar alții îl amendează. Semnificativ e însă faptul că el însuși e în relativ dezacord cu această postură. Suferă că are o „imagine“ atât de nedrept simplificată. Că lumea nu știe sau nu pricepe bogăția, umorul, luminozitatea, căldura umanității sale. Cei care îl cunosc îndeaproape pot depune mărturie că subteranele lui Gabriel sunt, într-adevăr, mai colorate și mai imprevizibile decât o lasă să apară efigia lui

socială. Puțini își închipuie, de exemplu, că Gabriel e un mare amator de farse: unele formidabile, altele crude, altele barbare. Plăcerea de a-și „păcăli“ ghiduș interlocutorul, panașul oltenesc al celui care te-a „fraierit“ (benign) când te așteptai mai puțin și în forme greu de anticipat, consimțirea aproape vicioasă la un demon al ludicului de natură să incomodeze hâtru ambianța fac parte din „arsenalul“ specific al manifestărilor lui private. Trebuie să-l vezi schițând, mai în glumă, mai în serios, câțiva pași de dans clasic pe o temă de Boccherini, sau bătându-ți în ușa pentru a se ascunde apoi, astfel încât, deschizând, să nu vezi pe nimeni, iar el să țâșnească brusc dinaintea ta ca să te sperie, trebuie să-l auzi improvizând haikuuri șugubețe, sau lăudându-și gascon mașina, silueta și îndemănările, ca să realizezi că nici cultura, nici notorietatea, nici îndârjirile lui civice nu au reușit să suspende componenta *bon enfant* a naturii sale, jactanța „băiețească“ a unui comportament care, când nu stă sub semnul „rolului public“, e cât se poate de atașant.

Gabriel are resurse enorme de afectivitate și am șansa să mă număr printre cei care beneficiază, de patruzeci de ani, de aceste resurse. După atâta vreme și după o puzderie de experiențe comune, el a rămas Prietenul, reperul la care mă raportez când am nevoie de sprijin, de dialog, de confesiune. E gata să sară în ajutor, să te preia, să te protejeze. Spun uneori, glumind, că, oricâte lucruri ne-ar deosebi, e prea târziu pentru o despărțire. Ne suportăm așa cum suntem, el cu dedublările lui de Geamăn (cu ascendent în Leu), eu cu dedublările mele de Fecioară (cu ascendent în Scorpion). Din când în când, mi se pare că funcționăm după un algoritm răsturnat: că

sunt pe dinăuntru așa cum e el pe dinafară. Și viceversa. Cordialitățile și „mondenitățile“ mele sunt ambalajul unui „sâmbure“ lăuntric mai curând astringent, izolat în propria sa melancolie, necomunicativ, aspru și sec. Iar gravitatea lui de față e ambalajul unui suflet adolescentin, cu striuri multicolore, înclinat adesea spre joc și gratuitate. El e indiscret în jurnalele sale, dar de o obsesivă discreție în viața personală. Eu țin, spre exasperarea lui, jurnale impersonale, deși în viața curentă mă comport destul de slobod. Pare mai „realist“ decât mine, dar e mai mult decât receptiv la ficțiune: la ficțiunea literară, dar și la aceea autobiografică. Trăiește în câteva mituri „fondatoare“, cum ar fi mitul Caracalului interbelic și al familiei lui de-acolo, sau mitul cartierului Cotroceni, pe străzile căruia a copilărit. Citește cu plăcere romane și îl amuză să le povestească. Condiția „scriitorului“ îi impune. De aici convorbirile sale, consemnate și memorabile, cu Cioran, Eugen Ionescu sau Mario Vargas Llosa.

Dar, dincolo de toate acestea, ce ne unește? Ce ne ține laolaltă? Mai întâi, evident, câteva decenii de amintiri comune. Apoi, „mandatul“ original, încredințat de Constantin Noica. Avem, de asemenea, o mulțime de reflexe intelectuale comune: un scrupul tenace al organizării discursului, o preocupare constantă pentru exprimarea „tranzitivă“, gândită în beneficiul celui care citește sau ascultă, și, în general, o orientare spre celălalt, o plăcere de a lucra pentru alții, care nu e, cred, altruism misionar, histrionism ieftin, ci cea mai la îndemână justificare de sine. Faptele spiritului nu au sens dacă nu iradiază comunitar. Nu ești îndreptățit, cu alte cuvinte, să „produci“ intelectualmente dacă ceilalți nu se aleg

din asta cu nimic. Nu e vorba deci de o virtute, ci de un elementar „mod de funcționare“.

Ne unește – vorba lui Noica – și ceea ce ne lipsește. Am trecut amândoi – și întreaga noastră generație – prin aceleași frustrări culturale provocate de aparatul ideologic al regimului trecut, am avut de suplinit, sau de asumat, aceleași lacune formative și am avut de rezolvat, fiecare în felul lui, aceeași șaradă a „rezistenței prin cultură“, încercând să nu ne pierdem chipul. Schimbarea din decembrie 1989 ne-a prins cam la mijlocul vieții, marcați de episodul totalitar și, poate, insuficient pregătiți pentru devălmășia care i-a urmat. Împărtășim însă aceleași valori, aceleași modele, aceleași speranțe și, inevitabil, aceleași defazări. Ne suntem, reciproc, piatră de poticnire, cârjă și consolare. Contăm unul pe altul. Evoluăm, pitoresc, pe întreaga claviatură a tandemurilor consacrate: de la Lolek și Bolek, Tom și Jerry sau Stan și Bran la patosul Dioscurilor.

Cu jumătatea bufonă a firii sale, Gabriel a avut la un moment dat ideea, oarecum neliniștitoare, să facem un film autoironic, dar duios, în care să dansăm pe un fragment de muzică clasică. Am unele aprehen-

siuni... Accept că ar fi, poate, distractiv și insolit pentru cei de după noi să ne vadă încheind totul cu o piruetă. Adică să exprimăm altfel, în tăcerea câtorva gesturi, grația, uneori stângace, a unui dialog de o viață, cu suita lui de salturi, reverențe și alunecări în direcții opuse. Dar de ce să dublăm dansul în care ne aflăm deja printr-unul contrafăcut? De ce să ne punem în scenă? Suntem, deocamdată, în mișcare. Dansăm. Pentru cât timp, nu știm încă. Dar, până una, alta, câtă vreme auzim încă muzica lumii, a oamenilor și a pașilor noștri, nu văd ce ne-ar putea opri.

Text publicat în *Față către Față. Întâlniri și portrete*,
Humanitas, 2011

AUTODENUNȚ

În urma numeroaselor incriminări, spuse și scrise, privind „cadoul” prietenesc pe care i l-am făcut, în februarie 1990, lui Gabriel Liiceanu, mă văd obligat să-mi recunosc, smerit, faptele și să mă pun, gata de jertfă, la dispoziția tuturor „organelor” acreditate, pentru lămurirea definitivă a cazului.

Este adevărat că, la data amintită, am decis, prin ordin de ministru, să schimb numele, profilul și conducerea Editurii Politice, transformând instituția prer evoluționară, organ ideologic al unui partid proaspăt desființat, într-o editură de studii umaniste. I-am solicitat dlui Liiceanu să se ocupe de această „schimbare la față”, ca director al noii edituri, pe care a decis s-o numească „Humanitas”. Nu era vorba însă, cum s-a spus, de o „privatizare”. Editura – o precizează ordinul ministerial de înființare – rămânea „în subordinea Ministerului Culturii”. Salariul

directorului era același cu al oricărui alt șef de editură la vremea respectivă, iar „patrimoniul“ preluat de Humanitas de la Editura Politică consta într-un spațiu închiriat (până în ziua de azi) în corpul Casei Scânteii (devenită „Casa Presei Libere“), mobilierul aferent și operele complete ale lui Marx, Engels, Lenin și Ceaușescu, plus broșurile de propagandă ale „partidelor frățești“. Cer, autocritic, să se verifice riguros ce alte bunuri (ascunse) mai deținea fosta editură: aur? documente secrete? (care, din câte știu, își aveau locul în arhiva CC), cont bancar? Ce fel de cont? Editura Politică fusese finanțată de partidul comunist, dispărut între timp. Încât *Gabriel Liiceanu a primit „cadou“ o carcasă, lipsită de susținerea de până atunci a unei puternice – și unice – organizații politice.*

Profit însă de ocazie ca să recunosc și alte fapte grave trecute cu vederea, binevoitor, de vigilența combatanților de azi. În aceeași perioadă, pornind de la ideea perversă că instituțiile culturale ar trebui să beneficieze, după ditamai revoluția, de orientări noi, gândite de oameni de cultură imaginativi și profesionalmente incontestabili, am mai făcut câteva numiri șmechere (Liiceanu e un caz între altele...). La editura Meridiane, l-am „instalat“ pe foarte tânărul pe atunci Daniel Barbu. Îl avusesem student și îi cunoșteam calitățile, ca să nu mai spun că mi se părea normal ca o nouă generație să intre în scenă (dl Barbu avea atunci 30 de ani). La editura Ion Creangă (pentru copii și tineret), am numit-o pe poeta Daniela Crăsnaru. La editura Minerva – pe Zigu Ornea. La Albatros – pe Georgeta Dimisianu. Revista *Contemporanul* avea și ea nevoie de un conducător experimentat. I-am oferit-o lui Nicolae Bre-

ban, care a rămas în funcție până în zilele noastre și a schimbat, ca și Liiceanu, vechea denumire a instituției: nu, simplu, *Contemporanul*, ci *Contemporanul. Ideea Europeană*. Jocul acesta de-a reforma începuse să-mi placă. Mă întrebam zi de zi pe cine să mai cadorisesc. Așa l-am invitat pe Andrei Șerban să preia direcția Teatrului Național din București, pe Lucian Pintilie să preia Casa de Film a Ministerului Culturii, pe Mihai Oroveanu să preia Oficiul Național de Expoziții și pe Dan Grigore să preia Filarmonica „George Enescu”. Apropo de muzică, i-am încredințat dlui Mihai Constantinescu „sarcina” să redeschidă Festivalul Enescu, suspendat de ceva vreme de Nicolae Ceaușescu. Prima ediție (1991) a festivalului reinaugurat l-a avut ca director general (numit tot de mine în *furor*-ul meu penal) pe Ludovic Spiess. Cum vedeți, *chestia Liiceanu nu e decât o picătură într-un ocean. Și încă inventarul nu e complet... Cea mai groasă dintre afacerile mele manageriale rămâne totuși transformarea Muzeului de Istorie a Partidului Comunist în Muzeul Țăranului Român, dat, evident, tot pe mâna unui prieten: Horia Bernea.*

O vorbă despre „privatizare”. La mai mult de un an de la înființarea editurii Humanitas, directorul ei, ca mulți alții, a declanșat un procedeu de autonomizare față de stat, după o metodă foarte la modă în epocă, așa-numita metodă MEBO. Iată definiția de dicționar a acestei metode: „trecerea mijloacelor de producție ale unității economice care se vrea privatizată din proprietatea statului în proprietatea muncitorilor, angajaților sau salariaților”. Pe scurt, angajații deveneau acționari, cu cotă parte din venitul întreprinderii. Prin urmare, *toți* angajații de la Humanitas au devenit „proprietari”. Liiceanu, de

pildă, a beneficiat de 2% din acțiuni, alături de alți „coproprietari“ (între care doi francezi – potenți financiar – de origine română, dar și nume cunoscute ale umanioarelor autohtone: Mircea Flonta, Ion Ianoși, Sorin Vieru, Adrian Iliescu, Gabriel Andreescu, ba chiar și fostul director al Editurii Politice, Octavian Chețan). Să ne amintim că, în aceeași perioadă, *Scântea* s-a privatizat devenind *Adevărul*, *România liberă* s-a privatizat de asemenea, păstrându-și titlul etc. Ce mai?! Corupție generalizată! Și totuși a trebuit să mai treacă încă vreo zece ani până când Liiceanu a ales să devină, pe riscul lui, acționar majoritar. E de menționat și faptul că *orice manevră de „privatizare“ impunea acordul semnat al ministrului de finanțe, al ministrului justiției și al prim-ministrului*. Un ministru nu putea decide singur, de capul lui, o asemenea operațiune.

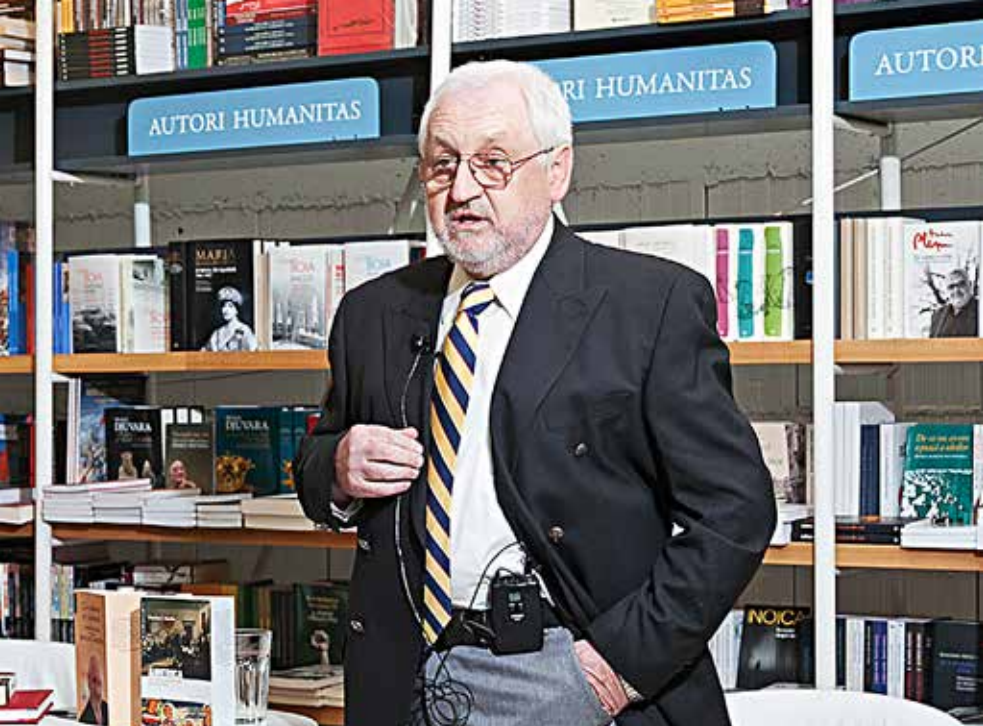
Pe baza celor de mai sus, cer, cum spuneam, o anchetă severă, din care să rezulte, în mod explicit, ce ilegalități am comis, în seria de „manipulări“ interesate ce mi se impută. Aș îndrăzni, poate, să propun eventuale circumstanțe atenuante: editura Humanitas nu e chiar un eșec, o fraudă de gașcă. A devenit o editură prestigioasă, cu un portofoliu de publicații demn de toată lauda. Când e amintită în străinătate, e numită „un Gallimard românesc“. Orice autor e bucuros să publice sub această siglă (și orice autor respins se umple de ură...). Muzeul Țăranului Român a fost declarat, în 1996, „Muzeul European al Anului“ (premiul EMYA). Nici Andrei Șerban, nici Lucian Pintilie, nici Ludovic Spiess, nici Horia Bernea, nici noii directori de editură n-au lăsat, cred, în urmă un bilanț infamant...

Dar să se facă dreptate! Să fim judecați! În ultima vreme, lucrurile par, oricum, să se clarifice nițeluș în

patria noastră. Nu e dracul chiar atât de negru. Nu stăm chiar așa de rău cum spun trădătorii de țară, gata să se plângă pe la porțile colonialismului. Corupție? Cine vorbește!? Țștia care au înființat o editură de jecmăneală!? A, că mai avem încă unele probleme, că mai vorbesc unii de spitale și școli subfinanțate, de autostrăzi inexistente, de bani europeni neabsorbiți, de pușcării sordide sau de despăduriri iresponsabile – e adevărat. Dar să calomniezi țărișoara, să faci, rău-tăcios, liste de miniștri și parlamentari incompetenți, triviali, penali, inapți să-și vorbească limba și să se comporte european, așa ceva nu se face. Pe scurt, se exagerează. Iar dacă mai avem și unele lipsuri e din cauza „moștenirii“, a oculte mondiale, a unor vânduți sprijiniți din afară. Oricum, nu se cade să ne arătăm fisurile dinaintea hainilor de străini, sorosiști, hulpavi, gata să ne dezmembreze. Cine e de vină pentru micile noastre rateuri? Dragnea? Tăriceanu? Codrin Ștefănescu? Eugen Nicolicea? Nicolae Șerban? Ecaterina Andronescu? Cătălin Rădulescu? Teodor Atanasiu? Chițoiu? Relu Fenechiu? Tudor Chiuariu? Daea? Complexul Bănescu? Aș! A se slăbi! Totul merge brambura din cauza anarhiștilor care s-au adunat în Piața Victoriei fără autorizație, ca și în decembrie 1989 (*dixit* Ion Țiriac), și care nu înțeleg că politica nu se face în stradă (*dixit* Marian Munteanu, liderul „străzii“ din Piața Universității). Dar, dincolo de toate, vinovat e Liiceanu! Și Cărtărescu! Și Pleșu! De Patapievici nu mai vorbim! Toți, niște sinecuriști, pupincuriști, „autointitulați“, plagiatori fără operă, elitiști, nulități umflate. Ne cerem scuze! Nu vă vom mai încurca prea multă vreme! Veți putea, în sfârșit, să puneți la cale un viitor luminos.

Text apărut în *Adevărul*, 27 martie 2017

*La 30 de ani de la înființare, editura
Humanitas este, cum se spune, o poveste
de succes.*

MARTIN S. MARTIN

Cărțile: ancorele noastre

Cel dintâi contact al meu cu editura Humanitas a fost indirect. Era în anul 1990, puteam vorbi nestânjenit pentru prima oară cu cei din țară și mai mulți mi-au povestit entuziasmați că a apărut o editură nouă, care publică toate cărțile interzise sub comunism. În extazul fericit al zilelor de după Revoluție, nu puteam primi o veste mai bună.

Dar nu numai că Humanitas a publicat cărți interzise și autori români cenzurați – ca Lucian Blaga, Constantin Noica, Emil Cioran, Mircea Eliade, Monica Lovinescu, Virgil Ierunca, Eugen Ionescu, Mircea Vulcănescu, Paul Goma și mulți alții –, editura aceasta a reușit un mare act de cultură, dăruind publicului românesc cărțile marilor gânditori și ale măștrilor clasici și moderni din literatura lumii, și a lansat o întreagă generație de autori români care s-au dovedit valori de excepție. Scrierile pe care Humanitas a ales să le ofere cititorilor români au alcătuit în cele trei decenii numeroase colecții și serii de autor. Sclipitoare.

Când am avut ocazia să lucrez cu editura la câteva cărți, mi-am dat seama ce oameni de excepție – redactori, corectori, creatori de imagine – lucrează acolo cu modestie, devotament, obsesie a perfecțiunii și înaltă etică profesională.

Nu în ultimul rând, Humanitas este unul dintre primele businessuri de succes din perioada de început a postcomunismului, o uriașă performanță realizată de câțiva oameni curajoși și puternici, care au învățat din mers legile pieței, ale capitalului, finanțelor și productivității.

Azi, Humanitas este o casă editorială de prestigiu internațional, cu o echipă editorială de mare clasă și cu un portofoliu vast, în care sclipesc multe nestructurate. La 30 de ani de la înființare, editura Humanitas este, cum se spune, o poveste de succes.

Pentru noi, *expats*, cum am fost botezați în slangul american care adoră prescurtările, cei care trăim în alte țări decât cele în care ne-am născut, relația cu țara de origine este complexă și schimbătoare; suntem surprinși de fiecare dată când avem prilejul unui contact direct.

Ne-a fost dat, ca atâtor altora care au avut lungi absențe din țară, să trecem și prin clipe de surpriză marcate de neîncredere și dezamăgire atunci când am descoperit marile schimbări din noi, din ceilalți și din locurile pe care nu le regăseam așa cum le păstraserăm în memorie.

Cu toate acestea, la fel ca mulți alții aflați în situații comparabile cu a noastră, ne grăbim de fiecare dată să ne întoarcem, analizând iar și iar ce înseamnă de fapt pentru noi cuvântul „acasă“.

Dar revenirile noastre în țară sunt rare și despărțite de lungi perioade de timp, animate de nostalgii care se amplifică și de așteptări care devin din ce în ce mai greu de suportat. Și, în lungile intervale dintre călătoriile acasă, întotdeauna prea scurte, am învățat să ne folosim de ancorele prin care ne bucurăm să fim legați de țară: amintiri, prieteni, cărți, scrisori...

Unele dintre ancorele noastre cele mai puternice sunt cărțile românești pe care le aducem sau pe care le primim. Printre ele, Humanitas este ancora noastră de aur.

*Am fost o rotiță a mecanismului, și nu văd
ce-mi puteam dori mai mult. M-am simțit
la locul care mi se potrivea.*

EMANOIL MARCU

Ce-mi puteam dori mai mult?

Primii ani de după decembrie '89 au fost aproape euforici, trăiam o dilatare a ființei pe care nu o cunoscuserăm până atunci. Perspectivele păreau nelimitate, la fel și posibilitățile. Vedeam, desigur, în vânzoleala schimbării de regim, cum unii își consolidau poziția politică, făceau bani, sau și una, și alta. Nici măcar nu era o surpriză.

Miraculos este că, tot atunci, au fost și oameni care s-au gândit să facă ceva pentru cetate. Așa a fost creată, cu un reflex rapid și sigur, editura Humanitas. Era o prioritate: aveam mult de recuperat, aveam nevoie de o resincronizare culturală cu lumea liberă care nu cunoscuse paranteza neagră a comunismului.

În acest context s-a petrecut întâlnirea mea cu editura, urmată de 30 de ani în echipa Humanitas. Mai întâi, dintr-un soi de sficiune provincială, standardele ei mi s-au părut amețitoare, nu mă vedeam la înălțimea lor. Era prima editură din România, iar tot ce publicasem eu până atunci erau traduceri în reviste literare (inclusiv fragmente din Cioran) și, mai mult dintr-o întâmplare, un volum bilingv Bacovia la editura Dacia din Cluj. Abia prin 1991, când la Humanitas se căutau traducători, am trecut pe la redacție... am dat un test... iar răspunsul l-am primit pe loc, odată cu prima carte pe care trebuia s-o traduc: *La Tentation d'exister* a lui Cioran.

După apariția ei în 1992, Gabriel Liiceanu mi-a făcut o propunere care m-a amuțit: să continui cu Cioran. Cu *integrala* Cioran. Era un proiect major și o răspundere pe măsură; nu eram pregătit pentru ea. Da, mă puteam alătura celor care erau deja la

Pour Francis Manu-

Destin n'importe.

Nous avons tout raté,
sauf notre langue.

Bien cordialement

Paris le 8 août 1988
C. Guy

lucru, puteam să traduc și alte cărți de Cioran, dar o integrală... Pe scurt, mi se părea prezumțios din partea mea să accept. Gabriel Liiceanu n-a insistat: cred că mi-a înțeles crisparea; fapt e că aproape toate cărțile lui Cioran netraduse încă au ajuns pe masa mea de lucru. În câțiva ani, și în ritmul meu (nu am fost niciodată presat la Humanitas), treaba era isprăvită.

Astfel, destinul meu personal s-a împletit cu acela, multiplu, al editurii care acum, la 30 de ani de existență, își face un bilanț de etapă. Subsumat acestuia – al meu personal. În biblioteca monumentală care conține cărțile Humanitas, un raft adună și contribuția mea.

Am fost o rotiță a mecanismului, și nu văd ce-mi puteam dori mai mult. M-am simțit la locul care mi se potrivea, m-am simțit respectat, prețuit, ajutat atunci când am avut nevoie, și mai ales am fost alături de colegi și prieteni de cea mai bună calitate umană.

Pe pagina de gardă a unui exemplar din *Histoire et utopie*, păstrez un gând al lui Cioran, pe care mi l-a dăruit, cu o generozitate princiară, în vara lui 1988: *Pour Emanoil Marcu, Destin roumain. Nous avons tout raté, sauf notre langue. Bien cordialement, Cioran.* Nu pare să aibă legătură cu tema evocării mele, și totuși are: Humanitas a fost o investiție în spirit, în idei și în limba română. Fructele ei se văd și contează.

*Bineînțeles că acum știam cine sunt
Monica Lovinescu și Virgil Ierunca. Dar
întâlnirea aceea atât de neașteptată, atât de
abruptă cu vocile lor sorbite parcă de
mulțimea avidă a avut un efect cu totul
neașteptat asupra mea. Era ca și cum
aș fi găsit ceva pierdut de mult, aproape uitat.*

CRISTINA CIOABĂ

Cetatea clădită pe stâncă

Când vorbeau despre începuturi, junimiștilor le plăcea să spună că acestea „se pierd în negura timpului“. Dincolo de glumă, care era înscrisă în ADN-ul grupului, aceste vorbe au un discret ton mitologic. În negura timpului se ascundea, de fapt, gestul întemeietor excepțional pe care, prin aceste cuvinte, îl învăluiau protector într-un mister atemporal.

Editura Humanitas se naștea în 1990, chiar în tumultul începutului de an, când negurile totalitarismului comunist abia se ridicau, lăsând să se presimtă o epocă proaspătă. Cine ar fi crezut atunci că această ceață va persista atât de mult și că nici acum, după 30 de ani, orizontul nu se va fi limpezit cu totul? Însă, la începutul lui 1990, speranța era încă vie și avântul gesturilor întemeietoare avea acea puritate a începutului de lume. În reprezentările mele, nașterea acestei edituri, care a rezistat și a crescut miraculos în cei 30 de ani, este legată nemijlocit de câteva întâmplări care mi-au marcat decisiv viața.

„S-a întors Cristovici din București. Entuziasmat de efervescența și îndârjirea intelectuală, pe un fundal însă foarte grav. [...] De la Liiceanu ne aduce coperta *Pitești-ului*. Titlu: *Fenomenul Pitești*. Tiraj 150.000 de exemplare. Cu aceasta începe și activitatea noii edituri (fosta Ed. Politică), intitulată acum Humanitas. *Unde scurte* va apărea în colecția «Memorii și jurnale», imediat după amintirile lui Armand Călinescu. Goma, cu *Cutremurul* și apoi *Gherla*, imediat după *Pitești*“ (Jurnal 1990).¹

---

1. Monica Lovinescu, *Jurnal esențial*, Humanitas, 2012, pp. 279–280.

Când Monica Lovinescu scria aceste rânduri – era februarie 1990 –, aveam 17 ani și pășeam în cea mai frumoasă perioadă a vieții mele. Ultimul an de liceu a echivalat cu primul an de libertate. Totul se răsturnase. Trăiam la intensități maxime marea schimbare, dar și marile schimbări din viața mea. Am luat decizii pe care înainte nu aș fi avut curajul să le iau. Astfel am hotărât brusc că o să dau examen la Facultatea de Litere, deși tot liceul îl făcusem cu gândul la Medicină. Ideea că de aici înainte voi face doar ceea ce îmi plăcea cel mai mult mă umplea de o fericire pe care nu o mai cunoscusem până atunci. Cărțile, literatura... să mă pot dedica doar lor fusese până atunci un vis nebunesc. Un vis în care, iată, aveam voie să pășesc. Sau, mai bine zis, aveam curajul să pășesc. Căci asta descoperisem în decembrie 1989 – curajul ca virtute supremă. Îndrăzneala de a birui lumea și odată cu ea pe mine însămi.

La începutul anilor 1990 simțeam că trebuie să iau totul de la zero, că trebuie să mă reinventez. Dar ce știam eu despre libertate? Sau despre lumea liberă? Aproape nimic. Abia gustam din fructele ei interzise până de curând: de la o banană până la nebunia de a întârzia peste ora de închidere a căminului în care locuiam, cu consecințele de rigoare. Până acum făcusem doar ce se așteptase de la mine. De acum urma să iau frâiele în mâini și să conduc de una singură carul propriei vieți. Cuvinte și gânduri mărețe. Dar nu era nici pe departe o încercare ușoară. Libertatea pe care o promisem în dar mă provoca la îndrăzneli adeseori primejdioase și îmi pune la mare încercare capacitatea de a risca. Dar am ales să risc.

În toamna lui 1991 eram deja studentă la Litere și descopeream Bucureștiul. Pentru mine, acest oraș cu clădirile lui încă ciuruite de gloanțele din decembrie, cu caldarâmul încă pătat de sânge era imaginea absolută a lumii libere. Nu-i vedeam decât partea strălucitoare, care parcă se concentra toată în sala bibliotecii de la Litere, în care îmi petreceam aproape tot timpul de după cursuri. Citeam cu disperarea de a recupera tot ce nu apucasem în liceu, dar și cu plăcerea celui care se înfruptă din tot și din toate. Îmi amintesc și acum, parcă aieuea, o după-amiază în care, amețită după câteva ore de citit, am ieșit în micul balcon de la una dintre ferestre. Mă cufundasem atât de mult în *Divina Comedie*, încât la un moment dat am simțit că mă sufoc în miasmele infernului dantesc. Pe fondul zgomotului monoton al fântânii de la Universitate se profilau toate celelalte sunete ale lumii reale, de care aveam nevoie să mă agăț o clipă. Însă doar pentru o clipă. Nu aveam timp pentru ea, eram cu totul confiscată de reveriile mele livrești.

Câțiva ani în șir, sala aceasta a fost pentru mine o lume în sine. Mai mult înaltă decât spațioasă, cu mici balconașe înguste la ferestre, cu mese lungi de lemn lustruite de miile de coate înțepenite în lecturi, părea o corabie plutind pe marea lumii. Mă fermeca chiar și scârțâitul scărilor înguste de lemn pe care bibliotecarele urcau pentru a-ți aduce vreo carte cocoțată tocmai sub tavanul boltit. Păreau marinari cățarați pe catarg ca să întindă velele în bătaia vântului prielnic. Împărțeam clipele de fericire între acea sală maiestuoasă, cele două săli miciute ale cinematecii de la Eforie și Union și sălile de spectacole

ale teatrelor sau ale Ateneului. Umblam cu capul plin de visuri printre florăresele de la fântâna din Piața Universității, treceam prin fața anticarilor de la gura de metrou, răsfoind o carte sau alta, coboram apoi pe bulevardul Elisabeta și rătăceam pe aleile topite în apus ale Cișmigiului. Îmi creasem un univers perfect, în interiorul căruia mă mișcam sărind dintr-un entuziasm în altul. Realitatea neguroasă a anilor '90 părea să se fi estompat cu totul în lumina orbitoare a acestei lumi a tuturor iluziilor culturale. Sigur, eram la curent cu viața politică, îl detestam pe Iliescu, care, de altfel, nu-mi plăcuse niciodată, îl susțineam pe Manolescu, care ne fascina la cursuri cu aerul lui dezinhibat și cu anecdotele lui literare. Dar, oarecum, tot acest tumult se petrecea în afara mea, nu mă implica decât tangențial. Întreaga mea energie era concentrată în lumina eternă a culturii.

Asta a durat mai mult sau mai puțin până în 1993, când s-a produs primul declin. Pe Calea Victoriei era librăria Humanitas „din fundul curții“. Când primeam bursa, obișnuiam să dau o raită pe acolo și să-mi cumpăr câte o carte la care râvneam cu tot dinadinsul – sursa mea principală rămânea totuși biblioteca, căci aveam un buget mai degrabă de supraviețuire. Mă plimbam printre rafturile cu cărți noi, le pipăiam, le miroseam, le răsfoiam. Miroseau a cerneală proaspătă, aveau filele catifelate, spre deosebire de cele din bibliotecă, care miroseau a praf și aveau filele aspre, iar unele erau atât de îngălbenite, încât abia distingeam șirurile de litere în clorobscurul sălii de lectură.

Într-o seară de septembrie, era sâmbătă, am dat să intru în curtea micuță unde, sub un copac imens,

era ascunsă librăria. Spre marea mea uimire, o mulțime incredibilă de oameni umpluse până la refuz curtea și dădea pe dinafară în stradă. Am încercat să mă apropiu, dar era aproape imposibil să sparg zidul acela uman. Am auzit o voce feminină care îmi părea teribil de cunoscută, venind parcă de foarte departe, dar cumva din adâncul meu. În murmurul general n-am distins prea bine cuvintele, însă melodia vocii îmi răscolea ceva ascuns de mult în trecut. Apoi o voce masculină a răzbătut ceva mai clar până la mine: „Aici nu mai este Europa Liberă“. Ca un singur glas, mulțimea a răsuflat într-un hohot eliberator. Brusc am realizat cine se ascundea în spatele celor două voci, captive acum în mulțimea care parcă se strângea tot mai tare în jurul lor.

Din când în când, în copilărie, seara, auzeam la radioul nostru de lemn vocile acestea. Nu prea înțelegeam ce spun, căci erau mereu frânte de un bâzâit enervant, dar mă fascina muzica lor. Sunau cu totul altfel decât tot ce auzeam eu clar la radio sau la televizor. Și accentele păreau să fie puse altfel. Dar, mai ales, le simțeam animate de ceva viu, omenesc, care contrasta evident cu sunetul mortificat al vocilor prezentatorilor oficiali. Am încercat să aflu cine sunt, dar ai mei mă expediau repede pe afară, fără să-mi dea vreo explicație. Simțeam că e ceva secret la mijloc, că totul e acoperit de un mister inaccesibil, dar nu îndrăzneau să insist mai mult.

„Aici e Radio Europa Liberă!“ Bineînțeles că acum știam cine sunt Monica Lovinescu și Virgil Ierunca. Dar întâlnirea aceea atât de neașteptată, atât de abruptă cu vocile lor sorbite parcă de mulțimea avidă, care îi tălăzuia în micuța curte de pe Calea

Victoriei, a avut un efect cu totul neașteptat asupra mea. Era ca și cum aș fi găsit ceva pierdut de mult, aproape uitat. O bucurie inexplicabilă mă invadea stând în marginea acelei mulțimi din care, din când în când, ieșeau oameni fericiți ținând în mâini, ca pe niște odoare, cărți: *Fenomenul Pitești*, *Unde scurte, Românește*, *Subiect și predicat*. N-am ajuns în acea seară în preajma celor doi, nici n-aș fi putut, nici n-aș fi îndrăznit. Stăteam pur și simplu în margine și absorbeam acea energie pe care trupurile oamenilor o emanau, trecând-o dintr-unul într-altul, până la mine. Mult mai târziu aveam să citesc consemnarea aceluia moment în jurnalul Monicăi Lovinescu:

„Sâmbătă, 11 septembrie deci: lansarea la Librăria Humanitas a celor două cărți ale noastre. Curtea de la GDS e neagră de lume când sosim. În principiu

poate cuprinde vreo sută de oameni. Se pare că sunt o mie. Scurt *speech* de prea mare laudă al lui Lii-ceanu. Eu, câteva cuvinte minimale și oarecare. V., aplaudat frenetic de la prima frază, «Aici nu mai este Europa Liberă», și cu ieruncisme fericite de-a lungul celor două-trei minute cât vorbește. Apoi suntem «fixați» la o masă unde semnăm autografe fără a mai respira, la propriu aproape. Suntem cvasi-înăbușiți de mulțimea care face coadă – timp de trei ore nu am răgaz să aprind o țigară, una singură. [...] Nu mai vedem cerul, e înlocuit de capetele și trupurile aplecate asupra noastră. Nu știu cine ne salvează, transportând masa și scaunele până la un zid ce ne protejează din spate.

A început la 6 – s-a încheiat pe la 9“ (Jurnal 1993).¹

Așa am intrat într-o altă etapă a vieții. Am ieșit din bula unui prezent etern și iluzoriu și am pășit în prezentul fragil de care atârna greu, ca o piatră de moară, trecutul recent. Trecutul meu. Am descins cu adevărat în acest timp citind prima carte publicată la editura Humanitas, *Fenomenul Pitești*. O experiență-limită care m-a zdruncinat puternic. Nu puteam înțelege cum a fost cu puțință să fiu aproape contemporană cu asemenea orori. Mă invadau sentimente contradictorii, de la revoltă la compasiune dureroasă, de la deprimare la dorința de răzbunare. Această carte a fost prima într-un șir de mărturii care mi-au redat tot trecutul. Afectiv, m-am maturizat rapid în această perioadă, trecând prin cele mai variate și extreme stări, de la durere

1. *Idem*, p. 343.

aproape fizică la înaripări entuziaste. Suferința de o cruzime inimaginabilă pe care o relatau aceste mărturisiri era compensată de o noblețe umană pe care n-o crezusem cu puțință. Rar am trăit în starea de grație pe care mi-a prilejuit-o lectura unor cărți precum *Închisoarea noastră cea de toate zilele, 20 de ani în Siberia, Timpul ce ni s-a dat*. Trei repere personale pe acest drum al regăsirii mele ca ființă morală. Pentru că abia acum înțelegeam care era prețul adevărat al libertății. Un preț de sânge. Pe care eram dator să-l cunosc, să-l onorez, măcar cu lacrimile mele, și să-l mărturisesc mai departe. Au apărut multe asemenea cărți în anii '90 în colecția „Procesul comunismului“. Pe de o parte mărturii, pe de alta studii teoretice. O prietenă mi-a spus că le-a dedicat o parte anume din biblioteca personală pe care voia s-o lase moștenire copiilor. Ca să știe, să înțeleagă și să nu uite.

În aceeași perioadă a lecturii mărturiilor din Gulagul românesc, am citit pe rând *Undele scurte* și, mai apoi, memorialistica din *Apa Vavilonului* și *Jurnale*. Astfel, toată panorama literaturii de după război mi-a apărut în cea mai clară lumină: cea a adevărului. Monica Lovinescu reușise, într-un mod aproape miraculos, un exercițiu de continuitate: redeschisese pe undele scurte ale radioului vechiul Cenaclu Lovinescu. Nicăieri în țară nu se putea spune adevărul până la capăt despre o carte. Monica Lovinescu putea să o facă și nu a tăcut. A renunțat la un destin propriu și s-a dedicat definitiv și fără rest unei misiuni al cărei final nu-l întrevădea. Citeam cronicile ei radiofonice și nu contenea să mă uimească la fiecare pagină spiritul ei unic, un amestec de

inteligență pătrunzătoare, de finețe speculativă, de intuiție artistică, toate turnate într-un discurs impecabil, clar, profund, percutant. *Undele scurte* au fost pentru mine o adevărată școală. O școală estetică și o școală etică. *Est-etica*. Am învățat să văd frumosul în scriitură, urmând precizia aproape chirurgicală a analizelor ei, și am învățat, în același timp, că în chiar miezul acestui frumos stă adevărul. Și că această legătură devine cu atât mai strânsă cu cât artistul trăiește în vremuri totalitare. Câteva decenii cronicile radiofonice ale Monicăi Lovinescu au reprezentat conștiința noastră mai bună, cum spunea Constantin Noica, într-o cultură sufocată de ideologia minciunii. Cuvintele ei restabileau adevărul, reășezau valorile, salvau oameni și cărți. Alături de Virgil Ierunca, Monica devenise o instituție a binelui și dreptății:

„Efectul emisiunilor noastre, disproporționat. Cei atacați de noi nu mai sunt salutați [...]. Rezumând acest prestigiu «mitic», butada lui Imre Tóth: V. și cu mine suntem o probă a... existenței lui Dumnezeu. Doi oameni restabilind «binele» împotriva unui întreg stat organizând răul. Reacționăm invocând bine-cunoscutul umor al lui Imre Tóth, dar Liiceanu pare a-l fi luat în serios“ (Jurnal 1982).¹

Astfel, mi se deschiseseră ochii și acum puteam să văd mult mai clar lumea în care trăiam. Recuperarea trecutului, datoria memoriei, onorarea demnității victimelor deveniseră fundamentul prezentului meu. O singură dată aveam să le mai fiu în preajmă, în 1996, anul ultimei lor călătorii în România. În subsolul Facultății de Litere, îmbibați în fumul des de

---

1. *Idem*, p. 67.

tutun, am petrecut câteva ore ale căror vibrații le simt încă și azi. Acum îi vedeam mai de aproape și mă fascina ființa lor comună, care se manifesta totuși atât de diferit și de strălucitor în fiecare dintre ei. Păreau să fi coborât acolo, între noi, chiar din eterul în care plutiseră atâta timp. Și totuși erau atât de vii, aveau un umor care ne-a umplut pe toți de o euforie din care nu mai voiam să ieșim. Nici atunci n-am avut curajul să mă apropiu mai mult de ei – nici nu era nevoie, fiindcă îi simțeam atât de aproape ca și cum am fi fost cu toții o făptură uriașă. Aceste senzații aveau să-mi fie confirmate mai târziu tot de o însemnare din jurnalul Monicăi Lovinescu:

„...un bar în subsolul Universității. E plin. Intrăm și ne așezăm împreună cu I.B.L. și Mihai Zamfir (ne aștepta în hol cu... flori) la o masă mai mare din fund, cu o droaie de studenți în fața și în jurul nostru.

Nu știu ce se întâmplă, dar din primele clipe între ei și noi curentul trece. V. și cu mine ne contrazicem (aș spune că ne facem cupletul dacă, de fiecare dată, n-ar fi un mod de a fi împreună autentic) – studenții sunt surprinși, apoi râd, voia bună se instalează, neîmpiedicând discuția serioasă. [...]

Un har ne învăluie pe toți: ei pun întrebările cele mai incitante și vibrează la răspunsurile noastre, noi devenim mai percutanți, se făurește o complicitate ce ne oferă iluzia că ne cunoaștem de când lumea, că am fost studenți împreună, și nu la o distanță de jumătate de secol. Nu cred că e doar impresia noastră, încântați de această baie de juventute, gata să intonăm un *Gaudeamus igitur* recucerit asupra timpului, din moment ce, începută la 6 și jumătate,

ședința se încheie – cu greu – pe la 10 seara. Adică, mai precis, ne ridicăm noi în picioare, fiind imediat înconjuțați de tineri ce ne aduc care un volum de versuri, care desene, care flori“ (Jurnal 1996).¹

Și chiar așa a fost. Nu ne venea să mai plecăm, eram cu toții ca vrăjiți. Seara aceea a rămas pentru mine ca o fotografie de familie pe care o păstrezi toată viața în colțul cel mai curat al inimii. Pentru că, trebuie să mărturisesc, chiar îi iubeam pe acești doi oameni, care, fără să știe și fără să-și propună, mi-au întregit ființa. Și nu e vorba doar despre conștiința morală pe care mi-au șlefuit-o, dar și despre modelul uman pe care l-am dobândit prin ei, o combinație unică de generozitate, prietenie și umor. Îmi imaginam casa lor de la Paris ca pe un liman unde cei veniți regăseau nu doar normalitatea unor relații umane, ci, mai ales, căldura unei prietenii care se dăruiește fără rest. Ușa casei le era mereu deschisă. De la exilați la *clandestini*, cum îi numea Monica Lovinescu pe cei care, veniți din România, îi vizitau pe furiș, cu toții erau cuprinși în această îmbrățișare puternică. Una dintre aceste clipe de grație este întâlnirea cu N. Steinhardt:

„Era la noi, în Buttes-Chaumont, ne ceruse să-i punem o înregistrare din Monteverdi care tocmai apăruse [...]. Când a auzit vocile – de o puritate excepțională – a alunecat de pe taburetul pe care se așezase și a rămas așa, în genunchi, sprijinit de bibliotecă. Ținea ochii-n jos și plângea de fericire.“²

1. *Idem*, p. 442.

2. Monica Lovinescu, *La apa Vavilonului*, vol. II, Humanitas, 2001, p. 73.

Citind, m-am umplut și eu de această fericire. Cu timpul am înțeles că, renunțând să mă dedic în totalitate visurilor mele culturale, dobândisem chiar mai mult decât credeam. Căci, pe lângă busola etică, am primit-o deopotrivă și pe cea estetică. Mi-am construit, pe urmele lor, un edificiu de emoții la care n-aș fi ajuns altminteri. Nicăieri n-am mai întâlnit o vibrație atât de puternică în fața frumosului ca la cei doi. Emoția lor, trăită laolaltă și până la capăt, în fața unui tablou, ascultând o bucată muzicală, văzând un spectacol dramatic sau un film mi-a modelat sensibilitatea și mi-a rafinat gusturile:

„Seara văd cu V., la Cristovici, o casetă cu *Fanny et Alexandre* de Bergman, pe care-l ratasem stupid (cum se ratează altfel decât stupid?) când trecuse pe ecrane în 1983. De mult n-am mai văzut un film care să mă facă atât de fericită. Nu numai pe plan estetic (albul la el, tot atât de cehovian ca la Strehler). Parcă-mi dăruiește o a doua copilărie, un al doilea trecut. O densitate de existență rar întâlnită. [...] Oricum, e unul din rarele filme pe care aș vrea să-l răsfoiesc, din când în când, ca pe o carte.”¹

Am văzut filme, am ascultat muzică, am vizitat muzee, am citit cărți pe urmele lor. Maeștri nevăzuți, mi-au călăuzit pașii multă vreme după ce plecaseră din lumea aceasta. I-am regăsit, din nou împreună, într-un vis, unul dintre acelea despre care, imediat ce ne trezim, știm că au fost adevărate. Erau amândoi pe o insulă, în fața unei căsuțe albe, învăluiți într-o lumină care le făcea chipurile aproape transparente. Îmi zâmbeau și îmi făceau cu mâna ca unui prieten

---

1. *Idem*, p. 130.

drag care le vine în casă. Nu mă puteam apropia, dar chipurile lor, zâmbetul acela blând, mă umpleau de o fericire atât de senină, încât am fost sigură că i-am vizitat în paradis.

Iar aici, pe pământ, imaginea mea despre cei doi este indisolubil legată de cea a editurii Humanitas. I-am cunoscut prin cărțile lor, care n-ar fi existat dacă spiritul nevăzut al continuității nu s-ar fi întrupat mai departe. Așa cum cei doi păstrasera neîntreruptă legătura cu trecutul interbelic, mutând, în vremuri de restriște, centrul lumii românești în afara ei, tot astfel și Gabriel Liiceanu a preluat acest fir nevăzut și a reușit să întemeieze și să păstreze vie, în acești 30 de ani grei, nu doar o editură, ci o fortăreață. Între zidurile ei ne-am adăpostit de atâtea ori și tot acolo am învățat cum să ne apărăm, cum să fim puternici, cum să fim oameni deplini.

Se spune că, pentru a dăinui, o casă trebuie clădită pe stâncă. Am certitudinea că în stâncă pe care s-a ridicat fortăreața Humanitas este înscrisă și ființa îngemănată a celor doi, a Monicăi Lovinescu și a lui Virgil Ierunca. Vânturi vor mai sufla, ploii și suvoaie se vor mai revărsa, dar cetatea aceasta nu se va prăbuși, căci are temelia zidită într-o stâncă tare.

*De trei decenii încoace, absolut totul în viața,
casa și relațiile noastre a devenit dependent de
simbioza cu Humanitas.*

DAN C. MIHĂILESCU

Cot la cot și tâmplă lângă tâmplă

Cam la fiecare zece ani, o răscruce. Acesta a fost ritmul hotărât de ursitoare destinului meu. Așa se face că în ultimele trei decenii am avut trei răscruce existențiale. La primele două, Gabriel Liiceanu a fost cel care mi-a determinat direcția cea bună, iar la ultima chiar m-a însoțit frățeste pe drum.

Când s-a înființat Humanitas, nu cred că voi fi fost singurul din generația mea care și-a realizat dintr-odată, cu lămuritoare violență, gradul de ignoranță, cultura precară, temelia vulnerabilă și însumarea de petice cu care mă iluzionasem până atunci că mă pot învălui ca într-o togă doctorală sau, dacă nu, măcar ca un clown livrat cinstit circuitului mediatic.

1991: Ce să faci cu tine în libertate, după ce ți se refuzase cu câțiva ani în urmă plecarea la bursă în SUA, încă nu erai membru al Uniunii Scriitorilor și, deși publicaseși trei cărți și sute de recenzii, pe stil nou nu îți ceruseră colaborarea decât trei reviste, una cu trecut vinovat (*Luceafărul*) și alte două (22 și *Dilema*) cu prezentul încercănat politic? Ce viitor literar să-ți pregătești când încă oscilezi inconștient între gazetărie, cercetare, profesorat și *dolce far niente*. Atunci, „geniul bun al venitorei României“ i-a oferit autodidactului ce sunt un post la *Cotidianul* lui Ion Rațiu, unde Doina Bâscă, odată cu suplimentul *Alfa & Omega* dăruit lui Costion Nicolescu, m-a blagoslovit cu *Litere, Arte & Idei*, suplimentul de cultură al ziarului patronat de lordul „J.R.“ (Ion Rațiu) din Turda. Din luna mai 1991 până în primăvara lui 1996 și apoi, la noua serie 2001–2004, nu cred să fi scăpat

vreo apariție de la Humanitas necomentată sau prezentată într-un fel sau altul, de la simpla semnalare până la eseuri de două, patru sau chiar opt pagini de revistă. Cu fiecare dintre acestea îmi învinovăteam indiferența anterioară față de filozofie, religie, politologie. Faptul că nu auzisem de Tocqueville, Hayek și von Mises, Toynbee și Gracían, că nu citisem niciodată zdravăn din Nietzsche, că nu știam nimic despre Hannah Arendt, Isaiah Berlin și nici de C.S. Lewis, Guénon sau Nina Berberova, că nu citisem Heidegger decât în traducerea lui Jean Beaufret mi-a proiectat orbitor scindarea mentală, nesiguranța și statutul improvizat în cuprinsul breslei, deși foloseam impetuos arma diminuării autopersiflante și îmi foloseam ca scut mândria de a-mi afirma diletantismul, apetitul pentru aleatorism, eseistică lirică, foiletonism și eclecticism, pe scurt „hamletismul tânărului critic“, cum mă caracterizase Gheorghe Griurcu în *Viața Românească*.

În loc să mănânc jăratec potrivit binecuvântatului vis paideic al lui Noica – adică să tac jurnalistic zece ani, timp în care să-mi umplu fagurii și să-mi definesc gustul mierii din stup –, am ales să fug după himere, capricii și împliniri risipitoare, găsindu-mi în cele din urmă rostul grație valului memorialistic de la Humanitas și Albatros.

Iluzia că eseistica narcisiacă, subiectele frivol-accesibile și stilistica sprintară pot suplini cu succes temeinicia, continuitatea și profunzimea studiilor și că turismul hazardat istorico-literar oferă satisfacții mai multe decât cantonarea într-o disciplină, într-o epocă, o teorie, un domeniu m-a pricopsit cu calificative precum „fumist“, „narcisiac“ și, în cel mai bun caz, „băiat cu talent, dar superficial“.

Timp de șapte ani, în fiecare zi de luni, când luam în spinare cele cincizeci de exemplare din *LA&I* oferite de editor pentru protocol, pe când mă grăbeam să ajung din Plevnei în Piața Lahovary și să urc în 131 către Casa Scânteii, îmi șopteam titlurile cărților cu care ar fi trebuit să-mi betonez inconsistența. Urcând scările către fosta Editură Politică și străbătând holurile tapetate acum cu portretele lui Blaga, Cioran, Ionescu, Noica sau Monica Lovinescu, luptam să-mi cauționez proteismul. În fapt, speram că autenticitatea, hărnicia și buna-credință, naturelul histrionic și energia logoreică pot la rigoare să țină loc de erudiție, iar jurnalismul cultural poate să reușească mult visata simbioză dintre critica de întâmpinare și istoria literară.

Frenezia *haute couture* de la Humanitas m-a asimilat familiar și mi-a dizolvat rapid frustrările inițiale și complexe de inferioritate pe care mi le înrădăcinase. În fiecare luni petreceam o oră în biroul intens fumător al „Vlazilor“ (Zografi și Russo), tăifăsuind complice cu Ioana Dragomirescu Mardare despre complicitatea culturală din ceaușism, cu precădere despre Meridiane-le lui Modest Morariu. Iar la final, sfertul de oră ritualic în biroul lui Gabriel Liiceanu, stimulându-ne elanuri, planuri de promovare, bârfind și admirând cum se cade. Atunci mi-a pus în brațe proiectul grandios al unei antologii care să cuprindă „cele mai rele și acuzatoare pagini ale românilor despre ei înșiși“, cu un sumar deja structurat de Petru Creția, dar pe care lenea și spaimile mele l-au transformat într-un eșec. Atât de mult fusesem acuzat că „torn plumb în aripile tineretului“ prin abuzul de Caragiale și Cioran,

plus fatalismul lui Eminescu, încât numai însăilarea prefeței pentru respectiva antologie a durat aproape doi ani. În libertate, autocenzura se vede că e mult mai *productivă* decât dictatura. În schimb, acest eșec a fost compensat de revelația Jean-François Revel, din opera căruia aveam să traduc, la sugestia lui Gabriel Liiceanu, una, două, apoi trei cărți.

Prima răscruce din cele trei de care vorbeam la început m-a strivit precum tancul o omidă. Când tocmai îmi făgăduisem să dau ascultare imperativului cu deceniul de reclusiune publicistică propovăduit de Noica, în favoarea unei specializări, a unor opțiuni, recuperări și redefiniri de sine, exact atunci, asaltat și uluit de ritmul recuperărilor memorialistice, ca și de beția jurnalismului cultural, am înțeles că trebuie să trec definitiv gazetăria între coperte de carte. Așa am ajuns să-mi accept limitele, la modul creator, pe cât se poate, și m-am oferit voluntar ca agent de presă, fiecare pagină din *LA&I* dăruită actualității editorial-artistice dându-mi gustul împlinirii. Mai mulți prieteni au fost șocați de faptul că, în loc să-mi termin cartea despre Cioran și povestea generației '27, am început să traduc fermecat din Revel, în paralel cu lucrul seducător la antologia *I.L. Caragiale despre lume, viață și neamul românesc*, și aceasta la sugestia lui Gabriel Liiceanu. Faptul că antologia avea să fie prezentată public la Bookarest de însuși Andrei Pleșu m-a înaripat editorial pentru încă un deceniu.

Luna de bursă la Paris cu care m-a blagoslovit în 1991 același Andrei Pleșu avea să favorizeze copios tot *LA&I*-ul, dar și să-mi focalizeze energiile către interbelic, apoi către 1900 și epoca lui Carol I.

După ce ne-a luat părtași, pe Tania și pe mine, la editarea corespondenței lui Cioran cu prietenii și rudele din România, Gabriel Liiceanu a fost arhitectul atragerii mele, în vara lui 1999, la TVR, consilier pentru comunicare al (cândva) prietenului Cristian Hadji-Culea, pentru ca, după numai nouă luni de inutilă claustrare în nefericita instituție, tot Liiceanu să mă urce în biroul lui Adrian Sârbu dintr-un bloc de pe Bd. Pache Protopopescu, unde mi-a fost dat să aud un halucinant dialog de afaceri. Patronul Pro TV dorea să însoțească fiecare agendă oferită la protocolul de revelion cu câte un volum de Lucian Blaga. Ambele părți fiind mulțumite, eu am fost parașutat ca bonus paradoxal în grădina lui Nicolae Manolescu *Profesiunea mea, cultura*, pentru un top de carte săptămânal, din care avea să răsară și să se întindă de-a lungul a 16 ani emisiunea *Omul care aduce cartea*. Simt și acum ca pe un pumn în stomac forța cu care, coborând de la Adrian Sârbu spre mașină, Liiceanu a lovit în volan cu ambele mâini și a exclamat cu înciudată ambiguitate: „Dane, dacă într-adevăr chestia asta se va face, un singur lucru te rog: niciodată să nu simți nevoia să-mi mulțumești!“ Nu am făcut-o nici atunci, nici altă dată, dar cum să uit că acea seară din toamna lui 1999 mi-a răsturnat binefăcător existența? Și, mai departe, cum să uit că singura participare la Salon du Livre de la Paris mi-a fost prilejuită de același Gabriel Liiceanu, din partea Asociației Editorilor Români? Iar acum, la ceas aniversar, cum să uit că Humanitas mi-a dăruit cele mai frumoase, calde și înălțătoare comuniuni din biata mea viață literară, adică serile dialogale petrecute în fața publicului de la festivalul „Carte la nisip“, organizat de Gigi Todor la Mangalia... Abia atunci,

în orele petrecute împreună cu Mircea Cărtărescu, Ioana Pârvulescu, Radu Paraschivescu, Ioana Nico-laie, Marius Chivu, Denisa Comănescu, Segă și Gri-gore Leșe, am înțeles în ce măsură covârșitoare se hrănește cărturăria din combustia comuniunii afec-tive. M-am angajat pe deplin și fără nici o ezitare la mai toate evenimentele editoriale Humanitas, la ze-cile de ediții Bookfest și Gaudeamus, colaborând la strălucitoarea serie de volume colective, și mă mân-dresc și acum că i-am prezentat pe micul ecran pe Schopenhauer, Heidegger, Jünger, Platon, Marcus Aurelius, Jung și Yourcenar. În același timp, nu pot să uit nici cum l-am contrariat – parcă sistematic, aș zice – pe Liiceanu mai ales în ceea ce știam că îl ori-pilează. L-am uluit și deprimat când i-am povestit stupefacția mea față de încântarea Monicăi Lovi-nescu din serile de umor colocvial desăvârșit petre-cute cu Liiceanu la Paris: „Deci și tu crezi că n-am umor?“, m-a țintuit în perete întrebarea lui întristată. Dar și mai neavenită a fost grimasa de suspiciune intrigată cu care am ales să răspund invitației sale de evidentă tandrețe prietenească: „Au înflorit teii în Cotroceni, Dane. Ia-o pe Tania de mână și vino să ne plimbăm împreună“. Văzându-mi ezitățile, re-plica lui m-a biciuit numaidecât: „Ce te miri așa? Și tu crezi că n-am suflet și sensibilitate?“ Slavă Dom-nului că aceste măgării nu apar în *Caiet de ricoșat gânduri*. În schimb, acolo e notată, la pagina 39, altă nenorocire. Apropo de delectările alcoolice și de per-formanțele lui Horia Bernea în domeniu: „N-aveam deloc stofă de băutor de cursă lungă, am băut tot-deauna de plăcere și cât să nu mă-mbăt (Dan C., când a auzit că n-am căzut niciodată sub masă, m-a

scos din rândul prietenilor și, în pasul doi, dintr-al oamenilor)“. Degeaba mă apăi eu acum susținând că formularea a fost mult mai benignă, ceva de genul „Cine nu a simțit nevoia să se amețească de două-trei ori pe an nu e bărbat“. Cert e că decepția întâipărită atunci pe fața lui Gabriel m-a făcut să-mi proiectez mental oripilarea asistenței găzduite de cuplul Hélène și Paul Morand când germanofila Elena Suțu, inițial Chrissoveloni, și-a pronat autoritar convingerea că „bărbatul care nu și-a înșelat măcar o dată nevasta nu e bărbat“.

Dar, în aceeași ordine de idei, merită să-mi aduc aminte cu mândrie, măcar aici, scena cu tirbușonul, de la sindrofia Humanitas, la 10 ani de la înființare. În sala de protocol, plină de redactori, ziariști și colaboratori, tronau două navețe cu sticle din recenta revelație a „Sec“-ului de Murfatlar. Pășind cu înverșunare de samurai împrejurul lor, Gabriel a tunat interogativ jupiterian: „Să înțeleg că în toată editura asta nu există un tirbușon?“ Mâna mi-a năvălit disperat în geantă, de unde am scos slăvitul briceag elvețian roșu cu cruce albă, fetișul călătoriilor noastre, de câteva ori confiscat mai târziu de vameșii din aeroporturi. Acum, când revăd cu mulțumire scena, îmi dau seama că am scos briceagul la fel de triumfător ca Popeye Marinarul cutia cu spanac.

Oricum, în materie de gafe inocente și tachinări reciproce, rețin că întâietatea a avut-o tot dumnealui, când m-a lipit de zid la ceea ce eu speram să devină o sindrofie electrizantă. Nu mai știu ce carte îmi apăruse la Humanitas, dar am simțit imboldul de a aduce o șampanie și câteva fursecuri. „Ce faci aici? Țsta e obicei ceaușist!“, mi-a harponat Gabriel

Liiceanu buna dispoziție recunoscătoare. Bineînțeles că știam și eu de ospetele organizate de autori pentru editori, dar preferam să-mi amintesc relatările unor ziariști de la *Flacăra* lui Păunescu despre vizitele lui Leon Kalustian la redacție, cu cartoane de prăjituri de la Capșa.

Revenind: Așa cum cărțile și evenimentele culturale Humanitas mi-au redat acum douăzeci de ani jubilația gazetărească și impresionismul foiletonistic, încet-încet drumul s-a inversat și am părăsit jurnalismul risipitor în favoarea celei de-a treia căi, a eseisticii sentimentale, în căutare de subiecte vechi, dar exemplare pentru tinerii cititori de azi. Așa aveam să văd cum s-a modificat și media de vârstă a publicului întâlnirilor de la Cișmigiu, de la 40–80 de ani către 15–50, ceea ce mi-a recalibrat opțiunile și retorica.

Însumând, simbioza cu Humanitas m-a înzestrat pe viață cu mania vechimii, mai precis a literaturii memorialistice, și pasiunea pentru stilistica epistolară, mi-a responsabilizat grafomania și mi-a rărit sau șubrezit prejudecățile și ideile fixe. Eticismul a cedat teren în fața estetismului, și am părăsit cronica de întâmpinare în favoarea glosării în marginea Trecutului.

Cât despre vinovății și regrete, chiar că nu sunt în stare să spun ce m-a rănit mai mult: că nu am împlinit *Aspra judecare de sine*, acel frumos proiect de antologie de care vorbeam mai sus? Sau că mi-am îngăduit obrăznicia (ca să nu zic prostia) de a nu da curs invitației lui Gabriel Liiceanu de a-mi aduna mințile și textele într-o istorie a memorialisticii

românești? E drept că pentru *amândouă* refuzurile aş merita măcar o sinucidere profesională.

Pe de altă parte, grație acestui generos spațiu colocial care este librăria Humanitas de la Cișmigiu, mi s-a drenat și apetitul histrionic. Tot Humanitas mi-a astâmpărat setea de Balcic, stârnită de admirația față de regina Maria, odată ce-am ajuns acolo cu sprijinul aceluiași Gigi Todor împreună cu grupul participanților la festivalul „Carte la nisip“, de care am scris mai sus, supravegheați îndeaproape de Lidia Bodea și Gabriel Liiceanu și călăuziți de admirabila Doina Păuleanu, directorul Muzeului de Artă din Constanța. Cum aş putea uita vreodată recopilărea care ne-a apucat, pe Cărtărescu și Liiceanu cutreierând pe bricul *Mircea* de parcă jucau în *Toate pânzele sus*, ca și pe mine, care o vedeam la tot pasul în castelul și grădinile de la Balcic pe însăși regina Maria, făcându-mi, nu știu de ce, semne de reproș.

În tot cazul, de trei decenii încoace, absolut totul în viața, casa și relațiile noastre a devenit dependent de simbioza cu Humanitas. Ritmul existenței noastre e dat de alternanța Bookfest–Gaudeamus, concediile depind de târgurile de carte de la Brașov, Timișoara, Cluj sau Târgu Mureș, iar petrecerile „în familie“ se dezlănțuie numai împreună cu egeriile Cassei. Mai mult decât toate, singurul obiect fetișizat din casă, de care am ajuns cu toții dependenți, este un formidabil cuțit japonez, *handmade*, bun pentru orice, dăruit de Gabriel cu ocazia inaugurării magazinului Takumi din curtea GDS. Așa cum am fost necioplit cu pictorul care m-a invitat să aleg un tablou din atelierul său, iar eu m-am înfipt în

cea mai mare (și poate cea mai scumpă) lucrare, în loc de cea mai mică, așa cum ar fi cerut bunul-simț, și la Takumi am optat pentru cel mai prețios obiect.

Știu că v-am rămas dator cu istoria celei de-a treia răscruci existențiale, dar, cum aceasta e chiar o poveste de viață sau moarte, îmi permit să-mi mai acord zece ani pentru elucidarea dilemei, până la un nou prilej aniversar.

Ce este un autor Humanitas? Este un autor care nu doar că e publicat de editura Humanitas, e unul care face parte din fenomenul cultural Humanitas.

H.-R. PATAPIEVICI

**Cum am ajuns un autor
Humanitas**

M-am hotărât să public la doi ani după Revoluție, la insistențele lui Alex. Leo Șerban, pe care îl știam de la începutul anilor '80. Ca toți prietenii mei, Leo știa că scriu. Discutam uneori, la Dima și Roxana Bicleanu, unde ne întâlneam adesea, câte un eseu de-al meu sau vreun referat ori *compte-rendu* despre seminarele pe care le țineam pe atunci, cu Dragoș Marinescu, Dima și Dan Waniek. Într-un rând, Leo ne-a arătat un foto-roman pe care îl scrisese și confecționase din fotografii și desene – ceva neașteptat, sofisticat și avangardist. Când i-am dat lui Dima să citească primele două capitole din romanul meu picaresc *Viața la 17 ani*, Leo era de față. Am discutat despre el toată noaptea. A fost o noapte lungă, în care toți am fumat enorm și am băut continuu, iar spre dimineață Leo a plecat primul. Ioana și cu mine am plecat la puțin timp după el. Leo nu se îndepărtase prea mult. L-am mai văzut o vreme din spate, cu mersul lui special, șapca bogată, de catifea colorată, și fularul lung înfășurat de mai multe ori în jurul gâtului. Era în noiembrie sau decembrie 1988. După noaptea aceea, Dima s-a apucat să-și scrie propriul roman picaresc, *Buimatic prin lume*, pe care, mai târziu, l-am convins pe Silviu Lupescu să-l publice la Polirom, unde a și apărut în 1999, cu o prefață simpatetică scrisă generos de Dan C. Mihăilescu. Când și când, schimbam cu Leo poezii. La începutul lui ianuarie 1992 eram la el acasă și vorbeam despre Raymond Roussel. Scrisesem un eseu despre Brâncuși și Duchamp. Deodată mi-a spus: „E absurd. Trebuie să publici. Toată lumea publică. Nu

mai poți sta așa, ascuns. Uite, te pot publica în *Contrapunct*. Numai dă-mi ceva“. „Ce?“, i-am răspuns. „N-am nimic nici terminat, nici pregătit.“ „Imposibil“, mi-a replicat. „Ai volume întregi. Ai și poezie, și eseu, și proză. Ai scris un roman, ce naiba! Pregătește-mi ceva.“ Peste câteva zile îi dădeam un fragment din poemul meu epic *Un izvor pecetluit*, o proză intitulată *Cristache. Un portret* și eseu despre Brâncuși și Duchamp. A ezitat între ele timp de o săptămână. Vorbeam la telefon și nu se hotăra cum să mă debuteze: poet? prozator? eseist? Mie îmi era indiferent. Apoi, fără să-mi spună, a ales proza despre Cristache, care este un portret moralist al vieții unui estropiat, o poveste adevărată, pe care o știam de la o fostă colegă de serviciu. Cu un *chapeau* în care îmi făcea un portret neașteptat, a publicat-o într-un număr din februarie al revistei *Contrapunct*. Așa m-a debutat Leo în presa literară. Și așa am ajuns să public regulat, săptămână de săptămână. Mai întâi în *Contrapunct*, apoi, din februarie 1993, în *România literară*, unde m-a invitat să scriu Adriana Bittel, în cele din urmă în 22, unde Gabriela Adameșteanu mi-a oferit, din vara lui 1993, o pagină întreagă de revistă, cu libertatea de a scrie despre orice. Începusem, așadar, să scriu câte trei articole pe săptămână. Foloseam și ce scrisesem înainte de 1989. De pildă, serialul din *Contrapunct* dedicat istoriei românești (care poate fi găsit, răspândit, în capitolele cărții *Cerul văzut prin lentilă*) conținea fragmente din două cărți deja scrise, ambele inedite – și rămase așa până azi –, una în 1984, *În chestiunea unei aberații: patriotismul românesc*, un pamflet istoric, cealaltă în ultimele luni ale lui 1990, *A treia*

ruptură. Cum am ajuns unde suntem azi, o încercare de a înțelege catastrofa votului din 20 mai 1990, pe care am scris-o la propunerea lui Dan Nițescu pentru a fi tradusă în germană și publicată în serial fie în *FAZ*, fie în *Die Zeit* (proiect eșuat, deoarece jurnalistul german care i-o ceruse și-a pierdut interesul pentru România).

În vara lui 1992, am predat în redacția revistei *Contrapunct* un articol despre Mircea Eliade, în care foloseam teatrul acestuia în chip de cheie hermeneutică pentru descifrarea gândirii sale religioase. Articolul constituia un fragment dintr-o încercare, făcută la mijlocul anilor '80, de a înțelege evoluția gândirii lui Eliade, de la ontologia univocă subiacentă nuvelor fantastice din perioada interbelică (există un mister, iar acesta are o cheie) la ontologia echivocă subiacentă nuvelor târzii (există un cifru, a cărui descifrare este încă o încifrare). Argumentul meu era că între *Secretul doctorului Honigberger* și *19 trandafiri* e o diferență de ontologie, iar această diferență poate fi descrisă cel mai eficace folosind teatrul lui Eliade. Acest fragment de cercetare i-a plăcut atât de mult lui Virgil Ierunca (aveam să aflui mai târziu chiar de la el), încât a convins-o pe Monica Lovinescu să-mi trimită, prin prietenii lor din redacția *României literare*, o invitație permanentă, aceea de a-i vizita la Paris, când se va întâmpla să trec pe acolo. „Să nu ne ocolească. Neapărat să treacă pe la noi“, mi s-a transmis că au spus, iar Adriana Bittel mi-a dat telefonul și adresa lor. Prin miracol, în noiembrie și decembrie 1992, cu o bursă *Tempus* câștigată fără nici o pilă, aveam să ajung la Paris. Am

locuit la École Bossuet, pe rue Madame, departe de rue Pinton, unde stăteau Virgil Ierunca și Monica Lovinescu. Dacă aș fi locuit mai aproape de ei, poate i-aș fi vizitat mai din timp. Oricum, exista o inhibiție: nu mi se părea deloc plauzibil ori în ordinea firii că aș putea să le întâlnesc pe cele două legendare figuri. Ce le-aș fi putut spune? Cum m-aș fi recomandat? Nu aparțineam aceleiași realități. Incongruitatea faptului de a mă afla în preajma lor m-ar fi paralizat. În plus, eram pentru prima oară în Occident și era prima oară când puteam citi într-o bibliotecă adevărată. Eram elixirat (ca să vorbesc ca Eliade, în interbelic) de această perspectivă. Drept urmare, citeam zilnic la Bibliothèque Nationale, de la deschidere până la închidere, apoi mă întorceam pe jos spre casă, mâncam ceva pe drum (frugal, pentru că nu aveam bani), mă plimbam pe străzi până cădea definitiv noaptea, iar până dimineața lucram în camera mea, care era o chilie de călugăr (fusesem primit să lucrez, în cadrul bursei, cu Jean-Robert Armogathe, preot diecezan și capelan la ENS, rue d'Ulm). Mi se potrivea. Așa s-au scurs două luni, ca o singură zi. Când mai aveam trei zile de stat și începusem deja împachetatul dramatic al cărților pe care le cumpărasem și pe care nu mai știam unde să le pun și nici cum să le aduc în țară, am intrat în panică. Totul mi se scurgea printre degete. Nu făcusem nimic, ratasem totul. Eram disperat. Mi-am amintit atunci de invitația făcută de Virgil Ierunca și Monica Lovinescu. Măcar atât. Să fac măcar *asta*. Am ieșit în stradă, am căutat o cabină telefonică, am introdus cartela și am format numărul pe care mi-l dăduse Adriana

Bittel. A sunat îndelung. Când să închid, cineva a ridicat receptorul: era Monica Lovinescu, cu vocea ei unică, inconfundabilă, atât de familiară, dar aflată atât „de dincolo“ de realitatea *mea*, încât faptul de a o auzi acum pe viu, în relație personală *cu mine*, mi se părea cu totul ireal, cumva neverosimil. M-am fâstâcit total. Oricum, nu știam că există *répondeur* și ce e acela, așa că, după ce am lăsat acea voce, politicos, să spună câteva cuvinte, am intervenit când nu trebuia, ca prostul, spunând cine sunt, cerându-mi scuze că am îndrăznit să sun, că deranjez, că vorbesc peste dânsa (pentru că vocea continua să spună ceva, nu mai înțelegeam ce) și așa mai departe – remarcând totuși, panicat, că mi se răspunde cam formal, destul de distant, cumva mecanic și, ca să spun tot, complet aiurea. În tăcerea care a urmat după aceea, nu îmi auzeam decât bătăile inimii și strigătul de disperare al minții mele, care înțelesese că fusesem expediat cu răceală și că făcusem o impresie execrabilă. Rămăsesem împietrit cu receptorul în mână. Mă pregăteam să închid. Atunci am auzit vocea lui Virgil Ierunca, altă voce inconfundabilă, spunând cu precipitare: „Domnule Patapievici, ești chiar dumneata? Iartă-ne, chiar acum am intrat în casă. Unde ești? Vrem neapărat să te vedem“.

Așa a început marea mea prietenie cu Monica Lovinescu și Virgil Ierunca. Cum mi-a spus Monica mai târziu, „dacă nu era Virgil, care făcuse fixație pe dumneata, nu aș fi insistat atât pe lângă Adriana să ne vedem; chiar mă exasperase Virgil cu «Patapievici în sus, Patapievici în jos», nu prea te simpatizam, preventiv, așa de entuziasmat era Virgil de dumneata“. După ce Virgil mi-a răspuns, Monica i-a

luat telefonul (am auzit un protest: „*Mais, Monique!*“) și, întrebat de ea și instigat de Virgil, care se auzea din *off* cu tot soiul de replici, remarci, indignări, mârâieli ironice și pufneli dezaprobatoare, am vorbit, și am vorbit, și am vorbit zeci de minute, până ce, în cele din urmă, ne-am dat întâlnire chiar pentru a doua zi, imediat, la ei acasă, 8 rue Pinton. M-au primit plini de o incredibilă căldură umană. Aveau o candoare sufletească pe care nu o putea explica decât frumusețea caracterului lor, fără comună măsură cu orice cunoscusem ori imaginasem. Înțelegerea dintre noi a fost instantanee. Ne-am îmbrățișat de cum ne-am văzut. Eu venisem, ca sărăntocii, cu mâinile goale. Monica mi le-a luat pe amândouă, de cum m-a întâmpinat în ușă, și mi-a spus, trăgându-se un pas înapoi, ca să mă vadă mai bine, „Ia-n să te vedem“ – și m-a măsurat din cap până-n picioare. „Dar ești un copil!“, a exclamat Monica (aveam 35 de ani, dar fața mi-era juvenilă), „Virgil jura că ai făcut pușcărie“, iar Virgil, cu o față numai zâmbet, zâmbetul lui inimitabil-britanic, ironic și grav în același timp, a murmurat blând-dezaproba-tor: „*Monique, voyons, Monique*“. Și așa ne-am instalat pe faimoasele lor fotolii futuriste, construite ca un fel de suprafață curbată einsteinian în jurul unei singularități, susținută de un cadru metalic nichelat.

Imediat, Monica m-a învățat cum se prepară „whisky-ul Eliade“: pui gheață în pahar, apoi torni whisky-ul direct pe gheață; gheața trebuie să crape; dacă trosnește când crapă, cu un zgomot asemănător pocnetului trunchiului de lemn în sobă, atunci whisky-ul e bun (dacă nu, atunci e obișnuit, nu e un „whisky Eliade“). Nu mai știu ce whisky mi-au

dat să beau (oricum, era a doua oară în viață când beam whisky), dar de atunci am rămas băutor de whisky. Și mi-l prepar întotdeauna după tipicul lor, „metoda Eliade“. Am vorbit încontinuu: din partea mea, nu mai era nici o sfială, nici o reținere, nici o inhibiție; din partea lor, era o generoasă îmbrățișare. Îmi găsisem nu doar noi prieteni, parcă îmi regăsisem, prin descoperirea lor, natura. Iar natura mea era interbelicul, adică România ucisă de comuniști și păstrată în act (nu *in potentia*) de ei. Mi-au cerut să încetez să le mai spun „domnule Ierunca“ și „doamna Lovinescu“: m-au invitat să îi tutuiesc *à la française*, adică să le spun „Monica“, „Virgil“, păstrând însă verbul adresării la persoana a doua a pluralului. După mai multe whisky-uri, lihniți de foame, am plecat la un restaurant vietnamez, unde Monica m-a învățat să comand mâncăruri asiatice și să beau *rosé*-ul ei favorit, Tavel, un vin provenit din comunele Tavel și Roquemaure (din Gard), de pe valea Ronului. Tavel e *rosé*-ul despre care Balzac spunea că e singurul *rosé* care poate fi lăsat să îmbătrânească. La vietnamezii pe care Monica și Virgil îi cunoșteau bine, am mâncat „chinezește“ și am băut franțuzește. După privațiunile alimentare ale bursei, Monica și Virgil m-au răsfățat cu un sibirism care, de fapt, era al normalității, o normalitate care pentru cineva venit la Paris direct din realitatea comunismului părea însă exorbitant de luxurioasă și prodigă. Din seara aceea ne-am împrietenit până la moarte. Nu mai simțisem față de nimeni până atunci acea devoțiune combinată cu afecțiune și recunoștință, pe care o am până acum pentru Monica Lovinescu și Virgil Ierunca.

În 1993, când au venit în țară, Monica și Virgil, ca de obicei, au tras la Gabriel Liiceanu, în Intrarea Lucaci. Într-o seară, Carmen și Gabriel Liiceanu au organizat pentru ei o recepție informală, la care i-au invitat pe prietenii indicați de Monica și de Virgil. Eram, spre norocul destinului meu, între ei. Nu îl cunoșteam personal pe Gabriel Liiceanu: cred că atunci l-am văzut prima oară de aproape. Pentru mine, după lectura *Tragicului și a Introducerii în politropia omului și a culturii*, Liiceanu devenise pur și simplu o legendă: legenda celui care respiră în proximitatea ființei, orice ar fi însemnat aceasta. Conceptul ființei, grație lui, ne fascina, pe mine și pe prietenii mei, ca scrisoarea furată din nuvela *The Purloined Letter* a lui Poe. Nu știam prea bine ce e, cât timp căutam să o prindem în definiții, dar certitudinea că știm unde să o găsim ne pătrundea de misterioasa ei prezență de îndată ce începeam să o visăm. Oricum, știam că trebuie să fie ceva înalt, nobil și, în același timp, deși ascuns, perfect la îndemână: a-l citi pe Liiceanu, cum îl citeam atunci, mistagologic, era a te lăsa condus de seriozitatea căutării lui prin sugestia că „scoaterea din ascundere a ființei“ este o experiență care poate fi trăită (nu știu cum să spun altfel) în chip existențialist.

În 1983, a apărut în librării, ca o bombă, *Jurnalul de la Păltiniș*. Dima Bicleanu a fost între primii care și l-au putut procura (avea, prin mama Roxanei, pile). Eu nu îl citisem încă. Într-o seară, Dima m-a sunat și mi-a spus: „Citesc *Jurnalul de la Păltiniș*. Nu-ți poți imagina ce e asta. E incredibil. E cel mai subversiv manifest filozofic antimarxist. Îți dai seama? Apărut la noi, aici, chiar sub nasul lor! Cum de i-au dat drumul?!“ Am întrebat: „E un jurnal

privat?“ „Nuuu!“ , mi-a răspuns Dima. „E mult mai tare. E o inițiere în pedagogia culturii. Ca și pentru noi, și pentru Liiceanu filozofia e un exercițiu spiritual, cam ca la Loyola; având filozofia, adică pe germani și pe greci, toată cultura poate fi folosită ca un exercițiu spiritual, nu doar ca plăcere estetică, asta spune Liiceanu, adică *exact* ce credem și noi, cu consecința tare de tot că țara nu e a partidului, că activității și partidul nu au nici o semnificație și de fapt *nu există*, ci e a celor care poartă cu ei semnificația transistorică a istoriei, a paideticilor.“ „Paidetici?!“ , l-am întrerupt. „Mă rog, sună bizar, cuvântul nu e al lui, paideticii ar fi oamenii formați după rețeta lui Noica, cu Platon, cu Heidegger, fără nici un pic de marxism. Tu înțelegi?! E uluitor! Mai subversiv NU se poate.“ Când am intrat și eu în posesia volumului, l-am citit și febril, și cu înfrigurare. Mă ridica în combustia imaginației simbolistica recunoașterilor, mă țineau în răceala lucidității etapele cunoașterii. Apoi a urmat *Epistolarul*, în 1987. La Liiceanu cultura nu era o inițiere în ceva nebulos, era un drum sigur spre perfecțiunea de sine. Liiceanu, deci, era pentru mine o legendă, un mister filozofic, o mistagogie. În realitate, era numele pe care îl luase, în generația noastră, mitul filozofiei – mitul soteriologic al filozofiei ca drum privilegiat al sinelui mic către sinele mare.

Acasă la Liiceanu totul mi s-a părut, ca și în *Jurnalul de la Păltiniș*, extraordinar. Găseam acolo, în coregrafia spontană a seratei, un fel de a vorbi și de a se comporta al oamenilor în societate care se situa în mod firesc în afara banalității obișnuite, fără a cădea, prin această desprindere de comun, în prețiozitate,

impostură, snobism sau infatuare. Acolo i-am cunoscut pe Dan C. Mihăilescu și Tania Radu, de care avea să mă lege începând de atunci o prietenie devotată și fără fisură. Oh, și nu erau numai ei. Se aflau acolo cei mai importanți oameni de la revista 22, care, în caz că s-a uitat azi, constituia pe atunci tot ce era mai inteligent, mai penetrant, mai integru și mai intransigent în presa de după Revoluție. Liiceanu însuși era și asemănător cu legenda lui, și diferit de ea. Îi semăna prin autenticitate, diferea de ea prin mondenitate. Vocea lui baritonală, perfect controlată și persuasiv-pasional modulată, putea cuceri pe oricine. Și chiar vrăjea, am văzut asta apoi de nenumărate ori, în conferințe sau discuții, și reușea să o facă în chip de vehicul al unei inteligențe de felină, care, prin combinarea ei cu pasionalitatea unei exigențe etice mereu revendicate ca ultimă – inumană ca înălțime, dar în continuare omenească prin căldură umană și civilitate –, dezvoltă un discurs implacabil, de o forță a persuasiunii care făcea din acest filozof cu frisoane existențiale un orator perfect conținut. Filozof Liiceanu era prin tot ce spunea, dar și prin felul în care construia ce spunea. Deși cărțile sale erau pline de surse germane, stilul exprimării lui mi se păruse întotdeauna mai degrabă francez. Însă abia după ce m-am familiarizat cu gândirea sa vie, în act, în seminarele organizate de el cu Sorel Vieru, Andrei Pleșu și cu mine în jurul lui Alexandru Dragomir, abia atunci am înțeles că nu doar mintea, ci și sensibilitatea lui cognitivă erau de sorginte germană. Ele veneau de undeva din lumea postkantiană a unui Schopenhauer și erau îmbibate de sensibilitatea, deopotrivă platoniciană și religioasă, a unui teolog

protestant precum Schleiermacher. Ca pentru orice german al secolului al XIX-lea, Grecia era și pentru Liiceanu și paradisul pierdut, și vârsta de aur a umanității (umanitatea veritabilă fiind, pentru el, numai cea occidentală). Ca atare, Grecia, nu cea filologică a lui Wilamowitz-Moellendorff, ci aceea poetică și filozofică a unor Hölderlin și Nietzsche, făcea parte atât din sensibilitatea sa filozofică, cât și dintre referințele sale culturale incontestabile.

Dincolo de toate acestea, Gabriel Liiceanu venea, galant, ireverențios și persiflant, din secolul al XVIII-lea. Cum spuneam: semăna și nu semăna cu aura lui. Semăna, pentru că era mereu identic cu sine; nu semăna, pentru că faliile sufletești și intelectuale generate de diferențierile sale interioare, morale ori nu, erau mult mai complexe decât vreuna dintre scrierile sale lăsase, până atunci, să se vadă. În orice caz, nimeni nu ar fi putut bănuși, din datele sale anterioare, ce formidabil editor și antreprenor tocmai era pe cale să devină în anii pe care îi evoc aici. Atipic și ca editor, și ca antreprenor, Liiceanu a fost unul dintre oamenii care au contribuit cel mai mult, în anii de după Revoluție, la amenajarea unui spirit public republican (ca opus celui despot, în sensul lui Kant).¹ Această contribuție, în afara lucrării sale publice ca intelectual critic de mare anvergură morală, este editura Humanitas. Deși născută în chip banal prin transformarea administrativă a unei edituri vechi și

---

1. Prin republican, Kant înțelegea separația executivului de legislativ, reprezentarea prin alegeri, libertatea prin lege, emanciparea individului de servituțile care îl mențin în minorat, dreptul individului la rațiune proprie.

compromise (Editura Politică) într-una nouă, eliberată de povara totalitară a trecutului¹, editura Humanitas a devenit fenomenul cultural care a transformat decisiv spațiul nostru public în anii '90 grație lui Gabriel Liiceanu. Humanitas este integral creația lui, o creație care a mobilizat o mare abilitate antreprenorială, de care cred că Liiceanu și-a dat seama că o are numai pe măsură ce, în hățișul economic imprevizibil și oribil al epocii, supraviețuirea editurii îi pretindea tot mai mult să o aibă, o abilitate pe care a știut să o pună mereu eficace în slujba unui formidabil entuziasm cultural, niciodată sleit ori oscilant, și a unei fidelități neabătute față de spiritul bun al culturii noastre, pe care, cum mi-a explicat odată Sorel Vieru, Liiceanu o deprinsese de la Noica.

Editura Humanitas a generat fenomenul Humanitas, iar fenomenul Humanitas a făcut ca editura să

---

1. Ca ministru al culturii, Andrei Pleșu a contribuit decisiv la dezmembrarea rețelei instituționale din cultură a Partidului Comunist Român, prin patru numiri aurorale: l-a numit pe Andrei Șerban la conducerea Teatrului Național din București, a transformat Muzeul de Istorie a Partidului în Muzeul Țăranului Român, numindu-l la conducerea lui pe Horia Bernea, a transformat Editura Politică în editura Humanitas, numindu-l la conducerea ei pe Gabriel Liiceanu, și a înființat Institutul de Studii Orientale „Sergiu Al-George“, numindu-l la conducerea lui pe Radu Bercea. Fiecare dintre aceștia, în grade și moduri diferite, a trebuit să inventeze sau să reinventeze câte o instituție, nu doar scriindu-i o nouă constituție (ROF + organigramă + buget), ci și imaginând o nouă cultură instituțională. Între acestea, Muzeul Țăranului Român și editura Humanitas s-au profilat ca instituții fără comună măsură cu ce le-a precedat.

devină economic viabilă. În același timp, editura a impus pe piață exigențele unui nou mod de a edita, publica și promova cartea. Prin cărțile publicate, editura a furnizat societății corpul al cărui suflet a fost fenomenul Humanitas. În anii aceia, cărțile Humanitas erau cumpărate cu un entuziasm care nu se reducea la interesul față de cărți. Entuziasmul față de cărțile Humanitas era direct inspirat de setea societății românești de a-și recupera trecutul interzis sau deformat de comunism. Totodată, prin tirajele pe care le absorbea, societatea își afirma voința de continuitate cu spiritul mai bun al culturii noastre. Succesul editurii a venit din unanimitatea cu care societatea a îmbrățișat acest nou spirit. Prin el, editura a devenit nu doar un brand comercial, ci, în mult mai mare măsură, brandul unui nou spirit în cultura română, pe care Gabriel Liiceanu l-a intuit, pentru că era și al său – iar această coincidență între intuiția lui și așteptările publicului a constituit fenomenul cultural Humanitas.

Humanitas s-a construit, imediat după 1990, ca biblioteca ideală pe care orice om care a fost rănit, mutilat și înjosit de comunism, și care aspira cu toată ființa sa la adevăr, la libertate și la demnitate, ar fi dorit să o aibă. Parte din această bibliotecă ideală împlinea visul de a avea pe piață cărțile pe care, în comunism, noi nu ni le puteam procura decât pe sub mână, consulta doar în privat și numai sub forma unor copii xerografiate făcute la negru. O altă parte răspundea ambiției de a readuce integral la lumină cărțile pe care comunismul le interzisese fie prin editări trunchiate, fie pur și simplu prin excluderea lor din cultura română. Din această bibliotecă ideală mai făceau parte cărțile apărute în Occident în perioada

comunistă care ne rămăseseră inaccesibile, precum și cărțile care acum apăreau în lumea liberă și de care publicul avea o urgentă nevoie pentru a se putea recupla la lumea din care comunismul ne exclusese. Și, peste toate aceste aspirații pe care Liiceanu le împărtășea cu publicul, era un soi de promisiune făcută lui Noica în fața Dumnezeului culturii, că nu îl va dezamăgi și că va fi cândva autorul unei fapte culturale care să infirme „nenorocita de netrebnicie românească“, care atât de tare îl exasperase pe Noica, încât cu un prilej îl făcuse să izbucnească în lacrimi. Liiceanu a venit în întâmpinarea acestor aspirații și a ceea ce simțea că este o nevoie imperioasă de reparație și răscumpărare a culturii noastre cu o editură și cu un portofoliu editorial. Și, deoarece *acele* cărți alese de Liiceanu la începuturi au corespuns așteptărilor și aspirațiilor societății noastre după Revoluție, cărțile publicate de editura Humanitas în acei ani au fost altceva decât simple cărți scoase pe piață de o editură, au fost purtătoarele unui spirit nou, mult așteptat în anii frustrărilor și jignirilor comuniste, spirit nou pe care l-am numit aici fenomenul cultural Humanitas.

Atât editura, cât și fenomenul Humanitas au fost expresia geniului lui Gabriel Liiceanu. Un geniu complex, cu multe componente care nu sunt neapărat miscibile (de pildă, spiritul practic și idealitatea emoțională), cărora le-a conferit o unitate capacitatea, cu totul specifică personalității sale, de a admira lucrurile și oamenii în idealitatea lor și vocația entuziasmului dezinteresat. Gabriel Liiceanu, ca puțini în cultura noastră, are geniul admirației. Și, ca și mai puțini, a dovedit că are și geniul organizării în spațiul public a roadelor entuziasmelor

sale. Editura Humanitas îmi pare a fi expresia modului bine temperat în care Gabriel Liiceanu și-a organizat roadele mereu proaspătului său entuziasm pentru ceea ce admira. Cunoscându-l, am văzut la lucru capacitatea sa de a admira. Când admira, Liiceanu admira total: imnic, entuziast și cu combustie. Împărțea cu Virgil Ierunca și cu Monica Lovinescu generozitatea admirației dezinteresate. Principiul, întrupat în vreun om sau câte o operă, era cel care le stârnea și lor, și lui admirația. Ceea ce o alimenta însă era percepția lor (aici lucra generozitatea) că în acel om sau în acea operă se realizează un act cultural de pură idealitate (aici vorbea dezinteresul). Liiceanu era capabil să îmbrățișeze pe oricine simțea el că se află la înălțimea acelei idealități și nu se sfia, forțând luciditatea și sfidând riscurile, să o exprime public în termeni decizi (cu o „călătorie grea“, cum spune Andrei Pleșu). Cu cât mai avântată era măsura după care ridica pe cineva la înălțimea idealității, cu atât mai mare îi era entuziasmul. Din exterior, oamenii vedeau înălțimea admirației, și aceasta le părea unora inadecvată, prin exagerare; din interior însă, îmi imaginez, nu se vedea decât continuitatea principiilor, în care Liiceanu credea la fel ca în idealitatea lor în mod miraculos confirmată în omul sau opera pe care le admira. În Liiceanu am descoperit adesea jubilația. Când descoperea ceva ce credea că merită admirat, era fericit. Lumea căpăta sens, adevărul exista, era la îndemână, putea fi văzut ori contemplat, iar Liiceanu îl vedea și striga, nu pentru el, ci pentru noi, „Este!“. Nu suntem conștienți câte lucruri din cultura noastră a scos din ascunderea lor, făcându-le vizibile și

admirației noastre, Gabriel Liiceanu. Noica, am putea spune, este descoperirea și, într-un fel pe care îl voi preciza imediat, e invenția lui. Felul în care noi îl vedem azi pe Noica decurge din modul în care iubirea și admirația lui Liiceanu față de el ni l-au făcut vizibil. Vizibilitatea lui Noica în cultura noastră are forma și orizontul admirației lui Gabriel Liiceanu față de superba idealitate întrupată în Noica. Liiceanu, întâiul, a văzut-o și a exprimat-o, generos și dezinteresat, în portretul pe care i l-a făcut, care ni-l înfățișează pe Noica ca pe un filozof antic reîncarnat într-un avatar modern. *Jurnalul de la Păltiniș* poate fi văzut ca fiind cel mai recent capitol din cartea *Despre viețile și doctrinele filozofilor*, pe care Diogenes Laertios a început-o cândva în secolul al III-lea și la care oameni care știu să vadă extraordinarul din obișnuit, precum Gabriel Liiceanu, scriu de-a lungul timpului capitolele care o aduc la zi. Ar fi ceva narcisiac ce descriu dacă admirația lui Liiceanu nu ar fi fost fondată în adevăr. Și ar fi stupid să credem că Noica este de fapt un Liiceanu care și-a ambalat narcisismul în masca lui. Liiceanu nu l-a inventat pe Noica, Noica era acolo – magnific, bizar, un Don Quijote ascetic, eficace, astuțios, speculativ și sapient, perfect existând în sine și pentru sine, precum munții, sau dealurile, sau râurile –, dar, înainte de Liiceanu, nu era nici vizibil, nici inconturnabil. Liiceanu, prin admirația cu care ni l-a dezvăluit, l-a făcut și vizibil, și inconturnabil. Și numai de aceea, după Liiceanu, Noica nu mai poate fi nici ignorat, nici ocolit. La fel, Alexandru Dragomir. Bineînțeles, de la o asemenea înălțime, generozitatea te expune dezamăgirilor de tot soiul, iar dezinteresul te face

vulnerabil exploatărilor, uneori foarte interesate, ale celor vizați. Dar nimic nu poate umbri principiul. În cazul principiilor, ar fi spus Noica, excepția de la regulă nu știrbește regula, ci o *proclamă*. Cazurile în care admirația lui Gabriel Liiceanu s-a înșelat nu infirmă geniul admirației sale, dimpotrivă, proclamă adevărul tuturor situațiilor în care geniul său nu l-a înșelat. Iar faptul că editura Humanitas a fost un fenomen cultural, și nu o simplă editură, îl confirmă încă o dată.

În seara când am fost invitatul lui Virgil și al Monicăi la Liiceanu acasă, i-am invitat la rândul meu pe Liiceanu și pe soția lui, Carmen, să-i însoțească pe aceștia la o cină dată în onoarea lor de mine și Ioana, acasă la noi, în Moșilor. Între mine și Liiceanu se înfiripase încă din acea seară o căldură afectiv-culturală, căreia în felul său inimitabil i-a dat imediat glas, de față cu toată lumea, citind câteva fraze dintr-un articol pe care îl publicasem în 22 chiar în săptămâna aceea, „Mâna și nasul”: „Ființa pentru care imaginea gândirii este îmbrățișarea”, scrisesem în articol, „nu are nici o legătură cu ființa pentru care imaginea gândirii este mireasma”. Și mă întrebam: „Cum s-ar putea oare sufletul nostru mântui de setea pentru lucrurile pe care le simte, dar pe care nu le poate avea?” Asta îi plăcuse teribil lui Liiceanu, ca și fragmentul lui Heraclit pe care îl citasem, „Dacă toate lucrurile ar deveni fum, sufletul încă le-ar mai putea recunoaște, după miros”. „Cum vă vin asociațiile astea, dle Patapievici?“, m-a întrebat el, uitând de sine cu acel tip de admirație pe care nu se sfia s-o afișeze (eram totuși un puști) și în care

respira, bucuroasă și exultantă, plăcerea intelectuală. Și a adăugat: „Mai ales că vă folosiți de ele pentru a ajunge la Lukács, care pe bună dreptate vă displace, pentru a încheia cu o rețetă existențială: că ar trebui să ne comportăm față de lucruri ca și când ar avea trup, dar să ne încredem în realitatea lor ca și când ar fi miresme. Cum?“ Firește, toată lumea l-a ascultat. Virgil a spus de câteva ori „*C'est ça*“. Și asta a atras tuturor atenția asupra mea. Așa funcționa generozitatea lui Liiceanu. Și așa a fost cu mine Liiceanu de la început: deschis, cald, intrigat (de mintea mea), admirativ (față de gândurile mele), afectuos. Nu știu dacă îi plăcea *cum* scriam (nici azi nu știu ce crede despre mine ca scriitor), dar sigur îi plăcea *ce* scriam (deoarece îi plăcea cum gândeam). Iar acest lucru mi l-a mărturisit, cu candoarea și bucuria celor care au geniul admirației, de la prima noastră întâlnire.

La noi acasă, în Moșilor, am petrecut toți șase de minune. La cererea parizienilor, am avut mâncăruri din bucătăria românească tradițională. Ne-am înghesuit toți în bucătărie. Virgil, cel mai britanic dintre noi, părea totuși să fie cel mai mulțumit de acest aranjament colocvial. La masă a fost o sporovăială generală, ca ciripitul vrăbiilor, din care nu mai țîn minte nimic. Pentru cafele și digestive (Monica m-a învățat să iau un Cointreau la sfârșitul mesei) ne-am mutat în sufragerie, unde ne-am răspândit pe canapele și fotolii. Buna dispoziție a continuat. Fiecare avea ceva de spus (și țîn minte ceea ce s-a spus). Virgil făcea haz de sine că a devenit orator popular, după succesul de public pe care l-a avut la Muzeul Țăranului Român; Monica era uluită că intelectualii români se comportă față de memoria comunismului

ca și când România ar fi ieșit din cincizeci de ani de dictatură legionară, nu din cincizeci de ani de totalitarism comunist: explică prezentul prin legionari ca și când răul de azi ar fi fost făcut de legionari, nu de comuniști; Liiceanu se plângea că nu găsește autori români noi, valoroși, pe care să-i publice și le cerea celor doi, care ar fi trebuit să știe tot, să i-i dea; Carmen deplângea situația librăriilor, care făcea ca difuzarea cărților către public să fie aproape imposibilă, ceea ce se întâmpla și cu presa; Ioana evoca experiența ei de contabil pe piața liberă, cu noile firme active pe piață, conduse de întreprinzători tineri care se împotmolesc într-o legislație stufoasă, contradictorie și care îi obligă la evaziune fiscală, ceea ce le permite controlorilor să pretindă taxe de protecție pentru a închide ochii, îi obligă pe întreprinzători să întrețină corupția pentru a supraviețui și așa mai departe, într-un carusel al corupției din care nu se mai poate ieși; iar eu am evocat bizarul derapaj naționalist și antiamerican al lui Paler, petrecut tot la Muzeul Țăranului Român, la întâlnirea la care Monica fusese aplaudată, iar Virgil, ca orator popular ce devenise, ovaționat. La un moment dat, Monica m-a întrebat unde sunt zecile de volume de care îi spusese că le scrisesem înainte de 1989, fără să le public (ori să încerc să o fac). „În camera de alături, unde e biroul“, i-am spus. „Mi le arăți?“, m-a întrebat. „Sigur, Monica“, i-am răspuns și am invitat-o în birou. Ne-au urmat cu toții. Camera, de doar 12 m², era tapetată de sus până jos (2,5 m) pe toți pereții cu rafturi de bibliotecă. Pe cel mai de jos raft, de-a lungul celor patru laturi (cu o întrerupere la calorifer, sub fereastră), se aflau, legate în carton

bleumarin sau negru, în format A4, dactilografiate sau manuscrite, cele optzeci și ceva de volume. Monica a fost foarte impresionată. „Pot să mă uit?“, m-a întrebat. „Bineînțeles!“ „La întâmplare?“ „La întâmplare“, am răspuns. Iar întâmplarea a îndreptat-o spre volumul doi din *Zbor în bătaia săgeții* (în manuscris, *Zbor în bătaia săgeții* ocupă volumele 58 și 59 din numerotarea cronologică a tuturor scrierilor mele). Am văzut că a deschis volumul la pagina în care descriam plecarea de la Sihăstria spre Agapia, peste dealuri și văi, după spovedania la părintele Paisie. A citit câteva pagini la rând, în tăcere, a trecut peste alte câteva, s-a oprit apoi la o pagină pe care a citit-o rând cu rând până la capăt, s-a întors înapoi la o pagină peste care deja trecuse, în fine a mai dat câteva pagini, a căutat ceva cu ochii și a început să citească cu glas tare paragraful care începe cu cuvintele „La 21 de ani ajunsesem la concluzia“. Citea frumos, cu vocea ei meridională de *donna alla voce rauca*, pândită în intonațiile de la suișurile și coborârșurile frazei de patosul unui soi de fatalism stoic, care făcea ca vocea să-i sune dramatic și resemnat. A continuat așa preț de câteva pagini, până la propoziția „Numesc temeiul inexplicabil al acestei fericiri DUMNEZEU“, după care a tăcut. Virgil a spus „*Tu vois, Monique?*“, iar Monica și-a îndreptat privirea spre Gabriel, întrebându-l grav, fără ironie: „Cum te plângi tu, Gabriel, că nu ai autori noi să publici? Dar asta *ce e?*“ Cel întrebat părea prins pe picior greșit. „Și așa e tot volumul?“, m-a întrebat Liiceanu cumva nesigur, parcă sperând că voi spune „A, nu, restul e prost“. Am zâmbit și am spus: „Nu știu, domnule Liiceanu. Cum aș putea ști?“ Eram

stingherit, dar mă simțeam și enorm de flatat. La care Liiceanu, împreună și palmele (atunci am remarcat cât de mari sunt) și luând un aer de om care suferă o nedreptate, mi-a spus, încrețindu-și progresiv cutele frunții: „Zău, domnule Patapievici, hai să lăsăm adresarea asta cu dumneavoastră, spuneți-mi Gabriel. Simt că ne așteaptă o minunată colaborare“. Eu însă nu mă simțeam nici pregătit și nici în stare să-l tutuiesc pe Liiceanu – adică pe GABRIEL LIICEANU. Fața mea exprima *exact* acest lucru. „Hai, Horia, zău.“ Din clipa aceea au căzut toate barierele. Deși ne cunoșteam doar de câteva zile, am ajuns să ne tutuim ca unii care se știu de o viață. Monica și Virgil au fost nașii tutuiei cu Gabriel, ai apropierii și împrietenirii noastre. Până la plecare, Monica l-a făcut pe Gabriel să promită că va publica volumul. Gabriel m-a întrebat dacă îl poate lua cu el. I-am spus că e singurul exemplar. M-a asigurat că va face la editură o copie și că îmi va restitui cât de repede originalul (care nu era scris de mână, ci era un text bătut direct la mașină, cu multe corecturi manuscrise în cerneală sau creion pe el). I-am încredințat cele două volume așa cum oferă ceva japonezii, ținând obiectul oferit cu ambele mâini și înclinând puțin capul. Eram emoționat. Cu doar un an mai înainte, Alex. Leo Șerban încă nu mă debutase; cu o jumătate de an mai devreme nu îi cunoscusem pe Monica Lovinescu și pe Virgil Ierunca; cu o săptămână înainte nu îi fusesem încă prezentat lui Gabriel Liiceanu; iar acum o oră gândul că voi debuta în volum la Humanitas nici nu-mi trecuse prin cap. Și totuși, deși atât de improbabile, toate astea se întâmplaseră. Era în 1993. În

toamnă, Andrei Pleșu, pe care îl cunoscusem după ce polemizasem cu el în presă, avea să-mi propună, generos și cordial, să fiu între primii cinci bursieri ai unui colegiu de studii avansate proaspăt înființat, New Europe College, la ale cărui seminare și cursuri, alături de Irina Nicolau, Sorel Vieru, Nicolae-Șerban Tanașoca și Dorel Șandor, am participat cu entuziasm tot anul universitar, până în vara lui 1994. Un an mai târziu, în împrejurări la fel de improbabile precum cele care au condus la împrietenirea mea cu Gabriel Liiceanu, manuscrisul *Zborului* era publicat sub formă de carte.

Dar mai întâi Gabriel i-a dat manuscrisul meu lui Sorel Vieru, pe care încă nu îl cunoscusem, și i-a cerut părerea. Sorel a scris un referat elogios, care se încheia cu întrebarea „Ce mai aștepți, Gabriel?“, de care am aflat mulți ani mai târziu. În octombrie 1994 am plecat în Germania pentru șase luni cu o bursă D.A.A.D. (Deutscher Akademischer Austauschdienst). Pe când eram departe de țară, complet imersat în studiu și lipsit de mijloacele moderne de comunicare (puteam vorbi cu ai mei numai de la telefoane publice, noutățile veneau prin poștă, nu prin e-mail, iar internetul încă nu exista), în țară a izbucnit scandalul cunoscut sub numele de „căpitanul Soare“. Soția mea fusese informată de unul dintre vecinii noștri, sub rugămintea anonimatului, că deja de câteva săptămâni un ofițer SRI care se recomanda „căpitanul Soare“ strângea de la vecini informații referitoare la mine, construindu-mi în același timp, în discuțiile cu ei, un portret de personaj dubios și de inamic public. În jargonul lor, asta se

chema că mă „legenda“. Speriată, Ioana i-a spus lui Gabriel (nu mie; eu am aflat de supraveghere și legendare numai după ce a izbucnit scandalul public), iar Gabriel, indignat și înfuriat de tupeul noilor securiști ai lui Măgureanu, a pus pe picioare o reacție publică formidabilă, care a constituit una dintre cele mai de succes campanii de deconspirare a practicilor securiste ale noilor servicii de informații, care, prin „căpitanul Soare“, dovediseră fără putință de tăgadă poliția politică pe care o făceau în beneficiul regimului Iliescu. Din parlament, Ștefan Aug. Doinaș și Nicolae Manolescu, care erau senatori ai Partidului Alianței Civice, au folosit pârghiile puse la dispoziție de constituție pentru a interpela și soma Serviciul Român de Informații, iar presa de opoziție, sensibilizată prin prestația publică neobosită a lui Gabriel Liiceanu, a mobilizat cu succes opinia publică de partea protestului împotriva supravegherii polițienești a intelectualilor critici. În semn de bunăvoință, dar confidențial, directorul de atunci al SRI, Virgil Măgureanu, i-a oferit lui Nicolae Manolescu, ca senator, un rezumat de două pagini al dosarului care îmi fusese deschis. Când am revenit în țară, Manolescu mi le-a arătat. Erau deopotrivă stupide și înfiorătoare: stupide erau pentru că legendarea și urmărirea fuseseră construite și efectuate de idiști; înfiorătoare, deoarece acuzațiile aduse erau totale (tentativă de asasinare în complicitate a președintelui), iar baza lor de argumentare era pur totalitară. Faptele invocate împotriva mea, care declanșaseră ancheta și legendarea (la neutralizare nu se mai ajunsese), erau: un articol de ziar (articolul „Regimul Iliescu. Un portret“, pe

care îl publicasem în 22 cu o lună înainte de plecarea în Germania și care fusese retipărit, în tiraj de cotidian, de *România liberă* o săptămână mai târziu); relațiile pe care „le întrețineam“ cu cuplul de exilați de la Paris Monica Lovinescu și Virgil Ierunca; atitudinea ostilă arătată față de statul român și față de președintele Iliescu; apartenența la o rețea de elemente agresive și dușmănoase, capabile de acte violente împotriva autorităților (erau enumerați câțiva oameni din presa de opoziție). Așa cum acuzația de tentativă de asasinare a președintelui era halucinantă, tot halucinante erau și faptele invocate în sprijinul ei. Când am ajuns să lucrez la CNSAS ca membru în Colegiul de conducere, am cerut SRI să-mi fie arătat dosarul al cărui rezumat îl văzusem, prin intermediul lui Nicolae Manolescu. Am fost refuzat. În schimb, directorul de atunci al SRI, Radu Timofte, mi-a arătat bunăvoința de a-mi trimite în audiență un general, care mi s-a recomandat, de cum a intrat în biroul meu, cu aceste cuvinte hilare: „Eu sunt căpitanul Soare de atunci, dle Patapievici“. În nouă ani, pasămite, ajunsese general. Nu cred că ofițerul care mi-a fost trimis era cu adevărat căpitanul Soare de atunci. Din partea SRI, în afacerea „căpitanul Soare“ totul a început, a continuat și s-a sfârșit în minciună. Cât îl privește pe Gabriel Liiceanu, afacerea a ilustrat nu doar eficacitatea publică și anvergura morală a intelectualului critic care devenise, ci și modul în care tocmai *idealitatea* standardelor pe care le invocă e cea care îi motivează acțiunile și îi furnizează argumentele discursului public. Dacă standardele morale sunt comune, am putea spune, tuturor intelectualilor critici, modul

în care idealitatea lor inspiră acțiunea și argumentează discursul constituie „marca“ distinctivă a lui Gabriel Liiceanu ca intelectual public. Cât mă privește pe mine, scandalul „căpitanului Soare“ mi-a adus o notorietate morală deopotrivă neașteptată (pentru că niciodată nu mă gândisem la mine până atunci în termeni de intelectual public) și nemeritată (deoarece nu era bazată pe scrierile mele, ci pe întâmplarea că fusesem în mod grotesc desemnat, de niște structuri de putere tâmpe și agresive, ca inamic public). Firește, notorietatea pricinuită de scandalul „căpitanului Soare“ a slujit, cel puțin la început, vânzărilor, deși conținutul cărții mele nu avea nici o legătură cu motivele care au suscitato. Dar, dacă *Zbor în bătaia săgeții* a continuat să fie un succes de vânzări și după stingerea scandalului, acest fapt, trag nădejdea, e legat de un interes genuin față de ceea ce sunt cu adevărat, nu față de ceea ce alții au făcut din mine.

Acest „ceea ce sunt cu adevărat“ a constituit obiectul celei mai frumoase declarații publice de admirație și iubire intelectuală pe care am primit-o vreodată. În absența mea, când încă nu revenisem din Germania, a avut loc târgul de carte la care editura Humanitas a lansat proaspăt tipăritul meu volum. Gabriel Liiceanu a fost singurul vorbitor. A citit un text în care a exprimat, în termeni înalți, modul în care ceea ce era cu adevărat el, Gabriel Liiceanu, rezonase, la citirea *Zborului*, cu ceea ce eram cu adevărat eu, Horia-Roman Patapievici. Un dans între suflete, o cântare și încântare de minți, o perihoreză a sensibilităților, asta a descris Gabriel

în scrisoarea publică pe care mi-a adresat-o ținând în mâini *Zbor în bătaia săgeții*, cartea pe care destinul meu a pus-o în mâna Monicăi Lovinescu, cu aprobarea lui Virgil Ierunca („*Tu vois, Monique?*“), în prezența lui Gabriel Liiceanu, atunci când, la întâmplare, Monica a ales dintre toate scrierile mele uniform legate și cu coperte la fel colorate *acest* volum. Deși publicasem la Humanitas un singur volum, cred că am devenit un autor Humanitas atunci când adeziunea a „ceea ce era cu adevărat“ Gabriel la „ceea ce eram cu adevărat“ eu l-a făcut să-mi scrie scrisoarea prin care *Zbor în bătaia săgeții* intra în spațiul public, iar eu intram în rândul celor care fac parte din fenomenul cultural Humanitas. Ce este, deci, un autor Humanitas? Este un autor care nu doar că *e publicat* de editura Humanitas, e unul care *face parte* din fenomenul cultural Humanitas. Asta înseamnă și că e parte din el prin faptul că participă la el, și că îl ilustrează prin faptul că îl produce (în măsura în care îl produce). Și ce este fenomenul cultural Humanitas? Este o mișcare culturală produsă și întreținută de *cărțile* publicate de editura Humanitas și de *spiritul* autorilor Humanitas. Mișcarea nu e reductibilă la totalitatea cărților publicate de editură, deși acestea, cărțile, îi oferă suport și o exprimă. În același timp, autorii Humanitas nu epuizează activitatea editurii Humanitas, deși spiritul lor o ilustrează cel mai bine din punct de vedere material și, fără ca aceasta s-o știe, din punct de vedere spiritual și moral, o și îndrumă (căci, deși în materie se face selecția, cel care produce opțiunile este spiritul). Ce este deci, în conținut, fenomenul cultural Humanitas? Eu l-aș exprima ca

fiind în primul rând spiritul Junimii, trecut prin acel Lovinescu care a opus disocierea valorilor și autonomia esteticului etnicismelor de tot soiul și colectivismelor morale ori religioase vechi, noi și viitoare (acel Lovinescu care a scris *in articulo mortis* ciclul junimist), și prelungit mai apoi atât prin sensibilitatea antitotalitară încorporată în revendicarea morală a conservării, afirmării și apărării memoriei ororilor comuniste, pe care a ilustrat-o cel mai bine celălalt Lovinescu, Monica, cât și prin fidelitatea față de spiritul bun al culturii române (universale), care venea din Noica și Creția; la care aș adăuga notele morale și religios-spirituale a ceea ce s-ar putea numi spiritul clasicismului nonconformist & avangardist al unui Eugen Ionescu, de pildă (sau B. Fundoianu).

Alții ar putea defini diferit fenomenul cultural Humanitas, dar sunt sigur că, deși numele ar diferi, spiritul ar rămâne același. Totodată, aș observa că definiția spiritului lui Gabriel Liiceanu nu se suprapune exact definiției fenomenului cultural Humanitas, deși note din unul se regăsesc în celălalt. Și, deși stă la originea fenomenului cultural Humanitas și în mod evident îl ilustrează, Gabriel Liiceanu nici nu îl epuizează complet, nici nu îl rezumă până la capăt, nici nu îl controlează deplin. Este o creație care în mod limpede și-a depășit creatorul, încorporându-l în creșterea ei asemeni acelor rășini care se transformă în piatră prețioasă odată cu trecerea timpului.

Întrucât mă privește, simt prea bine că sunt și un producător de spirit Humanitas, ca autor Humanitas, și un produs Humanitas, definit public de spiritul Humanitas, ca scriitor publicat de editura

Humanitas. Deși am publicat și la alte edituri (*Cerul văzut prin lentilă*, la Nemira, apoi la Polirom), apartenența mea la fenomenul cultural Humanitas face din mine un autor Humanitas. Mă gândesc că, dacă am făcut istorie sau am participat la ea prin ce am scris și gândit, am făcut-o, în mare măsură, ca parte din istoria lor – a lui Gabriel Liiceanu și a editurii Humanitas. Și le sunt recunoscător pentru asta.

*Mă tot gândesc, de 26 de ani încoace, la fraza
cu care a-nceput drumul meu în lume ca
autor Humanitas: „Dacă noi vom fi
Gallimard, dumneavoastră veți fi Camus“.*

MIRCEA CĂRTĂRESCU

Cum n-am ajuns Camus

Când l-am vizitat pe Mircea Iorgulescu la Paris, la începutul lui 1990, în biroul lui de la RFI, criticul m-a șocat spunându-mi: „Trebuie să fii conștient că intri într-o lume nouă și că nimic din tot ce-ai scris și-ai publicat până acum nu mai are nici o valoare. Tot ce s-a scris în comunism rămâne în comunism și moare odată cu el“. Așa să fi fost? Poate pentru cărțile atinse de comunism, dar s-au scris în cei 42 de ani de dictatură și cărți care n-au avut nici o legătură cu ea și cu ideologia ei. De la *Ingeniosul bine temperat* la *Cartea Milionarului*, de la Dimov la Nichita Stănescu și Mircea Ivănescu, de la *Manualul întâmplărilor* la *Zmeura de câmpie* și atâtea altele, destule cărți n-au avut nici o problemă să treacă dintr-o lume-n alta, pentru că n-aveau prea mult de-a face cu nici una dintre ele, ci cu frumusețea, care este universală.

Publicasem în deceniul precedent trei volume de versuri și unul de proză și nu-mi era rușine de nici o pagină din ele. Mi le scosese, după destule lupte cu cenzura, redactorii de la Cartea Românească, cu care eram și prieten în acea vreme: Mircea Ciobanu și Florin Mugur, ei înșiși scriitori de calitate. Directorii editurii erau și ei nume grele ale literaturii de atunci: Marin Preda și apoi George Bălăiță. Toți ne-au protejat pe noi, tinerii autori optzeciști, dintre care majoritatea a debutat la Cartea Românească. Ca și criticii momentului, Manolescu, Crohmălniceanu, Simion, Negrici sau Ion Pop, vedeau în noi speranța unei schimbări într-o lume literară tot mai vetustă. „O revoluție nu e destul ca să-mi schimbe stilul“, îmi spuneam pe-atunci, cu orgoliul tinereții.

După 1989 am avut câteva priorități literare, urgente, de fapt. Prima a fost să-mi public *Levantul*, poem pe care nu mi l-ar fi publicat nimeni înainte. Îl terminasem la jumătatea anului precedent, când credeam sincer că va rămâne pentru totdeauna în cutia de pantofi unde îl țineam. În primele zile ale lui ianuarie '90 m-am văzut cu Florin Mugur și i-am dat dactilograma (cea originală, singura pe care-o aveam și o mai am și acum), iar cartea a apărut, cred, în primăvară. Mult mai greu mi-a fost cu *Nostalgia*.

Cartea asta, care cuprindea primele mele texte de proză scrise vreodată, în ordinea-n care le scrisesem, apăruse în 1989, deși era terminată din 1985. Patru ani zăcuse la cenzură. Ieșise de-acolo cu vreo 60 de pagini tăiate și cu titlul schimbat. Era foarte urgentă pentru mine publicarea ei integrală. Dar între timp Cartea Românească colapsase, ca și alte edituri din vechiul regim, și timp de doi ani n-am putut găsi, în ruptul capului, editor, deși volumul se tradusese deja, cu oarecare succes, în Franța. Am făcut demersuri pe lângă edituri bizare, cu nume baroce, monștri ai tranziției – una se numea Dragon SRL –, ca și pe lângă edituri specializate în literatură de consum, ca Nemira. Toate mi-au refuzat cartea, spunându-mi că era nevandabilă. Când îmi pierdusem orice speranță și mă resemnasem să rămân mulți ani fără editor, am primit o scrisoare.

Era în 1992, stăteam în Colentina la etajul opt al unui bloc pe care încă-l mai văd în coșmaruri, nu aveam telefon și singura mea legătură cu lumea era cutia de scrisori. Coboram și de cinci ori pe zi ca să văd dacă nu mi-a mai scris cineva. Nu-mi scria, firește, nimeni niciodată, găseam în cutie doar chitanțe

pentru plata luminii și-a căldurii. De-aceea m-a surprins foarte tare să primesc, într-o dimineață, o scrisoare într-un plic lung, elegant, cu sigla recent înființatei edituri Humanitas. Am deschis-o urcând scările și-am citit-o în lumina tulbure a luminatoarelor dintre etaje. În cuvinte ceremonioase, Gabriel Liiceanu, pe care nu-l întâlnisem niciodată până atunci, mă ruga „să-i fac onoarea“ să public *Visul*, cum se numea *Nostalgia* în ediția ei mutilată, la editura pe care o conducea, și mă invita să-i fac o vizită săptămâna următoare.

Weekendul a trecut greu, și luni eram în biroul său de la Casa Presei. Pentru mine, cel obișnuit cu sordidele apartamente în care trăisem toată viața, spațiul acela sobru și încărcat de cărți mi s-a părut una dintre încăperile hexagonale ale bibliotecii Babel. Era intimidant și puțin stânjenitor, nu prea înțelegeam ce căutam acolo. Nu-mi amintesc întâlnirea de-atunci, știu doar că directorul editurii mi-a spus: „V-am ruga să publicați de-acum la noi tot ce aveți să mai scrieți: dacă noi vom fi Gallimard, dumneavoastră veți fi Camus!“ Nu mi-am permis să zâmbesc, dar am zâmbit în sinea mea: autorul *Ciumei* nu era deloc printre favoriții mei. Am înțeles însă sensul frazei. Mai târziu, Liiceanu avea să-și aducă foarte des aminte de acea primă întâlnire a noastră: „Mă uitam la tine, arătai ca un adolescent care s-ar fi tuns singur, cu hainele stând pe tine aiurea, dar vorbeai ca din carte: într-un sfert de oră mi-ai spus nu doar ce cărți vei scrie în următorii zece ani, dar și datele publicării lor, și culmea e că tot programul ăsta ne-bunesc, pe care mi-l expunea atunci calm, cu voce egală, stând în fața mea la birou, s-a realizat punct

cu punct: mi-ai predat apoi fiecare carte exact în anul și-n luna în care le-ai planificat atunci. Te priveam și mă gândeam că ori ești puțin... căzut din lună, ori profet, ori naiba știe ce era cu tine...“ Nu bag mâna-n foc că a fost așa, dar în anii următori am simțit că directorul editurii mă crezuse și că avea încredere în mine. De câteva ori, la diferite lansări de-a lungul timpului, le-am mulțumit editurii și lui Gabriel Liiceanu spunând ceva de felul: „Cred că, dacă într-o zi aș aduce editurii un manuscris de 500 de pagini complet alb, mi l-ar publica imediat, fără nici o obiecție“. Acest cec în alb pe care mi l-a dat Humanitas timp de 26 de ani, ca să-mi fac toate nebuniile, a fost una dintre marile șanse ale vieții mele. Fiecare scriitor tânăr și promițător ar trebui să aibă șansa asta. Timp de mai bine de-un sfert de veac nu-mi amintesc nici o umbră între noi, nici o suspiciune, ba chiar nici o negociere: am acceptat întotdeauna condițiile pe care ei mi le-au propus, iar eu n-am pus niciodată vreo condiție în afară de publicarea cărților mele așa cum le dădeam, până la ultima virgulă, *pereat mundus*.

De-a lungul acestui sfert de veac s-au adunat situații și povești de care-mi amintesc azi mai mult decât de cărțile care, cu hainele lor grafice atât de felurite, au ieșit din fabrica literară a editurii. Fiecare carte, de fapt, a avut povestea ei, care, pentru mine, a umbrat în memorie cartea propriu-zisă. *Visul* din 1989 avusese o copertă hipnotică, de un albastru tarkovskian, făcută de Dan Stanciu, care-mi ilustrase în '90 și *Levantul*. Dar pentru *Nostalgia* editura avea propria graficiană, care mi-a spus că are nevoie de o imagine „puternică și de neuitat“ pentru copertă și m-a rugat să caut eu ceva potrivit. N-aveam nici

computer pe-atunci, și oricum internetul era încă o noțiune vagă. „Căutarea“ avea alt sens decât are azi. M-am uitat deci prin cele câteva reviste ce s-au numit mai târziu *glossy* pe care le-aveam în casă: reviste străine de modă. Într-una dintre ele am găsit straniul chip androgin al unui fotomodel oarecare, pe care l-am decupat cu mâna mea din reclama la cine știe ce poșetă sau alt accesoriu și l-am dus graficienei. „E okay“, mi-a zis, „îmi place, chiar seamănă un pic cu dumneavoastră...“ (pe-atunci eram mult mai subțire la față). Și acea femeie-bărbat, cu părul lipit de tâmpile și cu cravată, a apărut pe coperta primei *Nostalgiei*, imagine atât de *vintage* și de decadentă, că și acum, când scot din bibliotecă ultimul exemplar pe care-l mai am, am o senzație indefinibilă de rău și... okay, de nostalgie. Hârtia cărții era gri ca de cenușă, culorile copertei se luau pe degete și mânjeau cartonul. A fost cartea mea apărută în cele mai proaste condiții – cele din anii tranziției și-ai mineriadelor. Când a apărut cartea, m-am dus cu o sticlă de „șampanie“ (*Zarea*) în același birou unde avusesem prima discuție cu Gabriel Liiceanu, iar el mi-a băgat-o cu forța la loc în geantă și mi-a spus: „Păi ce facem? Tot ca în vechiul regim? Să nu mai veniți niciodată la mine cu absolut nimic în afară de manuscrise!“ M-am simțit tare rușinat, fusesem învățat rău (la Cartea Românească merseam înainte până și în tipografie cu o sticlă, două de vodcă), dar de-atunci am învățat lecția.

Dacă *Nostalgia* a fost un succes pe măsura așteptărilor editurii și ca vânzări, și ca vizibilitate, catastrofa a avut pentru mine masca *Travestiului*. „E un regres în ambele sensuri ale cuvântului“, mi-a zis

redactarea de carte fără nici un fel de menajamente, iar însuși dl Liiceanu, văzând manuscrisul de doar 90 de pagini, alternând pasaje de mână cu altele dactilografiate, m-a privit cam pieziș: asta ne aduci tu după *Nostalgia*? Și apoi neplăcerile s-au ținut lanț. Nu știu de ce, s-a zvonit că era vorba despre o carte cam *queer*. A trebuit să refuz o copertă în care doi bărbați se priveau în ochi cu aviditate, având între ei un trandafir uriaș. Am propus o ilustrație din Giger, la care mi s-a spus că sunt suficiente ororile din carte, nu mai e nevoie și de una pe copertă! Ar fi trebuit să le apreciez sinceritatea, dar n-o apreciam. Eram fiert: oare scrisesem o carte atât de proastă? După ce *Travesti* a apărut cu o copertă ceva mai decentă, dar tot trăgând într-acolo, n-am avut nici o cronică timp de trei luni. „De ce Dumnezeu ai scris cartea asta?“, m-a întrebat încet, foarte dezamăgit, și C.T. Popescu când l-am întâlnit întâmplător la o lansare. El fusese mare admirator al primei mele cărți de proză, despre care scrisese elogios. Foarte, foarte amar a fost pentru mine momentul *Travesti*. Dar cât de necesar!

Acest mic roman a fost mereu oaia neagră a scrișului meu, greșit înțeles și necitit cu atenție. Prima cronică, după o lungă tăcere, s-a numit „Mărturisiri discrete“. Prima traducere italiană a fost prezentată ca „*Una piccola Bibbia gay*“. Fragmente din roman au apărut fără știrea mea în antologia de literatură gay *Bloody Europe* și am primit și oferte de la Mirinda, casă de filme specializată în producții cu aceleași subiecte. Mă gândeam uneori, zâmbind, că aș fi avut poate un interesant viitor literar dacă acceptam jocul ăsta. Dar... *well*, nu era cazul.

Am fost atât de descurajat de primirea (sau mai bine zis de respingerea) acestui mic roman, că a fost cât pe aci să-mi agăț lira-n cui *forever*. Linia asta descendentă a mers mai departe cu *Dragostea*, volum de versuri în prelungirea poemelor mele optzeciste publicate înainte de 1989, și care n-a avut cine știe ce răsunet. S-a-ntâmpat și o lansare ratată, în holul Facultății de Istorie, unde o instalație sofisticată făcută, din câte-mi amintesc, din biciclete verzi și roz n-a vrut să funcționeze, și niște actori care-ar fi trebuit să-mi recite versurile au uitat să vină. A spus însă câteva cuvinte însuși Emil Constantinescu, încă simplu particular pe-atunci, recitând cuminte un text pe care i-l scrisesem chiar eu, dar părând că-l gândește profund chiar în acele clipe. Prin urmare – altă catastrofă! Situația mea ca autor Humanitas devenise probabil destul de precară.

Ciudate vremuri, ciudați oameni. Era inflație, editura însăși se legăna și lua apă ca o corabie în furtună. Ce pretenții să mai ai tu, autor ce mergea-n jos cu fiecare nouă carte, când totul se dezintegra în jur? Prin 1993, după eșecul *Travestiului*, m-am apucat, doar așa, ca să-mi sfidez destinul, de o încă și mai mare bizarerie, pe care-o numisem, cu zece ani înainte să-ncep să scriu la ea, *Orbitor*. Când am terminat primul volum, scris în trei ani, l-am dus editurii cu sentimentul că urc treptele eșafodului. Mă așteptam ca de data aceea să fiu, pur și simplu, respins din capul locului. Mai ales că aveam aceeași redactoare care-mi spusese că *Travesti* era „un regres etc. etc.“. Vreo săptămână am așteptat verdictul ca un condamnat la moarte. În fine, am mers la editură, m-am întâlnit cu Oana Bârna și am simțit că mi se

ia de pe inimă o piatră cât Everestul când, extrem de fericită, Oana mi-a spus: „*Orbitor e Nostalgia* la cub! Un roman fantastic în ambele sensuri ale cuvântului!“ Am simțit atunci că graficul relației mele cu Humanitas, ajuns la punctul cel mai de jos, începea să urce din nou, și-avea s-o țină mulți ani tot așa. Cartea a apărut în 1996 și a avut o lansare fastuoasă la Uniunea Scriitorilor, cu sala arhiplină. Mă gândesc de multe ori că eram mai cunoscut pe-atunci decât azi, la capătul atâtor decenii de literatură. Sau poate că literatura însăși însemna mai mult. Au vorbit atunci Ulici, Manolescu și Liiceanu, după care eu, un puști lăptos și cu mustață de palicar (am încă poza de la lansare), am zis doar câteva cuvinte, mulțumindu-le mai întâi părinților mei, care, pentru prima și ultima dată, au venit la un astfel de eveniment: „Fără părinții mei n-aș fi putut scrie cartea asta“. „Te cred că n-ai fi putut-o scrie“, a zis imediat Manolescu zâmbind, și sala a-nceput să râdă, spre stânjeneala mea, care voisem să spun altceva. Era acolo și Ioana, viitoarea mea soție, pe care abia dac-o știam pe-atunci din vedere. De la *Levantul* nu mai avusesem atâta succes. Chiar și printre scriitori, neam concurențial și, știm de la Horațiu, iritabil, mi-a crescut cota atunci, pentru că *Orbitor* a confirmat dorința mea de-a merge mai departe în literatură. Nu, nu mă retrăsesem între zidurile *Nostalgiei*, încercam să fac ceva mai bun.

Fast-forward peste episodul *De ce iubim femeile* din 2004, prea cunoscut ca să mai zic ceva despre el și aici. Mi se pare demn de reamintit doar faptul că bietul meu volum de povestiri se numea inițial, inofensiv, *Diavolul de hârtie*, și că titlul sub care a apărut

HUMANITAS

(în timp record: la doar zece zile după ce am predat manuscrisul) a fost dat de Liiceanu: „Ce-nseamnă asta, *Diavolul de hârtie*? Spuneți-i *De ce iubim femeile* și, veți vedea, vânzările vor crește de patru ori“, mi-a zis. În realitate, au crescut poate de patruzeci de ori. Nici acum nu pot crede că am vândut două sute de mii de exemplare din cărticica asta, lăsându-le la o parte pe cele piratate. Câțiva colegi întru condei au insinuat, ba au spus-o de-a dreptul, că aș fi luat-o pe urmele lui Coelho, cu literatură facilă de reviste *glossy*. De fapt, micile povestiri, cele mai multe salingeriene, erau și au rămas simple piese de literatură, care pot fi citite acum mult mai senin.

E timpul ca un alt Gabriel să intre-n scenă. S-a născut în 2003 și a fost de la-nceput destul de ciudățel, cu mult mai original și mai nonconformist decât am fost eu vreodată. Nu, domnul Liiceanu nu

i-a fost naș, cum se zvonește, și nici nu ne-am gândit la el când i-am dat numele celui mic. Îmi amintesc atât de bine noaptea când eu și Ioana, însărcinată și știind că va avea un băiat, am stat până-n zori rulând sute de nume, între care cele mai neverosimile cu putință (Artaxerxes, Epaminonda, Archirie, Anadan...), până când, după ce râseserăm cu lacrimi, mi-a spus: „Bănuiesc că Gabriel n-o să-ți placă“, la care-am răspuns „De ce să nu-mi placă?“. Și Gabriel a rămas, spre mulțumirea de azi a lui și a noastră.

Gabrielul nostru a intrat în scenă în același birou somptuos, încărcat de mobile, tablouri și cărți, închis cu ușă capitonată, despre care a fost vorba și-nainte, locul de reclusiune al directorului editurii. Cum n-aveam cu cine să-l las acasă, l-am luat într-o zi pe Gabriel cu mine la Humanitas. Avea vreo trei ani și, înainte să intrăm în birou, fusese bine instruit să fie cuminte. Domnul Liiceanu ne-a primit încă mai ceremonios ca-nainte, a vorbit foarte frumos cu Gabriel, care-a văzut în asta semnul unei firești democrații: de-acum era egalul nostru, ceea ce i-a dat energie și avânt. Când directorul editurii a ieșit pentru câteva minute din birou, s-a gândit să arate ce poate. De câte ori vine vorba despre Gabriel, până-n ziua de azi, dl Liiceanu evocă mereu scena pe care-a văzut-o, nevenindu-i să creadă, când a reintrat în birou: băiatul meu stătea în cap, cu picioarele-n sus, pe fotoliul directorial, un fotoliu de piele masiv și somptuos! Eu îi întorsesem spatele doar câteva secunde, ca să mă uit la un tablou. „Gabriel!“, am strigat, la care copilul s-a prăbușit cu picioarele peste biroul încărcat de contracte, cărți și documente, lăsându-l vraieste. Cu câțiva ani înainte, la aceeași

vârstă, fiica mea Ionuța îl călca pe pantofi, la Neptun, pe Andrei Pleșu, pe atunci ministru al culturii. Ciudată competiție între ei...

Și, fiindcă suntem în zona copilăriei și-a copilăriilor, să povestesc felul ciudat de-a binelea în care-a apărut singura mea carte pentru copii, *Enciclopedia zmeilor*. Nici vorbă să fi inspirat-o inima mea de tată. E drept că și Ionuței, și lui Gabriel le-am spus sute de povești, inventate pe loc și uitate a doua zi. Dacă le-aș fi-nregistrat măcar, mi-aș fi făcut acum o oarecare reputație de autor pentru copii. Cu *Enciclopedia zmeilor* a fost așa: într-o zi sunt convocat în faimosul, de pe-acum, birou, și dl Liiceanu, mai jovial ca oricând, îmi spune că s-a gândit la ceva pentru mine. „Uite, există un proiect european de cărți pentru copii, în care se cere autorilor să scrie despre monștrii folclorici locali, specifici fiecărei nații: zmei, troli, căpcăuni, Baba-Iaga... Nu te tentează? Ai putea să faci o carte tare frumoasă...“ „Da, despre Baba-Iaga ar fi câte ceva de spus“, zic și eu amuzat, fiindcă mi se părea că Liiceanu glumește. „Nu, haide să vorbim despre asta. Ai aici și o posibilă sursă de inspirație, albumele astea superbe, le-am împrumutat de la...“ Am uitat de la ce mare bibliotecă de artă. Erau trei-patru albume uriașe, fantastice, extraordinar ilustrate, pentru copii. „Costă ochii din cap“, mai adaugă el, și continuă, un sfert de oră, să-mi arate ilustrațiile. „Domnu’ Liiceanu“, îi zic, „sunt foarte frumoase, dar eu nu scriu cărți pentru copii“. „Dar de ce?“, mă-ntreabă cu acea naivitate pe care-o are uneori, spre surprinderea celui cu care vorbește. „Fiindcă... nu sunt autor pentru copii. Chiar nu vreau să mă bag în așa ceva.“ „Hai, te rog eu...“ „Nu, nici vorbă. Abia am timp de scrisul

meu. „Nici dacă te rog eu?...“ „Nu, vă rog... eu nu scriu la comandă...“ Ne-am târguit așa o vreme, după care Gabriel (cărui nu-i spuneam încă pe nume) zice: „Bine, cum vrei. Te las câteva zile să te mai gândești. Uite, ia cu tine albumele și mai uită-te acasă pe ele, poate-ți vine vreo idee. Ne vedem luna viitoare.“ Am ieșit din birou contrariat, cărând uriașele albume într-o sacoșă de pânză. Ce i-o fi venit? Ce treabă aveam eu cu literatura pentru copii?

Acasă nici nu m-am mai uitat pe albume, care, îmi amintesc chiar acum, pe când scriu, erau cu dinozauri, căci ne aflam în plină modă a tiranozaurilor și velociraptorilor, adusă de *Jurassic Park*. Pe spate aveau câte un mic timbru cu prețul în dolari, compus din trei cifre. Scumpe hârțoage, nu glumă. Luni le-am cărat înapoi la editură, plimbându-le în tramvai, căci nu aveam încă mașină. Eram ferm hotărât să refuz oferta directorului editurii. Traseul era atât de lung din Colentina mea până la Casa Presei, că mereu îmi luam cu mine câte-o carte de citit. Cufundat în lectură, n-am observat când am ajuns în stație și-am coborât în ultima clipă din tramvai, gata să mă prindă ușile care se-nchideau cu zgomot. Casa Presei se vedea destul de departe, la capătul aleilor pline de automobile. M-am îndreptat spre silueta ei lomonosoviană, fără grabă, exersându-mi în minte refuzul ferm de-a scrie pentru copii, când brusc am înghețat. Mi s-a făcut negru-n fața ochilor: nu mai aveam geanta cu albumele! O uitasem în tramvai, pe scaun, când mă grăbisem să cobor!

Era o zi oribilă, burnița, natura răspundea sentimentelor poetului. Stăteam pe alee în ploaie, încremenit, cu capul gol, ud până la piele, și nu-mi venea

să cred. Ce mai era de făcut? Știam deja foarte bine că nenorocitele de albume erau duse pe apa Sâmbetei. Doar ca să nu zic că n-am făcut nimic, m-am întors în stație, la ghișeu unde se vindeau bilete, și am rugat-o pe vânzătoare să comunice cumva cu conductorul tramvaiului. Nu se putea. Erau zeci de tramvaie pe aceeași linie. Femeia de la ghișeu nu știa de vreun dispecerat sau de vreun birou de obiecte găsite. Am așteptat timp de peste o oră toate tramvaiele care opreau în stație, am întrebat vatmanii și călătorii: nimeni nu știa nimic. Mi s-a părut că recunosc tramvaiul cu care fusesem și am mers cu el până la prima stație. Dar pe locul unde stătusem nu era, firește, nici o sacoșă. Câțiva ani mai târziu aveam să-mi uit, noaptea, geanta cu laptopul nou-nouț într-un autobuz din Berlin. A doua zi, la prima oră, mă aștepta la biroul de obiecte găsite. Dar Bucureștiul nu era Berlinul: cine știe ce copii fericiți au răsfoit, chiar în acea seară, paginile albumelor mele ca să facă ochii mari la alte și alte specii de dinozauri...

Am ajuns într-un târziu la editură, murat și disperat. Am intrat la Liiceanu fără albume și fără tupeul de-a mai refuza ceva. Când i-am zis de albumele pierdute, parcă i-a tresărit un mușchi pe față, dar nu mi-a reproșat nimic: *shit happens*. Habar n-am cum s-o fi descurcat mai apoi cu biblioteca de unde le împrumutase, dar știu că la întrebarea dacă mai scriu sau nu „cartea cu zmei“ am răspuns cu un da, și încă unul recunoscător. *Habent sua fata libelli*. Un caz exemplar, ar spune cineva, de serendipitate.

N-a durut foarte tare, apoi, să scriu cartea. Eu nu-mi mai amintesc, dar Ioana îmi spune că mă auzea din birou râzând ca nebunul, de unul singur,

pe când inventam speciile alea de zmei și le puneam la lucru. Am terminat rapid, în trei luni de distracție și uitare de sine totale, după care prietenul meu, uimitorul desenator Tudor Banuș, a preluat-o și-a ilustrat-o cu zmeii lui purtători de telefoane mobile, arme automate și alte gadgeturi moderne. Mi-a făcut până și un portret sub forma unui zmeu uscățiv cu o cască nemțească, din al Doilea Război, pe cap.

Nici nu știu din ce moment, cu multe ezitări și re-ntoarceri la formule mai ceremonioase, i-am spus pe nume lui Gabriel Liiceanu, dar foarte curând după asta am devenit buni prieteni. Am început să ne vedem în diverse formule ca să ne bucurăm de terasele și de serile bucureștene la câte-un pahar de bere. O regulă pe care-am respectat-o mereu a fost să nu vorbim niciodată în astfel de împrejurări de treburi editoriale. Pe-astea le lăsăm pentru faimosul birou din Casa Presei. De fiecare dată Gabriel se bucură vizibil de relativa mea știință în ale gadgeturilor electronice și-a altor noutăți științifico-tehnice, iar eu de explozivul, irezistibilul lui umor, de felul cum imită diverse personaje, de punerile lui în scenă la care-am fost martor de nenumărate ori, dar care sunt atât de greu de pus pe hârtie! La Timișoara, de pildă, acum câteva luni, trebuia să-l fi văzut pe Gabriel Liiceanu intrând cu toată morga lui într-un magazin de pantofi, toți ochii întorcându-se către el. După ce s-a plimbat puțin printre galantare, a oprit o vânzătoare mică și brunețică întrebând-o blând, timid, cu o candoare dezarmantă: „Domnișoară, aveți cumva *escadrile*?“ „Poftim?“, zice fata. „Da, știți, escadrile de pânză, sunt foarte comode vara... Caut de mult și cred că nu se mai fabrică, nu mai sunt pe

III MIRCEA CĂRTĂRESCU

nicăieri... Vă spun eu, nimic nu se compară cu niște escadrile bune!“ Nu știu ce-a răspuns biata fată, fiindcă m-am retras după un stand ca să râd nestin-gherit. Naiba știe cum spunea Caragiale bancurile, se zice că geniul lui oral îl depășea pe cel de pe hârtie. Și pe Liiceanu trebuie să-l auzi și să-l vezi în momen-tele lui bune, ce povestesc aici nu mai e același lucru. La câte mici comedii improvizate n-am fost martor! Într-un grup de autori, Denisa Comănescu vorbește mai mult despre Nae Prelipceanu, spune ceva gen „la noi acasă“, la care Gabriel, ca deșteptat dintr-un somn adânc, cu o consternare de care era imposibil să te-ndoiești, îi spune pe același ton de o totală bu-nă-credință: „Stai, stai puțin, Denisa... iartă-mă dac-am înțeles greșit... Tu ești... măritată cu Nae Prelipceanu?“ Știa asta de decenii, firește, și totuși ai fi putut să juri că abia atunci aflase.

Am publicat apoi alte cărți la Humanitas, răz-boindu-mă mai mereu cu biata doamnă de la grafică, Angela Rotaru: de fiecare dată când trebuie să-mi facă o copertă e tragedie. I-am cerut și câte douăzeci de variante, pe care i le-am respins pe rând... Îi dau mereu indicații precise de genul „vreau ceva, dar nu știu ce vreau“, și totuși nu-mi ghicește întotdeauna intențiile. Pe lângă asta, e cunoscut în editură și de-săvârșitul meu gust artistic: combinațiile de mov cu verde îmi plac la nebunie... Până la urmă totuși, iese ceva și, până la coperta următoare, ne bucurăm de puțină liniște amândoi.

Mă așteptam ca *Orbitor* vol. III să fie bine primit, doar era sfârșitul unui proiect amplu, care mă ținuse la masa de lucru vreo 14 ani. Dar când a apărut în 2007 a stârnit un val de contestații, „al treilea val“ din

frumoasa mea viață în literatura română (mai înainte stârniseră iritare primul volum din jurnalul meu, iar apoi, firește, *De ce iubim femeile*). Mi-am dat seama atunci că amicii mei literari n-au să mă lase să mă clasicizez nici la 50 de ani, nici la 60, nici la 90: cum o să vadă vreun luciul de marmură pe sacoul sau pe nădragii mei, cum o să-l sfârâme cu o râvnă până la urmă foarte benignă. De fapt, mi-au tăbăcit pielea de patru decenii încoace de-au făcut-o mai tare ca marmura. Dar nici eu nu mă las: îmi apăr cu atât mai mult zidurile cu cât sunt mai vulnerabile: să nu spună cineva ceva rău despre *Travesti*, *Orbitor* vol. III sau *Melancolia*, că mă supăr, iar supărarea mea se manifestă printr-o enormă ridicare din umeri. Pentru că, la fel ca-n cazul Apostolului Pavel, „puterea mea în slăbiciune se desăvârșește“. Îmi iubesc cărțile riscate, cărțile altfel, ușor de desființat de critică. Cele care-au contrazis așteptările. Cele care „sunt un regres în ambele sensuri ale cuvântului“. Cele cărora criticii le dau tăcuți șapte ochi, după care strigă toți deodată, doar-doar li se vor prăbuși zidurile. Nu știu dacă editura a iubit aceste proiecte așa cum le iubesc eu, dar le-a publicat ca și pe celelalte, și până la urmă asta înseamnă mult.

În cele din urmă, după alt șir de volume mai puțin ambițioase, dar în care m-am odihnit și uneori m-am distrat destul de bine, am avut bucuria să pot dărui editurii o carte în care cred până la capăt, la fel de mult ca-n *Levantul* sau ca-n *Orbitor*: romanul *Solenoid*. Niciodată n-am fost mai recunoscător pentru un dar făcut mie. După el, am simțit că graficul legăturii mele cu Humanitas a reajuns la punctul cel mai înalt. *Melancolia* nu l-a coborât

evident (cel puțin asta-i speranța mea), și asta mi-a făcut foarte bine.

Mă tot gândesc, de 26 de ani încoace, la fraza cu care a-nceput drumul meu în lume ca autor Humanitas: „Dacă noi vom fi Gallimard, dumneavoastră veți fi Camus“. În afară de o imensă generozitate față de un autor tânăr și relativ puțin cunoscut, văd în această frază exprimarea unui sentiment de pionierat, a entuziasmului și iluziilor unui început de lume. Deși timpurile, locurile și împrejurările sunt atât de diferite, nu cred c-ar fi hazardat să spunem că editura Humanitas a avut, în toată perioada de după Revoluție, un rol cultural central în viața comunității românești, așa cum editura Gallimard l-a avut și-l are pentru Franța. În schimb, slavă Domnului, eu n-am ajuns vreun echivalent autohton al lui Camus. Nici nu mi-am dorit-o. Tot ce-am vrut vreodată a fost să pot să-mi scriu, de bine, de rău, cărțile care mi s-au dat de scris, rămânând eu însumi, cu puterile și slăbiciunile mele. Dar, ca să nu credeți că nu mă încercă și pe mine visuri de mărire din când în când, îmi închipui uneori o discuție similară celei dintâi purtate de mine și Gabriel în biroul lui, transpusă în biroul unui director de editură din Osetia de Sud, peste ani și ani, în care directorul îi spune tânărului autor promițător: „Dacă noi vom fi Humanitas, dumneavoastră veți fi Cărtărescu“. Gong final.

*Râdeam ca proștii, în camera mea din
Grozăvești, eu și Cătălin Cioabă, la gândul
absurd că aș putea să mă prezint, încă de la
vârsta aia și fără să fi scris mai nimic, drept
scriitor Humanitas cuiva care m-ar fi întrebat
cu ce mă ocup.*

T.O. BOBE

**De ce am scris despre cum
n-am scris pentru acest volum
aniversar**

Mărturisesc că, atunci când am fost invitat să particip la acest volum colectiv, înainte să mă simt măgulit, am fost de-a dreptul speriat, poate în primul rând fiindcă mi se spusese că pot scrie orice. Iar *orice*-ul mi s-a părut întotdeauna un subiect mult prea vast ca să poată fi cuprins în aproximativ zece pagini. Despre *orice*, fie și referitor doar la Humanitas, poți scrie mai degrabă un aforism sau un paragraf, dar cum să-l gonflezi în mii de semne și, în plus, ce se poate scrie despre o editură? Ca să parafralez un cântec celebru pe vremuri: „Despre tine ce să spun, / ce cuvinte să adun, / ca în adevărul lor să cred?“

Apoi, în decurs de vreo săptămână sau două, am început să mă relaxez și să mă gândesc că, la urma urmei, dacă tot nu sunt în stare să scriu despre orice, n-am încotro și o să scriu despre tot, despre oameni și cărți. În ce privește oamenii, era simplu: puteam să mă bazez pe memoria afectivă și, pentru că de-a lungul anilor n-am interacționat cu prea mulți dintre cei care au lucrat sau lucrează încă la editură, să alcătuiesc un fel de tablou-colaj, ca acela din perețele bunicilor mei, unde, în aceeași ramă, erau prinse mai multe fotografii din diferite epoci și de dimensiuni diferite. Foarte complicat n-ar fi trebuit să fie nici în ce privește cărțile, pentru că, îmi spuneam eu, până la urmă toată viața mi-a plăcut să stau printre ele, așadar n-aveam altceva de făcut decât să aleg și să scot din rafturi câteva titluri publicate la Humanitas, să le ordonez oarecum cronologic și să scriu ce-au însemnat pentru mine. Era evident, pentru leneșul care sunt, un mecanism de

amânare, fiindcă primele cărți de la Humanitas le am în biblioteca de la Constanța, în apartamentul unde, odată citite, le duceam, pe rând, la loc sigur, pe vremea studenției și pe vremea când mă mutam în București din garsonieră în garsonieră. După încă două săptămâni eram la Constanța și, după încă trei-patru zile, mă hotăram să scot din bibliotecă vreo 15 volume de la Humanitas, luate la întâmplare, pe care le-am așezat în teanc pe măsuta de lângă fotoliu. Planul era foarte clar și chiar începusem să îl urmez.

Am extras mai întâi *Tratatul de descompunere* al lui Cioran, ediția din '92, fiindcă, în teancul de pe măsută, îmi atrăsese atenția prin faptul că-l am în dublu exemplar; și chiar am scris o jumătate de pagină în care mă miram că se întâmplase una ca asta, fiindcă pe vremea când apăruse eram la fel de sărac ca anul acesta, ca anul trecut și ca de când mă știu – și îmi răspusesem că probabil primisem unul din ele în dar. Am mai scris și despre locurile unde citisem cartea, despre apartamentul din ultimul bloc de la o margine a Bucureștiului și despre cafeneaua de la Facultatea de Arhitectură, dar și despre cum am deschis-o la întâmplare și am dat peste fragmentul „Apărarea corupției“, care mi-a revelat încă o dată un Cioran estetic nu doar prin stil, ci și prin viziunea asupra lumii. La urma urmei, ce altceva e pesimismul lui decât un decadentism răsucit în sine și dus la extrem?

Pe urmă, am scris despre cum am luat din teanc alte cărți și despre cum le-am răsfiat între palme în evantai, ca la poker: Alain Finkielkraut – *Înfrângerea gândirii*, François Furet – *Reflecții asupra*

Revoluției Franceze, André Glucksmann – *Prostia*, Bernard-Henri Lévy – *Barbaria cu chip uman*, Julien Benda – *Trădarea cărturarilor*, José Ortega y Gasset – *Revolta maseilor*. Mă rog, poate nu chiar ca la poker, fiindcă erau șase, nu cinci, dar nu asta contează. Voiam să spun că, dacă m-ar fi întrebat cineva ceva din ele, ca la examen, n-aș mai fi știut nimic, că ar fi părut că nu le-am citit, și că poate tocmai ăsta e rostul cărților, să fie într-un anumit fel uitate, să dispară din memoria conștientă și să nu devină niște sertare din creier, în care să fie fișată informația lor, ci, mai degrabă, să te formeze pe nebanuite, să te digere pe măsură ce le digeri și să te transforme treptat, insesizabil.

Ar fi urmat să scriu câteva rânduri și despre cum, printre puținele recenzii de cărți scrise pe vremea când eram student, s-a numărat cea la *Etica protestantă și spiritul capitalismului* de Max Weber; și despre cum, în aceeași perioadă, am scris împreună cu niște prieteni, pornind de la *Jurnalul în fărâme* al lui Eugen Ionescu, o *Cronică literară în fărâme*; și despre *Istoria filozofiei oculte* a lui Alexandrian, citită în paralel cu poezia lui Gellu Naum în primăvara lui '94; și despre cât însemnaseră deja pentru mine *Nostalgia* lui Mircea Cărtărescu și *Manualul întâmplărilor* al lui Ștefan Agopian; ar mai fi urmat să scriu că, spre rușinea mea, deși o am în ediția din anii '90, n-am apucat încă să citesc *Cărțile omului desăvârșit* de Baltasar Gracián și că am dedus că pierdusem pe undeva primul exemplar din *Eu și tu* de Martin Buber, fiindcă am găsit în bibliotecă un exemplar curat și știam sigur că era printre puținele cărți pe care am făcut sublinieri cu creionul.

Intenția era ca, prin etalarea atâtor titluri și nume de mari autori, să arăt (celor mai tineri sau celor care ar fi uitat între timp) cât de importantă era editura Humanitas în 1995, mai ales că în perioada de-atunci unele edituri abia apăreau, altele, recent privatizate, nu-și găseau încă drumul, iar altele publicau în special literatură comercială de gen. Și de ce râdeam ca proștii, în camera mea din Grozăvești, eu și Cătălin Cioabă, la gândul absurd că aș putea să mă prezint, încă de la vârsta aia și fără să fi scris mai nimic, drept scriitor Humanitas cuiva care m-ar fi întrebat cu ce mă ocup. Iar gândul venea din faptul că găsisem pe undeva anunțul că editura Humanitas angajează un „scriitor pentru coperta a patra“ – și mă înscriisem la respectivul concurs pentru post.

Pe urmă aș fi scris pe scurt în ce a constat respectivul concurs, aș fi spus că, din fericire, l-am picat (din fericire, pentru că ar fi existat riscul să mă plictisesc de cărți dacă aș fi lucrat într-o editură, așa cum mi s-a întâmplat cu teatrul, după ce am lucrat într-un teatru), aș fi povestit cum, prin toamna lui '96, m-am întâlnit cu Mircea Cărtărescu în a doua „Librărie Humanitas din fundul curții“, cea de la Green Hours, și cum l-am întrebat când apare *Orbitor*, și cât de jenat m-am simțit că nu pot să cumpăr cartea pe loc și să-i cer un autograf când mi-a arătat-o și mi-a răspuns că abia apăruse, aș fi povestit pe urmă cum, pe la începutul lui 2000, Ioana Nicolaie, care lucra pe atunci la Humanitas Educațional, mi-a făcut cunoștință cu Laura Pamfil, cea care se ocupa de cărțile pentru copii, și Laura mi-a dat câteva indicații despre cum ar vrea să arate o carte care să fie oferită copiilor de Moș Crăciun,

despre cum, în iunie 2000, domnul Liiceanu m-a invitat la editură și mi-a spus că, deși i se păruse pe alocuri puțin cam didactică, o acceptă spre publicare – și cum, din scurta discuție de atunci, mai țin minte că o citise în drum spre Cluj, într-un mic avion; așa mai fi povestit cum, spre mirarea mea, cartea n-a apărut nici în anul următor și cum abia prin toamna lui 2002 m-a căutat Anca Dumitru, cea care o înlocuise pe Laura, să-mi spună că ar vrea să o publice peste un an, așa fi povestit cum i-am propus și promis Lidiei Bodea o carte nouă prin primăvara lui 2010 și cum m-a așteptat cu ea până în toamna lui 2011, când am reușit să i-o predau în întregime, cu foarte puțin timp înainte de data la care trebuia să apară, apoi despre cum mi-a propus să reediteze *Cum mi-am petrecut vacanța de vară* și *Darul lui Moș Crăciun*, despre câtă încredere îmi dă încrederea ei (mint – despre așa ceva n-ai cum să scrii, poți doar să enunți foarte scurt), despre cum, după câte-o întâlnire cu ea, încheie cu „Facem treabă“, iar asta mă face și pe mine să mă pun mai temeinic pe treabă, despre cum am cunoscut-o atunci și pe Gabriela Maaz, directoarea de promovare a editurii, și cum am fost împreună cu ea într-o școală din Berceni, la copii, despre cum, de-a lungul ultimilor opt ani, atât Lidia, cât și Gabi mă întrebau ce mai scriu, iar eu eram rușinat că n-am mai terminat încă o carte, despre cum la începutul lui 2015 am pus la cale împreună cu Lidia Bodea și Radu Gârmacea felul în care ar fi trebuit să arate noua ediție din *Bucla*, despre cât m-a ajutat Adrian Răileanu, despre cum am chinuit cu mofturile și pretențiile mele departamentul de grafică al editurii la fiecare copertă,

despre cum, în timpul protestelor din iarna lui 2017, dădeam din când în când roată Pieței Victoriei și apoi mă opream într-un anumit loc, care devenise un reper, un loc unde se adunau câțiva oameni care aveau într-un fel sau altul legătură cu editura Humanitas (Lidia Bodea, Marieva Ionescu, Ioana Nicolaie și Mircea Cărtărescu, Cristina și Cătălin Cioabă) și unde mă simțeam între prieteni, despre

cum m-am bucurat că a apărut Humanitas Fiction și despre cât mă bucur că acolo Denisa Comănescu, printre multe alte minunății, publică în mod constant doi dintre autorii mei preferați, António Lobo Antunes și J.M. Coetzee, despre cum m-am bucurat când a apărut la Humanitas seria *Ingeniosul bine temperat* a lui Mircea Horia Simionescu, despre cum m-am bucurat când am văzut că editura a început să publice în mod constant autori români de ficțiune, despre cât de bine am colaborat la cea mai recentă carte a mea cu Iuliana Glăvan și despre multe, multe altele.

Dacă până la urmă n-am mai scris nimic despre toate astea a fost fiindcă, la un moment dat, când încă aveam teancul acela de cărți alături de mine, am extras din el primul volum din *Război cu toată lumea* (pentru cine nu-și mai aduce aminte de ediția aceea din 1992, e vorba de toată publicistica în limba română a lui Eugen Ionescu, care n-a intrat în volumul *Nu*) și am început să-l răsfoiesc într-o doară. Și întâmplarea a făcut să dau peste puțină vreme de răspunsul lui Ionescu, din 1935, la eterna întrebare a revistelor românești: „De ce scrieți?”

„D. Eugen Ionescu scrie ca să se amuze“ era subtitlul, iar ceea ce probabil fusese un fel de *headline* suna în felul următor: „Un răspuns care se transformă în confesie. Paragraf autobiografic. Răzbu-nări fecunde“. Ia să văd, mi-am zis, ce-a putut să răspundă Ionescu la vechea întrebare abisală, așa că am citit cele două pagini în întregime. Iar, spre finalul lor, Ionescu răspundea: „Mai scriu însă din deprindere; dintr-un obicei prost; dintr-un viciu contractat din copilărie. Și am să mai scriu pentru

că, neputând face politică și nefiind filozof, trebuie să-mi trec timpul cu ceva până la moarte, ca s-o uit și ca să nu mă plictisesc de tot“. Nu era foarte diferit de ce răspusesem eu cu niște ani în urmă, și anume că, dintre toate lucrurile la care nu mă pricep, la scris nu mă pricep cel mai puțin. Așa că, inevitabil, m-am gândit dacă nu cumva îmi rămăsese prin vreun colțișor al minții răspunsul lui de când citisem cartea, cu mai bine de 25 de ani înainte, și dacă nu cumva îi împrumutasem răspunsul, ca să nu spun că i-l furasem.

Nu, până la urmă am ajuns la concluzia că nu poate fi vorba despre vreun furt, fiindcă, într-adevăr, nu mă pricep la așa ceva nici cât la scris. Dar, dacă tot găsisem asemănarea asta cu el și dacă tot căutăm de cele mai multe ori în cărți lucrurile care rezonază măcar într-o oarecare măsură cu noi, mi-am zis că ar fi păcat să trec peste volumele astea la fel ca peste tot ce-am citit de-a lungul vremii și am tot amânat să recitesc. Am pus, așadar, la loc în rafturi teancul de titluri de lângă mine, am amânat din nou să scriu pentru volumul de față și mi-am propus să citesc iar publicistica românească a lui Ionescu.

Și iată-mă, mutat de data asta în balcon, cu o cafea alături, cu tălpile sprijinite de balustradă și cu primul volum din *Război cu toată lumea* în mâini. Îi deschid coperta roz, de pe care Ionescu mă țintește cu pușca, și, după nota asupra ediției, dau peste „Comentarii pe marginea lui Valéry: *Variation sur une pensée* de Pascal“. Dincolo de tonul, poate nu neapărat patetic, dar în orice caz foarte serios, grav, pe care îl pun pe de-o parte pe seama tinereții (tinerețea e mai mereu gravă, ca să semnalizeze că autorul

se ia în serios și se crede matur), iar pe de alta pe seama stilului practicat în epoca respectivă, dau peste un Ionescu deopotrivă conectat la cele mai recente apariții, fiindcă *Variation sur une „pensée“ annotée par l'auteur* de Valéry abia apăruse la Les Éditions du Balancier, dar care se plimbă lejer în preambul de la Benda la Kant și Nietzsche, iar apoi nu ezită să intre în dialog cu Valéry despre Pascal și îl citează în treacăt pe Rilke, toate în numai trei pagini de carte. Pentru că tema dialogului cu Divinitatea mă depășește, n-am nici o părere despre ce spune propriu-zis Ionescu în respectivul eseu, așa că trec mai departe.

Urmează eseu „Eliberarea prin estetic“, în care Ionescu vorbește despre viața socială, o viață exterioară, care egalizează și uniformizează, o viață de măști, și despre eliberarea de ea prin estetic, cu ajutorul căruia omul își regăsește individualitatea proprie, se regăsește pe sine, ceea ce nu exclude comuniunea. Și mai face aici o distincție, pe lângă cea dintre cele două tipuri de vieți, spune că există unii poeți care folosesc cultura pentru a ajunge la individualitatea proprie și la adevărul omului, dar și alții, naivi sau mai degrabă genuini, care ajung la același rezultat prin intuiție pură. Nu-mi dau seama dacă erau gândurile lui sau dacă împrumutase de undeva ideile de mai sus, dar fie și simpla lor expunere, presupunând că citise pe undeva lucrurile astea și doar le-a sintetizat, m-a izbit prin maturitatea și claritatea punerii lor în pagină. Știam din nota introductivă că eseurile sunt aranjate în ordine cronologică și, cum articolele de mai sus apăruseră în 1930, mi-am dat seama că Ionescu avea atunci

doar 21 de ani. 21 de ani! Adică vârsta la care eu nici măcar nu le citisem prima dată, înainte să le uit, și când abia începeam facultatea.

N-aveam cum să nu rămân visător și să nu mă încerce nostalgia a ce-ar fi putut fi, a ce-aș fi, dar, din fericire, ea a fost întreruptă de gândul că, pentru majoritatea oamenilor, imaginea lui Ionescu e surprinsă în două etichete corecte, dar reduționiste și, până la urmă, nedrepte în reduționismul lor: pe de o parte ar fi cea de pionier, alături de Beckett, al teatrului absurdului, pe de alta ar fi eticheta de rebel contestatar al establishmentului literar românesc, în publicistica de dinainte de plecarea definitivă în Franța. Or, uite că, departe de a avea doar gesticulația îndrăzneță, ca să nu spun obraznică, a rebelului, Ionescu a fost, încă din primii ani ai tinereții, unul dintre cei care gândesc literatura, care își pun întrebări și reflectează asupra ei. Poți să nu fii de acord cu viziunea lui despre poezie, cu ce spunea despre Walt Whitman sau despre Arghezi, dar nu poți contesta faptul că își folosea mintea la turație maximă și că nu scria articole doar din vârful pixului, cum de multe ori se întâmplă.

Cel mai bine mi s-a părut că se vede lucrul acesta în eseul „Vocabularul criticii“, la care am ajuns peste încă o zi. De fapt, nu despre vocabular scrie Ionescu acolo, ci mai ales despre instrumente ale criticii, pe care le consideră nesatisfăcătoare, plicticoase, învechite. Dați-mi voie, vă rog, să citez un fragment: „Despre o operă și un autor se spun câteva lucruri invariabile și monotone: sensibilitate, hipersensibilitate, putere de caracterizare, lipsă de putere de caracterizare a personagiilor, eroii sunt

sau nu sunt vii; stil aspru, stil nud, stil greoi, stil înflorit; compoziție reușită; compoziție dezlânată; imaginație; putere introspectivă; putere de evocare; veridic, nemotivat etc. etc. [...] Ceea ce este semnificativ e însă faptul că siguranța criticilor literari este superficială; și precizia lor de caracterizare, ca totdeauna, se limitează la literatura mediocră. Operele mari lasă critica înmărmurită și o revoltă. Ele sunt cele care dictează nu numai noi reguli estetice, dar chiar un nou vocabular critic“.

De fapt, Ionescu nu doar despre critica literară scrie în eseul acesta, ci, mai ales, despre relația dintre critică și literatură. Plecând de la vocabularul criticii și de la plictiseala care îl încearcă văzând diverse recenzii, ajunge să spună că literatura inovatoare își creează propria critică și îi creează acesteia instrumentele și vocabularul critic prin care să o recepteze. El dă doar exemplul lui Proust și spune că a fost nevoie de zece ani pentru ca *În căutarea timpului pierdut* să fie receptat critic, dar, citindu-l, n-am avut cum să nu-i dau dreptate și să nu mă gândesc că, într-adevăr, n-ai cum să înțelegi nici *Valurile* Virginiei Woolf, nici *Ulysses* al lui James Joyce prin conceptele de sensibilitate, putere de caracterizare, compoziție reușită și, în definitiv, prin ochii criticii literare din secolul XIX. Și, recunosc, am zâmbit la intuiția lui cum că în curând criticii vor folosi probabil termenul „forță epică“, amintindu-mi de propria sâstiseală la citirea verdictului „roman de forță“, la care nu rareori îmi vine să adaug „majoră“.

Tot cu un zâmbet, dar mult mai amar, am citit și începutul articolului despre anul literar 1936, care

ar putea deschide, din păcate, multe bilanțuri literare din mulți ani, de atunci până astăzi. Iată-l: „Primatul intereselor politice, așteptarea înfrigurată a evenimentelor grave iminente au făcut ca interesul pentru viața literară să scadă din ce în ce mai mult. Literatura însăși este mai puțin bogată în operă, iar dezbaterile problemelor culturale și literare au devenit inexistente. Reviste noi nu au mai apărut, cele vechi au murit sau agonizează. Literatura însăși, în afară de vreo rară și timidă excepție, nu a dat opere de seamă; a continuat să se facă, subterană, cu aceleași mijloace, depășite, de către scriitorii noștri cotidieni. Și, ca și cum aceste lucruri nu ar fi fost suficiente, literatura a primit grave atacuri, cele mai multe pe nedrept, privind principiile ei ultime, libertatea și gratuitatea ei; întâmplător, unele atacuri s-au dovedit a fi și juste (deși cei ce o atacau erau judecători slabi la minte, așa încât sentința lor justă era rezultatul unor judecăți greșite)“.

Însă, dincolo de această melancolică privire de ansamblu, atunci când trebuie să aleagă cele mai bune producții literare ale anului, pe primele două locuri așază *Cimitirul Buna-Vestire* și *Întâmplări în irealitatea imediată*, cărți pentru care critica literară n-a avut multă vreme instrumente adecvate de receptare. Abia a doua dintre ele, despre care Ionescu scria că „este suficientă pentru a face de neuitat un scriitor“, a început să iasă din penumbră în ultimele decenii, mai întâi în mediul universitar și academic, apoi prin traduceri. Pentru *Cimitirul Buna-Vestire* se pare că încă nu există, vorba lui, „vocabularul criticii“.

Desigur, aș continua să mai scriu despre publicistica lui Ionescu pe măsură ce o citesc, însă, din

păcate, spațiul alocat pentru acest volum aniversar mi s-a terminat, și oricum nu e cazul să îmi transform cu totul contribuția într-o apologie și, cu atât mai puțin, într-un jurnal de relectură. Aș vrea să mai adaug doar că, dacă ar fi să aleg un singur moment din istoria mea cu Humanitas, l-aș alege pe cel în care am fost rugat să scriu pentru prezentul volum, fiindcă mi-a dat ocazia rememorării și impulsul de a reciti o carte pe care amânam întruna s-o recitesc. Ceea ce, iată, am și făcut.

„Domnule Boia, mi-a zis odată Gabriel Liiceanu, cu oarecare severitate în glas, ar trebui să faceți și dumneavoastră ceva pentru aceste cărți.“ „Domnule Liiceanu, i-am replicat, recunosc că nu am făcut mare lucru, totuși ceva am făcut și eu, le-am scris!“ Isteț răspuns, nici vorbă, dar probabil că mai multă dreptate avea totuși editorul.

LUCIAN BOIA

De ce e Humanitas altfel

Am ajuns la Humanitas cu o întârziere de câțiva ani. Începusem să public în Franța. Îmi apăruseră la editura La Découverte mai întâi *L'exploration imaginaire de l'espace*, în anul 1987, apoi, în 1989, cu vreo două luni înainte de „Revoluție“, *La fin du monde: Une histoire sans fin*. Odată ce am scăpat de comunism, mă simțeam îndreptățit să mă gândesc la o carieră editorială franceză. Prima mea carte scrisă după căderea comunismului a fost *La mythologie scientifique du communisme*, căreia cu greu i-am găsit un editor. M-am gândit că nu era cazul să o public la La Découverte, editură cu un bine-cunoscut profil de stânga (deși, cine știe, poate mi-ar fi publicat-o). Am cam ratat cartea din pricina asta, acceptând în cele din urmă, în disperare de cauză, să o public la Paradigme, o mică editură din Caen. Aveam să o republic în Franța, în 2002, la Les Belles Lettres, editură respectată, cu care începusem colaborarea, dar și de data asta tot fără mare succes. Iluzia franceză și încăpățânarea mea de a publica în Franța și numai în Franța m-au făcut să ratez succesul pe care cartea l-ar fi avut probabil în România, unde, la începutul anilor '90, cărțile despre comunism erau la ordinea zilei. În românește avea să apară abia în 1999, firește, la Humanitas, cu un succes relativ, subiectul fiind mai puțin fierbinte decât în urmă cu un deceniu (cam 10.000 de exemplare vândute pe parcursul a 20 de ani, până în 2019).

Între timp, paralel cu preocupările mele franțuzești, începusem să investighez mitologia istorică

românească. Evident, nu era un subiect pentru Franța. În mintea mea se înțelegea de la sine că, odată ce voi scrie o carte adresată în principal publicului românesc, editura aleasă nu poate fi alta decât Humanitas. După mine, Humanitas se afla în afara oricărei concurențe: desigur, mai întâi prin calitatea autorilor săi și a cărților publicate, dar totodată și prin poziția sa înalt simbolică pe care a ocupat-o din primul moment de libertate în cultura românească. În țara doctoratelor plagiate și a imposturii intelectuale pe scară largă, Humanitas s-a afirmat ca un centru de iradiere a culturii autentice.

M-am pus să scriu în cursul anului 1996 o carte care avea să devină *Istorie și mit în conștiința românească*. Printre colegii mai tineri de la Facultatea de Istorie era pe atunci și Sorin Antohi, care coordona totodată seria „Istorie“ de la Humanitas. I-am dat lui textul, iar răspunsul, peste câteva zile, a fost că se citește ca un roman polițist (mi-a mai spus asta și despre alte cărți, nu știu dacă e de bine sau de rău!). Cu alte cuvinte, aș fi reușit performanța de a nu plictisi cititorii, ceea ce, în treacăt fie spus, se întâmplă mai rar cu cărțile de istorie.

Chiar înainte să apară, cartea a stârnit vâlvă în redacție. Argumentația mea răsturna, într-un fel, întreaga perspectivă asupra istoriei românești, punând în evidență încărcătura ideologică și mitologică a unor fapte și interpretări considerate în istoriografia națională drept adevăruri de neclintit. Odată intrată în librării, s-a vândut, cum s-ar zice (cu o expresie cam uzată, dar alta mai potrivită nu am găsit), ca pâinea caldă. Teancurile de exemplare se

topeau văzând cu ochii. A fost, în egală măsură, și un succes de critică. „În sfârșit“, așa se intitula articolul lui Mircea Iorgulescu din *Dilema*: „În sfârșit, a apărut cel dintâi examen critic radical și sistematic al culturii române de astăzi“. În primii doi ani au fost patru tiraje succesive, în total 9.000 de exemplare repede epuizate, o cifră considerabilă pentru piața de carte românească, ținând seama și de faptul că nu era o carte ușoară, o scriere de popularizare, ci un studiu minuțios, documentat și critic, adresat unui public cultivat și cunoscător de istorie. Este interesant de constatat că ritmul vânzărilor s-a menținut aproape la același nivel și în anii următori, timp de mai bine de două decenii, ceea ce nu se întâmplă prea des cu o carte. Așa se face că, adunând toate edițiile și tirajele, s-a ajuns în 2019 la un total de aproape 40.000 de exemplare. Pe lângă valoarea în sine a unei cărți, sunt importante și tirajele (nu doar sub aspect comercial), fiindcă nu scriem ca să ne aflăm în treabă, scriem pentru cititori, iar o carte necitită e ca și cum nu ar exista.

Au urmat, la scurt timp, încă două cărți: în 1998, *Jocul cu trecutul: Istoria între adevăr și ficțiune*, în care mi-am propus să demonstrez că mitologizarea istoriei e un proces universal, nu specific românesc (așa cum înțelegeau unii, gata să mă acuze că denigrez România făcând praf istoria românească); și un an mai târziu, în 1999, *Două secole de mitologie națională*, o privire de ansamblu asupra modului în care s-au construit ideologiile naționale și s-a împărțit lumea în state-națiuni (ambele cărți însumând până în prezent, fiecare, în jur de 15.000 de exemplare).

N-am devenit nici atunci un autor 100% Humanitas, căci mizam încă pe o carieră editorială franceză, cu atât mai mult cu cât îmi găsisem, în sfârșit, editorul ideal: Les Belles Lettres, o editură bine-cunoscută în Franța, specializată inițial pe studii clasice, dar care în anii din urmă își diversificase considerabil profilul spre diverse alte domenii, inclusiv spre istorie. Michel Desgranges, patronul acestei edituri, s-a arătat de-a dreptul entuziasmat de prima carte pe care i-am propus-o, o încercare de a defini domeniul și regulile imaginarului. Cartea a apărut în 1998 sub titlul *Pour une histoire de l'imaginaire*. Am scos apoi la Les Belles Lettres cam câte o carte pe an. Zece titluri până în 2009. Toate au apărut prompt, în traducere românească, și la Humanitas (câteva dintre ele în traducere proprie, de altfel). Au avut un oareșice succes în Franța, îndeosebi *L'Homme face au climat*, *Jules Verne* și *Napoléon III: Le Mal Aimé*, ca și versiunea franceză a cărții *Romania: Borderland of Europe*, apărută la Humanitas sub titlul *România, țară de frontieră a Europei*. Succesul francez a fost însă departe de impactul pe care l-au avut cărțile mele publicate la Humanitas. Și mă îndoiesc că ar fi avut un astfel de succes dacă ar fi apărut la o altă editură decât Humanitas. Sigla Humanitas a contat enorm, ca și, desigur, întreaga politică editorială și de promovare a cărților.

Recunosc că m-am lăsat greu convins să particip la lansări, la întâlniri cu cititorii sau la emisiuni de televiziune, în sfârșit la tot ce se poate întreprinde pentru promovarea unei cărți și atragerea unui număr cât mai mare de cititori. Adevărul este că nu mă pasionează să vorbesc despre cărțile mele. Aveam în

minte că mi-am făcut treaba odată ce am scris cartea. După aceea să se descurce singură... *Habent sua fata libelli* („Fiecare carte cu destinul ei“). Așa se petreceau lucrurile la Junimea, cu un veac și jumătate în urmă. Autorul își citea textul și după aceea ascultătorii îl laudau sau îl sfârtecau, fără ca cel în cauză să aibă dreptul de a interveni. Doar spusese ce avea de spus o dată pentru totdeauna.

„Domnule Boia, mi-a zis odată Gabriel Liiceanu cu oarecare severitate în glas, ar trebui să faceți și dumneavoastră ceva pentru aceste cărți.“ „Domnule Liiceanu, i-am replicat, recunosc că nu am făcut mare lucru, totuși ceva am făcut și eu, le-am scris!“ Isteț răspuns, nici vorbă, dar probabil că mai multă dreptate avea totuși editorul. Trăim în era comunicării. Cândva era de ajuns să scrii un text, acum nu mai este suficient, trebuie să-l și vorbești, să-l cânti și să-l descânti.

După 2009, odată ce am tras obloanele în Franța (fără vreun motiv anume, dar toate pe lumea asta au un sfârșit), am devenit un autor *Humanitas à part entière* (pe de-a-ntregul, ca să mă exprim și pe românește). Și trebuie să mărturisesc (o, ce descoperire!) că mă simt mai în largul meu, ca autor, în România decât în Franța (sau oriunde altundeva). Sunt mult mai laudat și mai înjurat, ceea ce înseamnă că se petrece ceva cu cărțile mele.

Până la urmă m-am dat pe brazdă și în ce privește relația mea cu publicul. Aproape de necrezut, dar am început și să vorbesc. Nu pot spune că am devenit vreun campion în materie, dar cred că am ajuns să mă descurc onorabil. Multe dintre lansări le-am făcut alături de Gabriel Liiceanu, de regulă în minunata

librărie Humanitas de lângă Cișmigiu. Am fost prezent an de an și la cele două târguri de carte, Bookfest și Gaudeamus. Și am parcurs țara în lung și-n lat cu lansări și conferințe. De fiecare dată, lume multă, nu mi s-a întâmplat să văd scaune goale. Am dat și multe interviuri, risipite prin ziare și reviste. Nu am putut evita nici radioul și televiziunea. Pe stradă, oamenii mă recunosc adesea (nu toți, slavă Domnului), și asta mi se trage fără îndoială de la televiziune. Sunt destule persoane care mă știu exclusiv de la televizor, ar trebui totuși să pună mâna și să citească ce-am scris! Sunt și unii care mă știu doar din atacurile lansate împotriva mea. Mi se pun în seamă tot felul de lucruri pe care nu le-am făcut sau nu le-am zis în viața mea. Și nici măcar nu le-am gândit. Este, se pare, prețul (obligatoriu) al succesului.

Succesul acesta nu l-am căutat cu dinadinsul, a venit el spre mine. N-am scris niciodată vreo carte gândindu-mă la publicul ei potențial și nu am făcut concesii de nici un fel. Nu urmăresc nimic anume, nu caut să obțin ceva și mai ales nu caut în nici un fel să lovesc în România, cum își imaginează câțiva fanatici, prizonieri pe vecie ai schemei istorice național-comuniste.

Cred însă că fără Humanitas, chiar dacă aș fi scris aceleași cărți, aș fi rămas probabil în umbră, nu aș fi avut acest succes. Humanitas a pus pe mine toate reflectoarele la un moment dat. Cine altcineva ar fi decorat până și stațiile de metrou cu panouri imense cu imaginea mea?!

Marea lovitură a dat-o (fără ca eu să fi avut în minte așa ceva) un mic volum apărut în 2012 sub titlul *De ce e România altfel?*. Nu mă așteptam la o

carieră specială a acestei cărți. Ca întotdeauna, publicul a hotărât, nu autorul. Sigur, după ce fenomenul s-a petrecut, se pot căuta explicații de tot felul.

Românii sunt foarte preocupați, unii de-a dreptul obsedați, de țara lor, unii o ridică în slăvi, alții dau cu ea de pământ. Fiind și destul de complexați, îi chinuie mereu întrebarea cum suntem noi (în comparație, firește, cu ceilalți). Cum să fim? Suntem altfel. Nu altfel pe de-a-ntregul, puțin altfel, să zicem. Am încercat să pun în evidență „excepția“ românească într-o carte de mici dimensiuni și într-o manieră cât se poate de clară, pe înțelesul tuturor. Asta a fost cheia succesului, dar e mai ușor să explici după decât înainte.

De îndată ce a intrat în librării, cartea s-a vândut amețitor. Îmi amintesc că, după o lansare la librăria Humanitas de la Cișmigiu, am rămas într-un grup mic să discutăm despre carte. Pe moment, succesul era evident, dar cât de mare va fi până la urmă, ne întrebam noi. „Se va ajunge probabil la 20.000 de exemplare“, a riscat un pronostic Lidia Bodea, prudentă, cum îi șade bine unui director de editură. „Eu zic 30.000“, a licitat, mai generos, Gabriel Liiceanu. Nu ne-a convins, părea o cifră cam mare. Răspunsul corect l-am aflat cu toții între timp. S-au vândut până în septembrie 2019 cam 75.000 de exemplare. Mai mult, așa cum se întâmplă de obicei, acest succes a stârnit un plus de interes și pentru celelalte cărți ale mele.

Succesul din România s-a reflectat și în ceea ce privește traducerile. Din tot ce am publicat în Franța (în ideea de a mă face cunoscut în lumea largă), au rezultat doar trei traduceri, în japoneză, spaniolă și

coreeană. Desigur, chiar netraduse, aceste cărți beneficiau de faptul că erau scrise în franceză, deci într-o limbă de circulație internațională, din păcate însă, aflată într-un declin accentuat, drumul spre notorietate trece azi exclusiv prin engleză. În schimb, cărțile apărute la Humanitas se traduc mult mai mult. Au fost traduse în nouă limbi: engleză, franceză, spaniolă, italiană, germană, maghiară, polonă, slovacă, bulgară. Cei mai harnici s-au dovedit nemții, mi-au fost traduse în germană nu mai puțin de șapte cărți. Notorietatea mea (atâta câtă este) își are, așadar, în mai mare măsură punctul de plecare în România decât în Franța. Vor fi intrat în joc și meritele mele, dar în mod cert a intervenit prestigiul editurii Humanitas.

Nu am inventat cuvântul *altfel*, constat însă că, odată cu cartea mea despre România altfel, frecvența acestui cuvânt a crescut considerabil în vorbirea curentă românească. Mi se pare că se potrivește foarte bine și cu locul special pe care îl ocupă Humanitas în cultura românească: o editură *altfel*, în sensul cel mai bun al termenului.

Educația prin lectura marilor cărți fortifică nu doar intelectul, ci și caracterele. Ea trimite, inevitabil, la acel trecut pe care se fondează viitorul urmând să fie zidit prin acțiunea noastră colectivă.

IOAN STANOMIR

**Despre tradiție și patria
din amintiri**

Tradițiile sunt forma în care solidaritatea umană se exprimă organic și natural. Prin tradiție, continuitatea capătă un chip și ceea ce părea inițial fragmentar și incomplet se unește într-un fir întins pe decenii. Prin tradiție, ruptura pierderii este îmblânzită prin puterea de a dura, iar nostalgia construiește punți cu ajutorul cărora putem coborî spre trecutul din care venim cu toții. Tradiția este oglinda în care ne contemplăm capacitatea de a acționa, zi de zi, tenace, în pofida îndoielilor și a singurătății care ne încearcă.

Iată de ce a scrie despre tradițiile pe care le făurim înseamnă a scrie despre noi și întâlnirile noastre. Tradițiile, iar cele trei decenii de viață ale editurii Humanitas sunt una dintre acestea, nu au nimic rece sau neutru, ele nu sunt obiecte de muzeu pe care le privim cu detașare. În fibra lor se simte pulsația destinelor ce comunică și vibrează, simfonic, în alcătuirea lor se ghicește alcătuirea ființelor și amintirilor lăsate în urmă. În România, acolo unde istoria neiertătoare a nimic și a strivit, trei decenii sunt cele care separă nașterea României Mari de ridicarea Republicii Populare. Cele trei decenii de după 1990 sunt, iată, deja mai întinse cronologic decât durata anilor interbelici.

Tradițiile durează atâta vreme cât durează pasiunea și solidaritatea care se află la temelia lor. Cu fiecare carte care se adaugă, cu fiecare autor, cu fiecare cititor, ceva din osatura delicată a tradiției se întărește, ca și cum paginile ar transmite energie fluidului intelectual, sfidând timpul și uitarea.

Comunitatea care se naște zi după zi este o comunitate a speranței și a încrederii, o comunitate care, în pofida marasmului, a declinului valorilor, a vulgarității și mediocrității, prețuiește cunoașterea și sensibilitatea ca pe acele cărămizi fără de care barbaria ne-ar copleși din nou, triumfătoare.

În era digitală, tradiția reafirmă puterea rațiunii de a trece dincolo de pragul seducției și al efemerului. Tradiția ne reconfirmă credința în existența reperelor care nu se duc precum modele imaginate de „influenceri“. Scrisul confruntă zgomotul care ne înconjoară și ne obligă să alegem cărarea ducând departe de spațiile peste care domnesc, suveran, idolii cetății. Tradiția care se naște în jurul numelui Humanitas edifică un domeniu între ale cărui margini viața individuală capătă sens prin conversația pe care o întreținem cu cei de dinaintea noastră, prin dialogul ce luminează și prin înscrierea în șirul de experiențe ce ne precedă și ne modelează.

Odată cu îmbrățișarea tradiției, odată cu asumarea calității paideice a lecturii, drumurile fiecăruia dintre noi descoperă urmele celor de dinaintea noastră. Educația prin lectura marilor cărți fortifică nu doar intelectul, ci și caracterele. Ea trimite, inevitabil, la acel trecut pe care se fondează viitorul urmând să fie zidit prin acțiunea noastră colectivă. Educația umanistă, detestată și denunțată astăzi de pontifierei digitale, indică jaloanele între care se plasează itinerariul nostru. Neliniștile care ne bântuie comunică cu neliniștile ce au plutit deasupra altor epoci. Noutatea elogiată tâmp de contemporanii grăbiți încetează să mai fie una absolută și spectaculoasă. Ferestrele castelului rațiunii se deschid spre aleile

unde putem ghici mișcarea altor pași, nevăzuți, delicați și atenți, ca niște umbre evocate într-un poem.

Tradiția înseamnă întărirea libertății prin cultivarea spiritului critic. Marile cărți sunt antidotul împotriva pornirilor liberticide ale celor care se simt locuitorii unui glorios prezent etern. Utopiile sunt reîntemeiate pe solul ignoranței; cunoașterea este alternativa la graba fatidică de a inventa, ca prin miracol, un regat al perfecțiunii imaculate, golit de creativitatea umană.

Tradiția ne încadrează și ne ordonează, tradiția ne dă imboldul de a merge mai departe, tradiția oferă scriitorului, ființă solitară, solidaritatea întâlnirilor și aliajul stenic al dialogului cu cei spre care se îndreaptă. Obiect al introspecției individuale, cartea construiește o rețea de spirite afine, aducându-i împreună pe oameni, ca într-o ceremonie a recunoașterii discrete.

Tradiția contrazice, în lumea noastră de astăzi, imperativul sufocant al nivelării intelectuale. Tradiția organizată în jurul cărților reafirmă centralitatea spiritului critic în clipa în care puterea conformismului pare de neoprit. Tradiția implică, mai cu seamă în cazul Europei cândva parte din domeniul sovietic, imperativul etic al reflecției antitotalitare. Organizarea ideocratică a societății nu este un accident, iată ceea ce cărțile publicate de Humanitas vreme de trei decenii se încapățânează să ne amintească. Crima de stat, barbaria, exterminarea, cruzimea cotidiană sunt, invariabil, expresia Ideii în numele căreia omul este redus la materia primă a construcției utopice. De la Hannah Arendt și *Originile totalitarismului* până la *Marea teroare* a lui Robert Conquest și seria de texte ale Monicăi Lovinescu ori ale lui Virgil Ierunca,

această datorie a memoriei este parte din trunchiul tradiției. Desenul tragic al destinului lui Annie Ben-toiu, Elisabeta Rizea ori Adriana Georgescu participă la maiestatea vie a tradiției onoarei și a sacrificiului românesc.

Scriind despre această tradiție, scriu și despre propria mea educație intelectuală: reperele evocate aici sunt reperele între care se strecoară propria mea viață. Înainte de a fi pagină scrisă, textele din *Unde scurte* ale Monicăi Lovinescu au fost sunetul care ajungea la noi de dincolo, din acea Românie a exilului ce refuza dezonoarea. Trecerea de la sonoritatea vocii la vibrația volumelor tipărite este una dintre cele mai puternice experiențe pe care mi le amintesc. În această trecere se află întruchipată continuitatea etică și intelectuală, fără de care nu suntem decât o colectivitate decerebrată.

Scriind despre această tradiție, scriu și despre această solidaritate nevăzută și tenace a ideilor, despre această solidaritate care ne conferă puterea de a învinge disperarea și singurătatea, despre această solidaritate care unește trecutul cu viitorul, trecând prin prezent, despre această solidaritate ce se nutrește din întâlniri mirabile, despre această solidaritate ce străbate dincolo de noi și devine parte din noi, despre această solidaritate ce ne luminează în clipele în care suntem ispitiți de deznădejde, despre această solidaritate ce se hrănește din gesturi cotidiene, croind drumul pe care se vor avânta cei ce ne urmează.

Undeva, în acest fluviu al tradiției, se află și fragmentele de amintire din care se alcătuiește ființa mea; modeste, delicate, fragile, ele sunt materia din care

s-a zidit, peste ani, sensibilitatea mea. Moldovean prin vocație și naștere, am simțit întotdeauna această atracție a trecutului. Între umbre și spectre am regăsit acel „acasă” pe care îl întrevăd în visele mele, ca pe un fuior ce se topește odată cu trezia.

Viața celor de dinaintea noastră nu este un domeniu inert și înghețat, ci o substanță ce palpită și care trimite până la noi iradierile ei de neliniște. Între marea și mica tradiție, între istoria ce cuprinde cataclisme și istoria care se scrie cu fiecare destin și casă ce dispar, am încercat să construiesc un drum al rememorării. Nu am fost până acum, și nu știu dacă voi fi vreodată cu adevărat, un scriitor ce defrișează un domeniu al imaginației: textele mele de proză, atâtea câte sunt, se ivesc din solul biografiei și sunt mai apropiate, prin arhitectura lor miniaturală, de variațiunile moldovenilor, de la Costache Negruzzi la Ionel Teodoreanu.

Sunt, la rândul meu, așezat la o masă a umbrelor, pregătit să-i invoc pe cei fără de care nu aș fi existat cu adevărat. În clipele acestor invocații, vocea mea devine vocea lor, iar în timbrul meu se simte ceva din timbrul lor, filtrat prin melancolie și suferință. Scrisul este reunirea cu cei care se ivesc, fugar, din fereastra de calculator, ca prin vrajă, spre a se topi în întinsul de cuvinte: scrisul ca luptă împotriva uitării, a morții, a despărțirii.

În *Comunism inc.: Istorie despre o lume care a fost*, cartea pe care am alcătuit-o împreună cu Angelo Mitchievici, ca pe un semn al prieteniei noastre nedespărțite și ca pe mărturia afinităților elective care ne unesc, am trecut, din nou, peste pragul subiectivității: alături de paginile de eseu și de istorie intelectuală se

află textele evocând resturile universului naufragiat din care fac parte la rândul meu.

În *Comunism inc.*, în paginile de final ale capitolului meu, în rândurile în care renunț la convenția obiectivității spre a alege cealaltă voce care mă bântuie, se află închisă povestea unei familii care ar fi putut fi fericită: dacă Republica Populară nu ar fi existat și stema comunistă nu ar fi ars întreaga Românie, bunicii mei, cei din care mă nasc la rândul meu, bunicii mei, în a căror casă am crescut, vară de vară, adăpostit ca într-un port, bunicii mei, cei care au descoperit durerea și însingurarea după ce gustaseră fericirea trecătoare a tinereții, bunicii mei din acel îndepărtat Focșani, pe ale cărui străzi am trecut și eu, călător, bunicii mei ar fi trăit o viață la fel de senină în tihna ei fără de tulburare ca și aceea pe care o duceau bătrânii lui Gârleanu în casele lor copleșite de trandafiri și tabieturi.

Dar nimicul, care nu este altceva decât numele comunismului pe care îl venerază nostalgic fanaticii progresului, a devastat, tenace și infernal, căminul pe care această familie o zidise, spre a-i adăposti liniștea modestă. Nimicul a căpătat chipul luptei de clasă, al mecanismului care are darul de a reduce omenirea la o pastă însângerată. Nimicul își are propria sa dialectică: omul concret este înlăturat în favoarea abstracțiunii pe care o croiește ideologia. Avocatul sărăcit și exclus din barou devine nume matricol penal și o fișă din dosarul de Securitate. Scriind paginile acelei cărți, am citit, filă cu filă, dosarul în care se închidea viața bunicului meu: am intrat în trecutul lui atent să nu tulbur ordinea unei lumi pe care o venerasem. Ce stranie comuniune, ce

tandă reîntâlnire între cel care scrie și cel ce veghează, topit în materia spectrală a iubirii.

Scriind, am încercat să reîncheg conversația pe care moartea bunicilor mei o întrerupsese, conversația în care vocile noastre se amestecau cu vocile celorlalți, conversația ce îmi amintea de graba cu care, în vis, atingeam suma de ființe și de obiecte din jurul meu. *Comunism inc.* a însemnat această regăsire, un fragment din visul pe care îl visez, spre a mă apropia de portul dragostei pe care nu l-am părăsit niciodată.

Comunismul a fost, pentru cei care au acceptat utopia, numele unei speranțe. Comunismul a fost, pentru cei care au ales orbirea morală, direcția progresului însuși. Comunismul a fost, pentru mine, înaintarea implacabilă a pustiirii: asemeni buldozerelor ce scurmuau în ceașism orașele, comunismul strivea, metodic, nimicitor, tot ceea ce contrazicea vocația sa de domnie a egalității. Familii perfecte, orașe perfecte, morala imaculată a socialismului: pustiul se înfățișa ca un val seismic, împotriva căruia gardurile de grădini ale bunicilor mei erau neputincioase.

Comunism inc. este omagiul adus patriei mele modeste și fragile, patrie spre care revin pe potecile melancoliei. Patria mea este acea grădină pe care nu o voi mai cutreiera niciodată: o patrie muzicală, delicată și simbolistă, o patrie în care am încercat să fiu fericit, redescoperind, alături de ei, bunici și părinți, sentimentul comuniunii melancolice cu cei care nu mai sunt, dar durează în cuvinte. Ei, acestei patrii ascunse într-un Focșani și într-o Moldovă apuse, îi datorez tot ceea ce sunt acum, acestei patrii

în care durerea se împletește cu tenacitatea dragostei îi datorez cuvintele pe care le scriu acum. Ei, acestei patrii evanescente, îi datorez atașamentul pentru lucrurile modeste strivite de progres în marșul său biruitor.

Amintirea este materia din care mă hrănesc, iar proza mea este tunelul care mă absoarbe, spre a mă proiecta în trecutul pe care nu îl pot părăsi. Suspendat între lumi, sunt un mediator și un martor. Întâlnirea cu editura Humanitas este reîntâlnirea cu acest suflet care mă locuiește: pașii mei se reîntorc pe cărările dorului.

În toată viața mea de scriitor n-am întâlnit niciodată atâta atenție și bunăvoință, aș spune chiar iubire, ca la Humanitas.

THIERRY WOLTON
Editor și autor

Se întâmplă ca un autor să cunoască o țară datorită traducerii uneia dintre cărțile lui. Nu este cazul meu în ce privește România. Tânăra editură Humanitas îmi publicase în 1992 unul dintre volume, *KGB-ul în Franța*, dar nu în acea perioadă și nu prin intermediul acelei cărți am ajuns să-i prețuiesc pe români. Apropierea mea de ei s-a făcut prin Sighet, la Memorialul victimelor comunismului. M-am dus acolo aproape în fiecare vară, începând din anul 2000, pentru a ține conferințe adresate tinerilor liceeni sosiți din toate zonele țării. O experiență care m-a îmbogățit extrem de mult. Pe-atunci n-aveam mai deloc contacte cu editura Humanitas. Știam că există și știam ce importanță are în anevoioasa reconstrucție intelectuală a țării, după decenii întregi de abrutizare comunistă, dar nu prea aveam motive să ne întâlnim, chiar dacă, în 2008, editura mi-a făcut onoarea să-mi traducă un alt volum, *KGB-ul la putere*.

Ca să se înțeleagă cât de mult apreciez astăzi editura Humanitas și rolul ei de căpătâi în peisajul intelectual românesc, trebuie să zăbovesc asupra raporturilor tradiționale, clasice, dintre un editor și un autor, în orice caz cele pe care mi le-a arătat experiența mea. În materie de editare, autorul este elementul principal: fără el nu există cartea. Ceea ce nu-i valabil și pentru editor. Firește, el este cel care face cartea să apară și o distribuie, dar autorul poate oricând să găsească un alt mijloc să-și difuzeze scrierile (experiența comunistă a dovedit-o cu samizdatul), în timp ce editorul nu poate face cartea fără autor. Editorii uită uneori acest adevăr de bază. Li se întâmplă

să-l considere pe autor ca pe o marfă care, odată ce i s-a vândut cartea, și-a încetat existența până la cartea următoare. În Franța, edituri care au îndărătul lor decenii de la înființare, ba chiar, în cazul unora, secole, se întâmplă să aibă tendința de a se comporta în acest fel. Pentru autor, este cât se poate de neplăcut.

Nimic de felul acesta la Humanitas: autorul există și în afara cărților lui. Poate că se datorează tinereții editurii – 30 de ani de viață e puțin, nu apuci să te blazezi –, dar cred că de fapt asta ține de rostul ei, de rolul pe care îl îndeplinește. După întunericul totalitar, Humanitas și-a asumat misiunea unei renașteri

intelectuale și morale în care autorul ocupă în mod necesar primul loc. Vorbesc de-acum din experiență, din moment ce parcurgem un drum împreună. În toată viața mea de scriitor n-am întâlnit niciodată atâta atenție și bunăvoință, aș spune chiar iubire, ca la Humanitas. Nu-i o chestiune de ego, ci o problemă existențială, în sens propriu. Un autor trebuie să simtă încrederea pusă în el ca să dea ce are mai bun. Humanitas știe să creeze un asemenea climat. Cred că felul acesta de a face lucrurile este consubstanțial cu lupta de idei pe care o duce editura. Există, la Humanitas, o solidaritate neexplicită între autor și editor, din moment ce, în fond, duc aceeași luptă pentru inteligență, pentru cultură și pentru memorie. Nu e nimic comercial în asta. Sunt mândru și bucuros de a fi editat aici, alături de autori atât de prestigioși, ca să apărăm ideile pe care le prețuim și pentru ca, la modesta noastră scară, să ajutăm țara asta minunată să se scuture de trecutul ei nefericit.

Traducere din franceză de Ioana Pârvulescu

La vremea aceea, pentru arhitect întrebarea era ce se putea face pentru ca fantoma repugnantă a trecutului să dispară și din peisaj, așa cum dispăruse din mentalul colectiv.

GABRIELA TABACU

Humanitas ca istorie personală

Îmi zice la telefon: vezi că începe treaba la librăria Kretzulescu. Are nevoie de o față nouă. Șefa o să fie Carmen. Vrea să facă acolo un loc cum nu s-a mai văzut. Sus, în zona de etaj, are de gând să deschidă o galerie de artă. Problema e că nu sunt bani, așa că va trebui să se mulțumească cu mobilierul ingrat de dinainte de '90.

Știi exact ce vrea să spună: rafturi, mese, tejele, vitrine interioare, toate din panel furniruit cu stejar *natur*, lăcuit cu lac incolor. În principiu, n-ar trebui să fie nimic rău în asta, dacă faptul de a fi avut pe retină, zeci de ani, numai astfel de mobile în toate librăriile, în toate papetăriile, în toate oficiile poștale, birourile, ghișeele, cancelariile, secretariatele, sălile mai mari sau mai mici de orice fel nu ne-ar fi intoxicat definitiv. Stejarul *natur* a devenit, fără vina lui, marca unui sistem de care tocmai ne debarasaserăm – sau așa ne încăpățânam noi să credem – și pe care îl voiam eradicat de pe chipul viitorului nostru.

Trec în fiecare zi pe-acolo și văd cum Carmen și echipa de doi-trei oameni cu care lucrează eliberează spațiul, tatonează diferite așezări ale obiectelor, pun în scenă altfel de expuneri. Ea e plină de energie, absolut pasionată de proiectul în curs, și are un gust artistic desăvârșit. Totuși, într-o seară ce-dează: „Orice aș face, nu reușesc să scap de imaginea asta de cabinet de partid“. Îi mărturisesc că nici eu n-am habar ce e de făcut, având în vedere că nu sunt bani mai deloc. Deși... deodată îmi vine o idee. Vine așa cum vin de obicei ideile: când nu te

aștepți, când ești convins că nu există nici o soluție, când nu mai ai nici o speranță. Ce-ar fi să vopsești totul, adică toată mobila, cu vopsea neagră, mată? Cărțile s-ar vedea mult mai bine, spațiul ar fi mai coerent, iar tu ai scăpa de stejarul din ochi. Înțelege imediat despre ce vorbesc și trece la fapte. Se muncește de dimineața până noaptea. Chiar și așa însă, lucrurile avansează încet, mult prea încet, iar rezultatul întârzie să se întrevadă. De la editură sosesc întăriri. Eu aduc studenți din facultate ca să alcătuiască diferite bannere. Presiunea e enormă. Suntem îngroziți, chiar și eu, care nu fac parte din grup, că n-o să fie gata la timp, că n-o să fie ce trebuie, că lucrurile se îndreaptă către un eșec sigur.

Dar în ziua deschiderii, în mod de-a dreptul miraculos, totul e pus la punct în cele mai mici amănunte. Negrul complet al mobilei ascunde multiplele ei imperfecțiuni și defecte, unifică ceea ce până atunci fusese disjunct, creează un fundal excelent pentru mulțimea de cărți pe care Humanitas le-a adus pe lume. Una din vitrine e decorată cu valize vechi din care se revarsă cărți nemaivăzute. Cealaltă e plină de scaune felurite, acoperite cu alte cărți care se împrăștie pe jos într-o avalanșă de titluri extraordinare, toate de luat urgent acasă și de citit fără pauză, până la ultima filă. În lumina de sărbătoare, volumele colorate viu par niște nestemate dintr-o comoară abia descoperită. Frumoasele coperte ale Ioanei Dragomirescu Mardare, scoase pe foi mari de hârtie, flutură sub grinda balconului interior ca niște mici steaguri, părând să dea direcție unui turnir secret. Librăria e plină ochi: o mulțime de oameni nerăbdători să vadă, să audă freamătă în așteptarea

momentului deschiderii: suntem în 1995, se inaugurează una dintre cele mai importante librării Humanitas, dintr-un lung lanț la care nimeni nu se gândește încă serios. Vorbește Liiceanu. Explică ce înseamnă au *acest* fapt și *acest* loc în economia proiectului Humanitas. Mulțumește tuturor celor din editură, colaboratorilor, prietenilor, publicului. Zice ceva și de „cei de la Arhitectură“. De unii uită.

De fapt, așa cum aveam să înțeleg cu timpul, la mijloc nu e uitarea, ci rezerva lui în legătură cu faptul de a vorbi despre realizările celor foarte apropiate. Asta nu se va schimba niciodată.

Deși nu participasem cu nici un gest fizic, cu nici o schiță, cu nici un capăt de ață la deschiderea librăriei, din acel moment încolo, poate fiindcă ideea mea inspirase încredere, aveam să devin, pentru o vreme, parte a tuturor lucrurilor care țineau de zona spațial arhitecturală a editurii. Pentru că din acel moment au început în cascadă alte planuri, alte amenajări, alte investiții în gândul de a scoate pentru milioane de cititori cărțile esențiale ale omenirii.

Venise timpul amenajărilor cu proiect.

Când am primit tema reorganizării holului și a altor spații de prim impact din editură, adică tot prin '95, am avut prilejul să intru pentru întâia oară în Casa Presei Libere, cea care, până cu puțin timp în urmă, fusese gigantul de presă al României – Combinatul Poligrafic „Casa Scânteii“¹. Construcția era

---

1. Combinatul Poligrafic „Casa Scânteii“, sediul ziarului *Scânteia* – organul de presă al PCR și al altor ziare de înalt calibru ideologic – a fost construit între 1949 și 1955 după un proiect al unui larg colectiv de arhitecți, printre care s-au numărat Horia Maicu, Marcel Locar, Nicolae

o copie din anii '50 a Universității „Lomonosov“ din Moscova, adaptată la funcțiunile diferite cerute în România și la amplasamentul care îi fusese dedicat în București: la porțile orașului, vizibilă de departe, ca un simbol triumfal al unei ere biruitoare și eterne. Așa cum fusese gândită, construcția era strivitor monumentală, însă, în același timp, cumva fascinantă, cu fațadele ei ritmate obsesiv, cu colnadele ei colosale și cu miile de detalii lucrate infinit de minuțios – fără greșală. Odată ce intrai însă, la vremea aceea te lovea deja aerul de abandon pe care îl degaja interiorul faraonic. Totul arăta învechit, uzat, jalnic. Zona de acces de la parter își expunea impudic murdăria tenace, care se infiltrasse până în cele mai ascunse colțuri. Pereții, acoperiți cu straturi peste straturi de afișe, se cojeau ca de râie, lumina gri-leșioasă a neoanelor pulsa neglijent, iar în casa scării, marmura cândva demonstrativ superbă a balustradelor și treptelor își exhiba dureros spărturile ca niște răni deschise.

Holul de intrare al editurii, cenușiu și neprietenos, era pardosit cu o fin zebrată marmură albă, care își pierduse însă de mult strălucirea nobilă. Lumina, subțire și rece, venea din eternele tuburi de neon prinse în centrul plafonului. Închis cu niște enorme uși cu geam mat, montat în rame de stejar – nemuritorul stejar al epocii –, holul se fereca peste noapte

---

Bădescu, Mircea Alifanti. Eliberarea sitului prevăzut pentru proiect, aflat în axul Arcului de Triumf, s-a realizat prin demolarea în două etape a Hipodromului București – o construcție cu funcțiune devenită indezirabilă în comunism. Efigia Casei Scânteii, o realizare notabilă a „orânduiri populare“, a figurat o vreme pe bancnota de 100 de lei.

cu un grilaj metalic vopsit într-un total neverosimil purpuriu. În colțul din stânga, adăsta impunător biroul, tot din stejar, al lui Valter Roman – tătucul Editurii Politice, instituția care ocupase spațiul în vremea de *dinainte*. Vizavi, stăteau părăsite și năruite de folosință două fotolii mici, fără brațe, tapițate cu scai negru. Pe pereții vopsiți într-un verde ca de fistic rânced, se montaseră după '90, direct în tencuială, fotografii sepia care înfățișau scene din timpul demolărilor ceaușiste.

Pe perețele opus intrării, alte uși, aidoma cu primele, te despărțeau de spațiul sacru al direcției. Întâi, secretariatul. Aici mobilele fuseseră în parte schimbate cu ce se găsea în anii aceia prin magazine: birouri și dulapuri cu fețe de culoarea andezitului gri-închis și cu laterale negre. Nu arătau rău. Biroul directorului vădea intenții și mai evidente de desprindere de trecut: în stânga, un grup de canapele și fotolii în tonuri de gri luaseră locul marelui birou evacuat în hol, iar de pe pereți te întâmpinau tablouri de Horia Bernea, fotografii cu Noica, Cioran, Eliade și chiar o frumoasă tapiserie veche. Rafturile de stejar încastrate în perete expuneau acum, impasibile la schimbări, producția de carte de până atunci a editurii Humanitas. Surpriza mare era că, de îndată ce intrai în birou, descopereai în dreapta, oarecum ascuns pe după ușa capitonată cu pluș mov, locul de lucru al directorului editurii Humanitas, așezat în capătul incomod al unei impozante mese de consiliu, din stejar și ea. Nu își găsisese o altă poziție în care să se simtă cât de cât confortabil și nici o altă mobilă potrivită. Năluciri din vremuri nu foarte îndepărtate mai bântuiau încă locul.

Tot din hol, o ușă dublă, batantă, din familia celor de la intrare, te trimitea într-un extrem de lung și infinit de trist coridor pardosit cu linoleum negru, găurit pe alocuri și dezlipit pe margini. Tuburi de neon montate pe plafon, la distanțe egale, ca niște santinele, cerneau peste oameni și lucruri o lumină albă, de spital militar. Pe ambele laturi, uși din rame de stejar și mijloc din sticlă închideau încăperi nu prea mari, luminate sumar și mobilate cu mese de lucru și scaune rămase din vremea teribililor ani '50: birourile. Dar mănunchiurile groase de fire negre care atârnavu aleatoriu pe pereți îți aduceau aminte că timpurile s-au schimbat totuși și că tehnologia se află, iată, în progres.

Așa arăta locul despre care, prin 2007, un senator delira în fața colegilor care-l ascultau cu gura căscată: „Știți ce bogății erau la Editura Politică? Numai candelabre de cristal, numai marmură albă și verde de Rușchița, numai plușuri și catifele...”

Ai fi plecat îmbolnăvit de griuri și de apăsare după o vizită la editură, dacă nu ar fi fost oamenii luminoși cu care te întâlneai și care existau acolo din dăruire totală pentru o investiție simbolică nouă, mai importantă decât orice, molipsind astfel, cu ființa lor radioasă, spațiul deplorabil dimprejur.

Astfel că, la vremea aceea, pentru arhitect întreba-rea era ce se putea face pentru ca fantoma repugnantă a trecutului să dispară și din peisaj, așa cum dispăruse din mentalul colectiv. Ca într-un fel de revelație, m-am gândit că trebuie fără doar și poate lucrat cu forțe opuse celor care creaseră imaginea și atmosfera locului, că lumina, transparența și fluiditatea spațiilor aveau să fie cheile. Am făcut, în consecință, câteva

lucruri altminteri simple, care s-au dovedit salvatoare. Am înlocuit ușile vechi (care au luat drumul depozi-
tului) cu uși imense din sticlă, pe care am proiectat o
rețea de pătrate mici. Pătratele erau transparente la
ușile prime, obturând vederea doar atât cât să fie in-
citant să mergi mai departe, în vreme ce la ușile se-
cretariatului pătratele deveneau mate, lăsând multă
lumină să ajungă în hol. La intrare, deasupra ușilor
prin transparența cărora mișcarea și viața din editură
se vedeau în afară, a apărut logotipul Humanitas – un
semnal luminos vestind rostul spațiului, cu literele lui
Garamond frumos lucrate ca volume independente,
din alamă oxidată până la brun-închis.¹

Mai departe, la interior s-au curățat straturile mul-
tiple de vopsea de pe pereți și de pe ornamentele și
ancadramentele neoclasicе, până când s-a ajuns la
suprafața originală, curată, fără cusur. Le-am patinat
cu un amestec special de apă și lut, așa-numita apă de
pământ, și le-am lustruit apoi, *manu propria*, cu ceară
de albine topită și subțiată cu benzină, punându-le în
valoare perfecțiunea formelor și reliefulurile bine lu-
crate. În al treilea pas, așa cum mi se ceruse în mod
expres, am proiectat o mobilă pentru persoana de la
recepție, care cu un buton de pe masă urma să des-
chidă ușa de intrare, să verifice și să îndrume vizitele.
Designul inițial, aparținând colegului meu arhitectul
Johannes Bertleff, care l-a folosit pentru o teșghea de
bibliotecă, a suferit aici modificări ale proporțiilor și ale
unor detalii. Căci îmi asumam țelul vanitos să rea-
lizez un obiect cu muchii vii, protejate de profile din

---

1. Literele au fost realizate acasă la noi, pe balcon, de
cătore soțul meu, Codin Sandovici, de profesie inginer con-
structor și *bricoleur* de mare clasă.

aluminii ascunse sub tăietura PAL-ului și fără nici o prindere (cui, șurub) vizibilă. Din păcate, mobila, imens de greu de executat și greu de transportat, a avut rost doar ceva mai mult de o jumătate de an, după care în hol s-a montat un model nou de interfon și s-a renunțat la recepția din centru.

În spatele mobilei, pe o suprafață din sticlă, am așezat logotipul firmei. În dreapta intrării, pe o altă placă de sticlă, mare cât peretele dintre două uși, este imprimată sigla, stilizată de un alt coleg, arhitectul Răzvan Luscov.

Mișcarea următoare a avut în vedere recalibrarea luminii. Au apărut spoturi glisante care s-au focalizat pe anumite zone ale pereților și, în paralel, lumină ambientală, gradată în funcție de moment. Apoi, pereții au primit fotografii – în hol, portretele primilor autori importanți de la Humanitas, pe coridor, montaje cu diferite evenimente ale editurii.

Cu acești pași, holul a devenit dintr-odată un alt spațiu, poposit dintr-un orizont vizual și cultural complet diferit de contextul Casei Presei, erodat de istoria urâtă care ne traversase.

A urmat cabinetul directorial, unde a apărut o mobilă compusă – simultan birou și masă de consiliu –, așezată astfel încât să fie văzută de cum se deschidea ușa. Cu o structură metalică neagră și față de culoarea lemnului de cireș, obiectul punea împreună funcțiunile importante ale încăperii, aducând ordine într-un loc al deciziilor continue. Lemnul de stejar al tâmplăriei și al bibliotecii a fost vopsit în negru, iar modernitatea discretă a profilurilor lui a fost pictată manual cu un ocră cald, derivat din culoarea mesei. Spațiul dedicat discuțiilor, organizat cu aceleași fotolii și

canapele, s-a mutat în dreapta ușii. Întregul aranjament a căpătat coerență și stabilitate prin așezarea pe o mochetă gri-argintie, care, prin neutralitatea tonului și prin contrastul bine susținut cu lemnul parchetului, izbutea să pună în valoare, ca un fond pictural, compoziția statică pe care o susținea.

Au urmat apoi multe alte reamenajări: coridorul, sala de ședințe, diferite birouri, sala calculatoarelor, depozitele, unele grupuri sanitare etc. Editura se dezvolta, se extindea, își schimba lookul. Chiar dacă banii erau întotdeauna puțini, Humanitas a izbutit să își compună în timp o imagine pe măsura renumelui deja dobândit. Să devină, așadar, și vizual, *un loc*.

După anul 2000, un alt proiect important pentru mine a fost cel de reabilitare și refuncționalizare a locuinței Monicăi Lovinescu de pe Bd. Mihail Kogălniceanu. Apartamentul fusese ocupat imediat după arestarea și condamnarea la închisoare a proprietarei, soția criticului E. Lovinescu și mama Monicăi, chiar de procurorul care anchetase cazul acestuia și care formulase acuzații de „uneltire

împotriva ordinii de stat“ în dosarul ei. Prin el, Ecaterina Bălăcioiu-Lovinescu, o profesoară pensionară de peste 70 de ani, urma să moară nevinovată în pușcărie. Procurorul eliberase locuința abia în 2001, după un proces trenant și obositor. Donată de Monica Lovinescu editurii Humanitas, locuința fusese destinată să devină sediu al Fundației Humanitas Aqua Forte, găzduind Cenaclul „E. Lovinescu“,

Cercul de studii „Constantin Noica“ și, o vreme, Centrul de Fenomenologie.

„Negocierea“ cu spațiul redus al unui apartament de patru camere, dintre care una de serviciu, minusculă, nu era deloc o temă simplă. Cuvântul de ordine a fost atunci modularea mobilierului și proiectarea lui astfel încât să poată fi manevrat cu ușurință și reorganizat perpetuu în formule diferite, în funcție de evenimentul pe care îl adăpostea locul, iar la nevoie, escamotat în anumite spații bine stabilite. Cele cincisprezece mese de lucru au fost gândite astfel încât să se poată monta ca unică piesă de formă variabilă, dar și ca ansamblu de obiecte separate. Ele se pot prinde una de cealaltă ori se pot suprapune cu ușurință, datorită formei speciale a cadrului lor din inox. Adunate, pot fi evacuate fără efort pe un balcon adiacent.

Mai mult decât atât însă, apartamentul avea nevoie să respire mai departe atmosfera de străduință creatoare care animase încăperile sale în vremea când, în ultimii ani de viață ai lui E. Lovinescu (1939–1943), acolo se mutase cenaclul *Sburătorul*. Peste o sută de fotografii înfățișând portrete de familie, dar și scene din viața unor personaje strâns legate de noile rosturi ale spațiului – Constantin Noica, Monica Lovinescu, Virgil Ierunca, Alexandru Dragomir, Martin Heidegger – animă astăzi pereții casei, epurând cu splendoarea poveștilor din spatele acestor chipuri energiile toxice lăsate în urmă de fostul locatar comunist.

A urmat reabilitarea vilei Noica de la Păltiniș, care urma să găzduiască spații de lucru pentru doi-trei bursieri Humanitas. Grija pentru păstrarea atmo-

sferei devenite cumva sacră a locului în care s-a format o școală unică de gândire din cultura română avea să fie primordială. Dincolo de reparațiile strict necesare, încăperile urmau să-și reformuleze funcțiile. La parter se află acum o sufragerie cu spațiu de discuții și loc de pregătit și de luat masa. Alături, un dormitor cu două paturi și două mese de lucru, identic cu cel de deasupra lui, privește din spatele vilei către pădurea de brad, încă intactă. De la un moment dat încolo, lucrarea de amenajare i-a revenit arhitectului Johannes Bertleff. Mobilierul, proiectat în stilul lui caracteristic – simplu, eficient, impecabil –, a fost realizat din lemn masiv și panel, în culori naturale, urmând cu reverență spiritul înnoit al casei.

În holul scării din lemn care scârțâie bătrânește la fiecare pas, vizitatorul poate admira pereții și plafonul pe suprafața cărora au rămas intacte desene ca cele din peștera din Lascaux, grifonate acolo de un artist, obișnuit al locului. Sus, camera cu balcon pe fațada principală în care Constantin Noica a lucrat vreme de mulți ani, cu mobilele austere de atunci, cu soba prea mică de atunci și chiar cu zugrăveala mohorâtă de atunci, a devenit o încăpere-muzeu. Poate fi văzută aici mica lume de lucruri care au alcătuit cadrul de viață zilnică a filozofului: câteva cărți, un caiet dictando cu niște notițe în creion, o pereche de ochelari, o pipă, un ibric de cafea cu pereții arși. Paltonul lui din stofă gri, ros de molii și tocit la tivuri, atârnă încă în cuierul prins în perete. Lângă soba rece acum, se odihnește *pourt l'éternité* perechea de galoși de care Noica nu se despărțea din toamnă și până în primăvară.

În tot acest răstimp, chipul editurii devenea tot mai complex. Colegii mei, arhitecții mai sus amintiți, au realizat amenajări inspirate și inovatoare pentru librăriile Humanitas din București și din marile orașe ale țării. În anii din urmă, lor li s-a alăturat cu mai multe lucrări excelente pictorul și graficianul Mihail Coșulețu.

Apoi, pentru mine, anul 2007 a sosit cu câteva evenimente de însemnătate profesională specială, toate în legătură cu Humanitas. A fost mai întâi publicarea la editură a unui studiu monografic dedicat celui mai important periodic românesc de arhitectură de până la 1945 – revista *Arhitectura*, apărută între 1906 și 1944, ca organ al Societății Arhitecților Români. Studiul, un instrument de lucru dedicat cercetării în domeniu, conținând un număr de șapte indici alfabetici și cronologici, de natură să pună în lumină autorii de texte și de proiecte, precum și tematicile și imaginile din tot cuprinsul periodicului, a fost încheiat de mine în 2006, după mai bine de zece ani de muncă susținută, și scos pentru prima oară la Editura Universitară „Ion Mincu“. Cartea, revizuită și completată, a apărut apoi la Humanitas în 2008, așezându-mă în mod deosebit de onorant în rândul autorilor editurii. Tirajul de câteva sute de exemplare nu s-a epuizat însă niciodată. Ultimele 70 de volume au fost salvate de la topit și au luat calea Universității de Arhitectură, unde au fost împărțite studenților.

Nu același lucru s-a petrecut cu alte două cărți – pentru că am perseverat în ale scrisului – pe care le-am publicat sub un pseudonim criptic. Ele și-au epuizat tirajul de 1.000 de exemplare în câteva luni.

Reeditată, una dintre ele s-a vândut, în chip cu totul inexplicabil, în mai bine de 3.000 de exemplare. Două volume colective cu subiect legat de arhitectură pe care le-am propus editurii în anii următori s-au bucurat și ele de o bună primire din partea publicului. Povestea de acum intră într-o a patra antologie la care iau parte, lucru care mă bucură foarte mult. Pentru că, dacă la început, prin Humanitas, am izbutit să pun în practică proiecte de arhitectură inedite pentru mine, reinventând în datele lor spații de mare rezonanță istorică și culturală, din 2007, grație editurii, am început să exist în paralel, într-un fel de a doua profesie, care continuă să mă fascineze și astăzi.

Altminteri, fiecare proiect la care am lucrat pentru Humanitas, oricât de neînsemnat, oricât de modest ar fi fost, a reprezentat, în ce mă privește, o provocare plină de subtext, fiindcă se petrecea în centrul absolut al unei lumi înalte pentru care aspiram să creez tot ce se putea mai bun și mai frumos, fie că în cauză se aflau subsoluri, depozite, oficii, coridoare ori scurte povestiri cu tâlc.

Și toate aceste lucruri, care au alcătuit o parte importantă a aproape 30 de ani din viața mea, se datorează șansei excepționale de a mă fi intersectat cândva cu o editură despre care nu știam atunci prea multe, dar care avea să devină în acest răstimp pentru mine, ca și pentru foarte mulți alții, tărâmul prețuit numit Humanitas – locul unde se fac și se găsesc CĂRȚILE.

Oricât de frumoase, de moderne, de spațioase, de luminoase, de elegante ar fi librăriile noastre de azi, mă simt legat sufletește de prima, improvizată, cea din gangul de pe Calea Victoriei, acolo unde în spatele geamului Gabriel Liiceanu desfăcea de zor pachete cu cărți, iar coada se lungea până departe în stradă.

VLAD ZOGRAFI

**Humanitas și cu mine am venit
pe lume în același loc**

Nu era prima dată când mă simțeam privit ca un individ bizar, la limită cu probleme psihiatrice, mă obișnuisem cu asta în măsura în care te poți obișnui cu imaginea ta din oglindă, dar bărbatul în fața căruia stăteam avea ceva deconcertant – pesemne, mi-am zis, fiindcă aparținea unei lumi necunoscute mie și în care voiam să pătrund. Era un fel de revanșă târzie, aveam peste treizeci de ani, o formă de recuperare febrilă și anarhică pe care azi nu îndrăznesc să mi-o ironizez, în fond cu toții aveam pe atunci mult de recuperat. Studiasem fizică, și nu filozofie, așa cum aș fi vrut, din motive ținând de presiunea ideologică a unui timp care impunea gândirea unică, studiasem fizică pentru a păstra distanță față de sistem, dar și dintr-un soi de curiozitate – cum arată lumea în structura ei cea mai intimă? După '90 începusem chiar un doctorat la Paris, lucram într-un laborator foarte activ științific, alături de fizicieni de cea mai bună calitate morală și intelectuală, pe care-i admiram, ajunseseam să mă împrietenesc cu mulți dintre ei, și față de care mă simțeam oarecum vinovat. Vinovat pentru că, deși munceam conștiincios și obținusem anumite rezultate, mă gândeam obsesiv la scris. Tocmai publicasem un volum de povestiri – fără ecou, cui îi păsa în agitația aceea de un debutant?, oricum, lipsisem de la lansare pentru că eram în Franța –, îmi țâșneau în minte o groază de idei, proză și mai ales teatru, care se ciocneau de calculele matematice complicate ale suprapunerii simetriei sferice pe simetria plană în cazul unei molecule aflate în apropierea unei suprafețe metalice.

Bărbatul din fața mea îmi ghicise probabil starea schizoidă. Emană forță în toate sensurile, o forță stăpânită aproximativ, și mă întâmpinase cu amabilitate intimidantă, iar eu, la rândul meu, îi ghicisem timiditatea. O convinsesem pe secretară (nu mai țin minte cum) să mă lase să intru într-o încăpere vastă, cu un birou lung pe care zăceau teancuri de cărți, o bibliotecă acoperind un întreg perete, o canapea comodă, două fotolii, o măsuță joasă – totul nou, modern, elegant, atmosferă destul de occidentală, în contrast cu masivitatea stalinist-prăfuită a Casei Scânteii, rebotezată Casa Presei Libere, al cărei pavilion central se zărea pe fereastră. Eram în anul de grație 1993 și venisem la Gabriel Liiceanu să-i propun să mă angajeze la editura Humanitas pe orice post, mi-ar fi convenit fără discuție și cel de corector, miza, pentru mine, era să scap de starea schizoidă, asumându-mi dezonoarea abandonării doctoratului de la Paris, să recuperez un timp irosit și să intru în ceea ce simțisem mereu că trebuie să fie lumea mea. Adu-seam, ca o recomandare ușor ridicolă, oricum inutilă, volumul de debut grav viciat de zăpăceala mea: predasem editurii care m-a publicat versiunile inițiale ale povestirilor, pline de stângăcii, nu pe cele refăcute – pe care, de altfel, între timp le-am și pierdut. Gabriel Liiceanu m-a ascultat cu o atenție perplexă și circumspectă, totuși binevoitoare, și m-a invitat să stăm de vorbă după ce-mi termin doctoratul. Cred că întâlnirea a durat vreo zece minute. Am coborât treptele somptuoase de la etajul întâi al Casei Scânteii păstrând în gură un gust ambiguu.

Fără ca el să bănuiască, de Gabriel Liiceanu mă legau mai multe lucruri. În iunie '90 amândoi era

cât pe ce să fim bătuți de minerii chemați la București să planteze panseluțe în Piața Universității – ne aflam, cum s-ar zice, de aceeași parte a unei baricade mai curând civice decât îngust politice. Apoi, era faptul că la Paris avusesem norocul să fiu primit de Monica Lovinescu și Virgil Ierunca (am sunat la ușa lor și primul lucru pe care l-am spus, pe un ton spontan candid, negăsind altceva mai inteligent, a fost că nu sunt de la Securitate – ei au pufnit în râs), or știam că Gabriel Liiceanu le era prieten apropiat.

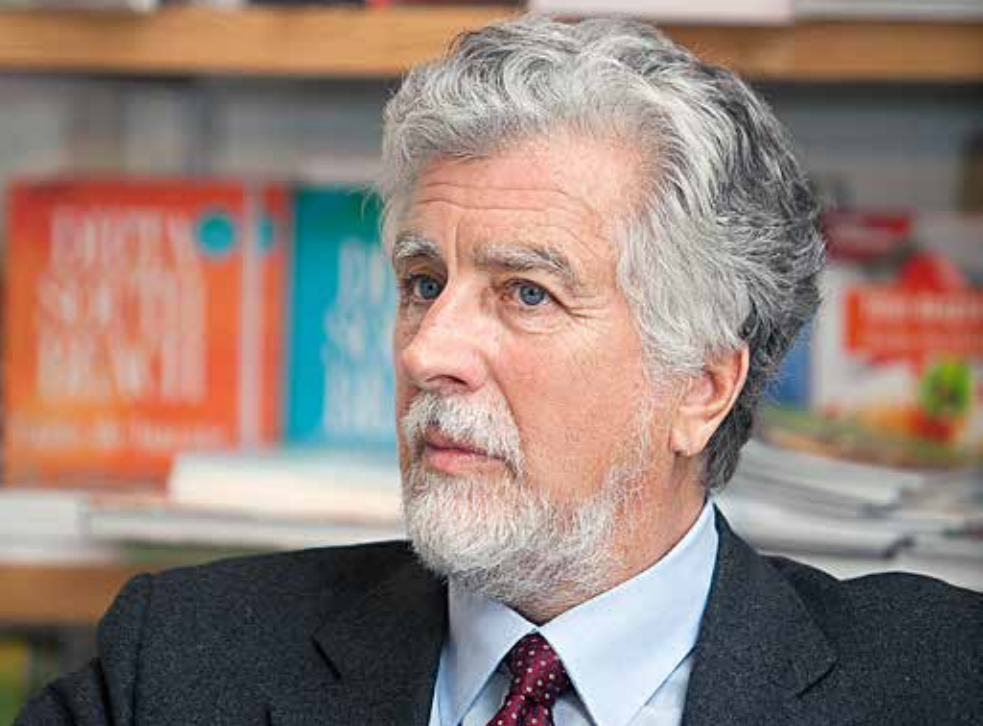
Și mai era ceva. În primăvara lui '90, în gangul de pe Calea Victoriei la numărul 101 se formase o coadă care ieșea până departe în stradă. Acolo a fost prima librărie Humanitas improvizată: în spatele geamului l-am văzut pe Gabriel Liiceanu despachetând de zor cărți din ambalajul tipografic. Am cumpărat și eu nu mai știu ce, totul invita să fie cumpărat, era o efervescență care se simțea în gesturile lui Gabriel Liiceanu,

o efervescentă recuperatoare, autori pe care-i așteptam după seceta din librăriile ceaușiste, unde nu puteai să cumperi o carte vag digerabilă decât dacă luai și *Manualul inginerului agronom* împreună cu o colecție de cântece pionierești și o monografie despre betoane – dar cine mai știe sau mai ține minte toate astea? Când au apărut primele cărți Humanitas a fost ca o sărbătoare cu artificii, ca un banchet după o foamete îndelungată – a fost cea mai radicală și expresivă formă de eliberare culturală, însoțind libertatea pe care începeam s-o percepem băjbăit și violent. Ne agățam de ele ca de o promisiune mult mai vastă, depășind cultura, promisiunea unui cu totul alt tip de societate și de viață decât cel în care zăcuserăm scufundați. Că n-a fost să fie – asta-i o altă poveste.

Apăruse atunci primul catalog Humanitas, îl țineam la mare preț și, din Franța, mă tot interesam dacă s-au publicat cărțile pe care le așteptam, îi sunam pe ai mei rugându-i să le cumpere, în vacanță citeam din ele cât apucam, pe restul le luam la Paris. De fapt, privind acum cu ochi critic, nici acel catalog, nici primele cărți, tipografic, nu arătau grozav: hârtia era întunecată și poroasă, literele neclare – asta era standardul pe atunci la noi. Calitatea tipografică a devenit însă mult mai bună, apăreau deja cărți luxoase când, după ce m-am întors din Franța de la doctorat, încredințat că aparența mea bizară nu va dăuna grav editurii și că era nevoie de mine pentru publicarea unei colecții de știință, Gabriel Liiceanu m-a angajat la Humanitas. Asta s-a întâmplat pe 1 aprilie 1995, dar n-a fost o păcăleală. Am depășit cu naturalețe starea schizoidă în momentul în care s-a stabilit ferm angajarea mea – și, ca semn al deplinei mele eliberări, în

ultima săptămână din martie, deși mergeam zilnic la Institutul de Fizică Atomică, am scris ca sub hipnoză, cu o bucurie frenetic-infantilă, piesa *Petru*, care avea să fie, doi ani mai târziu, prima piesă a unui autor român jucată la Bulandra după '90.

Privind în urmă, remarcabil e că atmosfera aceea inițială de efervescentă culturală s-a menținut intactă atâta vreme – și am toate motivele să cred că se va menține și mai departe. Asta se explică prin câmpul de forță iradiat de Gabriel Liiceanu și prin știința de carte, ingeniozitatea și talentul colegilor mei și ale colaboratorilor editurii. M-am tot întrebat în ce măsură cărțile valoroase cultural aruncate pe piață pot avea vreo influență la scara societății. Probabil că în mică măsură. Dar asta nu trebuie să ne descurajeze: ce e mic poate fi în realitate foarte important, iertat să-mi fie locul comun. Și mai e ceva. Eu am trăit foarte intens momentul decembrie '89, și am rămas cu acea promisiune mult mai vastă îndusă de primele cărți Humanitas, deși libertatea am ajuns să n-o percep nici bâjbâit, nici violent. Oricât de frumoase, de moderne, de spațioase, de luminoase, de elegante ar fi librăriile noastre de azi, mă simt legat sufletește de prima, improvizată, cea din gangul de pe Calea Victoriei, acolo unde în spatele geamului Gabriel Liiceanu desfăcea de zor pachete cu cărți, iar coada se lungea până departe în stradă. Se întâmplă că, atunci când m-am născut, părinții mei locuiau pe Calea Victoriei la numărul 101, împreună cu o familie numeroasă, iar tata n-avea loc în bibliotecă să-și pună cărțile, și le ținea în cămară împachetate în hârtie albastră, legate cu sfoară.

*Apariția editurii Humanitas și angajamentul
său exemplar au acționat ca un miracol.*

V.I. STOICHIȚĂ

**Litera dulce-amară
sau, pe scurt, despre bibliofagie**

De vreme ce „Fiul omului“ s-a plecat poruncii divine, înghițind cartea cerească, se vede treaba că îi era, pe neștiute, foame. Vedenia veterotestamentară descrisă de Iezechiel lasă totuși o umbră de îndoială. Silit la început, profetul descoperă abia într-un târziu plăcerea prilejuită de hrana cea neobișnuită:

„Și mi-a zis: «Fiu al omului, mănâncă sulul acesta și du-te și grăiește-le filor lui Israel».

Și mi-am deschis gura și mi-a dat să mănânc sulul.

Și mi-a spus: «Fiu al omului, gura ta va mânca și pântecele tău se va umple de sulul acesta dat ție!»

Și l-am mâncat și a fost gura mea ca mierea care îndulcește.“

(Iezechiel 3, 1-3)

Scena depășește cercul strict al iudaismului și inaugurează seria episoadelor bibliofage care împânzesc cultura umană. Cel imediat următor, apocaliptic, este relatat de Ioan:

„...glasul din cer pe care-l auzisem a vorbit din nou cu mine și a zis: «Mergi de ia cartea cea deschisă-n mâna îngerului care stă pe mare și pe pământ!»

Și m-am dus la înger și i-am zis să-mi dea cărticica. Și mi-a răspuns: «Ia-o și mănânc-o; și pântecele ți-l va amărî, dar în gura ta va fi dulce ca mierea».

Și-am luat din mâna îngerului cărticica și am mâncat-o; și-n gura mea era dulce ca mierea, dar după ce am mâncat-o mi s-a amărât pânțelele.“

(Apocalipsa Sfântului Ioan, 10, 8–10)¹

Dincolo de similitudini, deosebirile de amănunt prezente în cele două texte sunt grăitoare. La Iezechiel, porunca rostită de misterioasa voce e însoțită de un gest autoritar: o mână atotputernică guvernează actul asimilării literei scrise pe o rolă de papirus încă nedesfășurată (*megillâh / kephalida / volumen*). La Ioan, glasul trimite la un mijlocitor, descris cu grijă:

„...un înger puternic, pogorându-se din cer, învăluit într-un nor; și pe capul său, curcubeul; și fața lui, ca soarele; și picioarele lui, ca niște stâlpi de foc.

Și-n mână avea o carte mică, deschisă. Și și-a pus piciorul cel drept pe mare, iar pe cel stâng pe pământ.“

Apostolul, obedient, e totuși stăpân pe faptele lui: încorporează de bunăvoie și cu hotărâre „o cărticică“ (*biblaridion / libellum*) care se dovedește – și avem aici poate diferența cea mai semnificativă față de experiența premergătorului său – a fi dulce în aparență, amară în esență.

Consumarea cărții prin îngurgitare e, evident, un act simbolic, și este, această condiție, cea care i-a pecetluit soarta, stârnind, cum era de așteptat, o generoasă exegeză.

1. Traducere de Valeriu Anania.

Îndeosebi cărticica dulce-amară a lui Ioan se dezvăluie a fi o figură euharistică de o indiscutabilă bogăție. Gestul lui Ioan, încifrat în ultimele pagini ale Scripturii, e simetric nu numai cu cel al lui Iezechiel, dar, mai departe (și altcumva), cu cel pomenit, la începutul începutului, în Geneză. Acolo un șarpe și un măr, aici un înger și o „cărticică“. Acolo dulceața fructului și damnarea, aici dulce-amarul și, poate, mântuirea.

Exegeții care s-au aplecat asupra faptelor lui Iezechiel și Ioan sunt cu toții de acord că la orizontul ambelor episoade se afla Cuvântul, cu „imaterialul“ său. Atât Iezechiel, cât și Ioan *mănâncă* însă literalmente cartea, încorporează cuvântul scris, îl gustă, îl consumă, îl digeră. Înghițirea cărții echivalează cu răsturnarea ordinii de rând a unei lecturi filă cu filă. Îngurgitarea cărții dezice parcurgerea lentă a paginii scrise, înlocuind-o simbolic cu o citire imediată, devorantă. Cu un „alt fel de citire“.

Cum se înghite un codex? Câteva încercări de figurare dovedesc greutatea și singularitatea unei scene plasate la intersecția dintre impalpabilul cuvântului și materialitatea filei. Cea mai cunoscută este probabil încercarea lui Dürer din ciclul Apocalipsei (1496–1498/1511).

Apocalypsis cum figuris este o „carte“ de un soi deosebit, îmbinând textul ioanit, transcris cu grijă de Dürer, pus în paralel cu cincisprezece gravuri pe lemn. În cea de-a zecea, fantezia artistului l-a ajutat să întruchipeze un înger fără trup, sau mai bine zis având un trup la marginea vizibilului, un trup de glorie. Capul e înconjurat de un nimb, picioarele (unul pe mare, celălalt pe pământ, cum voia textul)

au forma unor coloane arzânde, restul e nor. Mâinile lui, totuși, sparg ceața, traversează de-a curmezișul spațiile, leagă cerul de pământ, transcendența de imanență. Îngerul înmânează cartea, iar Ioan o apucă temeinic. Cu gura deschisă și cu dinții la vedere, e pe cale de-a o dumica. Ingestia e abia evocată, și n-ar fi putut fi altfel. Pentru moment, litera e dulce. Cum anume se va descurca Ioan în devorarea opului e greu de imaginat, și Dürer însuși se sfiște să ne-o arate în mod direct. Ceea ce reușește el însă să ne sugereze e caracterul corporal al actului. Spre deosebire de

Hennequin de Bruges, *Sfântul Ioan mâncând cartea oferită de înger*, detaliu din tapiseria „Apocalipsei de la Angers“, spre 1370, Château d'Angers.

Albrecht Dürer, *Sfântul Ioan mâncând cartea oferită de înger*, xilografură din ciclul *Apocalipsis cum figuris*, 1511.

înger, Ioan are un trup greu. E acolo, în vârtejul întruchipat de ampla lui mantie, unde litera se va dovedi amară. Trunchiul întortocheat al unui pom mărginește scena, înscriind-o tainic în străvechea dramaturgie a cunoașterii. Jos de tot, pe pământul arid, deschisă – o altă carte. Avem aici poate amănuntul cel mai neașteptat cu care Dürer nu se sfiște să ne confrunte. Cei exersați în ascunzișurile vechii retorici nu vor pregeta să recunoască aici o abilitate metalepsă, îndoit decriptabilă.

Prima deslușire: opul care odihnește la picioarele lui Ioan e „ultima carte a Cărții“ – cartea Apocalipsei înseși, cartea care încheie Scriptura și pe care Ioan era pe cale de-a o compune când a răsunat vocea din ceruri. A doua decodare: opul este tocmai singulara „carte“ a lui Dürer, *Apocalypsis cum figuris*, în ale cărei file, deocamdată albe, se va înscrie printr-o abilă răsucire planșa pe care o avem în fața ochilor. Două detalii ne scot din nedumerire: semnătura artistului sub formă de monogramă și autoportretul său voalat sub trăsăturile lui Ioan. Semnătura, chipul încununat de celebrele bucle dureriene și, în fine, cartea dedublă formază un vârtej amețitor care se susține oricărei certitudini, nepierzând prin aceasta nimic din forța sa.

Motivul dedublării cărții în scenariul asimilării cuvântului-hrană nu e cu totul necunoscut tradiției iconografice. El apare, dar într-o altă dramaturgie, în celebra tapiserie a Apocalipsei din Angers, concepută de Hennequin de Bruges în a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Acolo, în mod surprinzător, Ioan duce cartea la gură ajutat de mâna dreaptă, în vreme ce cu stânga apucă un al doilea tom, înmânat de înger. Ne putem pe drept cuvânt întreba: este cu adevărat vorba despre un „al doilea tom“, sau avem mai degrabă de-a face cu „aceeași carte“ dedublă, conform licențelor reprezentării medievale, în momente imediat succesive ale istorisirii? Avem deci oare aici o unică și singură carte, înmânată o dată, înghițită (sau pe cale de a fi înghițită) apoi?

Privită azi, scena surprinde și ne lasă totuși cu sentimentul nedeslușit al unui Ioan nesătul: nici n-a apucat bine să se delecteze cu dulceața unei cărți, că

se pregătește deja să se bucure de o a doua! Acest fel de lectură răstoarnă, desigur, atât rânduielele artistice medievale, cât și aura de unicitate cu care epoca investise Cartea. Imaginarul dedublării trădează însă deplasarea lentă, dar inexorabilă a mitului „Cărții unice“ înspre o nouă mitologie, cea a „cărților“.

În spațiul exercițiului profan al asimilării cuvântului scris, o carte – o știm cu toții – se poate „devora“, ne poate „delecta“ sau se poate dovedi „indigestă“. Există, o știm, „șoareci de bibliotecă“ avizi de hârtie, așa cum există și nesățioși năuciți de cuvânt. La începutul anilor '90 din secolul trecut, după o secetă atroce și un post draconic, am fost cu toții, într-un fel sau altul, în ipostaza din urmă. Apariția editurii Humanitas și angajamentul său exemplar au acționat ca un miracol providențial. Propria mea reîntoarcere în teritoriul literei românești s-a petrecut în entuziasmul primilor ani și – poate nu cu totul întâmplător – sub egida cavalerului de La Mancha, într-o carte publicată la Humanitas în 1995. Mai mult chiar, mă bate acum gândul că poate n-a fost chiar un simplu hazard faptul că în aceeași carte, intitulată *Efectul Don Quijote*, se afla inclus un eseu dedicat uneia dintre marile bibliofage ale literaturii europene, Emma Bovary.

Încercam atunci să deslușesc „nebulosa iconică“ în care imprudenta eroină rătăcise în timpul scurtei sale vieți, cu alte cuvinte lumea de imagini avid asimilate, nu rareori în singulare exerciții de înghițire simbolică. De la amorașul de ciocolată care se legăna în vârful tortului de nuntă, magistral și ironic descris de Flaubert ca o „capodoperă a cofetarului din

Yvetot“, și până la imaginile scrijelite de cuțit și furculiță din farfuriile cu viniete Louis XIV. Dădeam acolo prea puțină importanță bulimiei literare, esențială, se știe, în destinul doamnei Bovary. Și aceasta atât din cauza abundenței de studii specifice dedicate temei, cât mai ales pentru că îmi scăpase atunci tocmai modul subtil în care Flaubert aborda tematica bibliofagică. Este vorba, în esență, despre o încifrare prin contrast. O înțelegem în pasajul-cheie în care ni se arată cum Emma obișnuia să vină la ora prânzului, la masă, însoțită de o carte pe care o răsfoia, în vreme ce soțul ei mânca¹ (*Madame Bovary*, I, IX). În timp ce Charles mănâncă, deci, Emma citește. O singură frază închide în ea o întreagă serie de adversative.

Într-o scriere de tinerețe, mult anterioară proiectului romanesc, Flaubert nota premonitoriu: „spiritul e mai lacom decât stomacul“². Dar, după cum bine se știe, doamna Bovary *era* Flaubert, și Flaubert *era* doamna Bovary. În spațiul romanului, lectura Emmei nu însoțește prânzul, ci îl înlocuiește, eludând în același timp orice urmă de comuniune prin cuvânt a soților. Emma îngerează carte după carte, dar lectura ei e solitară, nedeschizându-se nici o clipă spre „celălalt“, eliminând „împărtășirea“, sau mai bine zis „împărtășania“, ale cărei urme sunt, sau ar trebui să fie, reperabile până și în cel mai simplu rit alimentar. Față de tradiția simbolică a consumării

1. „...à table même, elle apportait son livre, et elle tournait les feuillets, pendant que Charles mangeait.“ (*Madame Bovary*, I, IX).

2. „L'esprit est plus gourmand que l'estomac“, în Gustave Flaubert, *Œuvres de jeunesse*, Paris, 2001, p. 730.

cărții, bulimia Emmei implică o „ruptură euharistică“, pentru care va trebui să plătească. Măreția personajului rezidă în manifestul său eșec de a opune desacralizării Cărții sacralizarea „cărților“.

Necesara operație de resacralizare și de salvare e încă în curs și are actualmente ca scenă de manifestare coliziunea a două nebuloase. Hai să le numim (cu scuzele necesare pentru frivolitatea rimei) „Galaxia Gutenberg“ pe prima, „Galaxia Zuckerberg“ pe cea de a doua.

Noi, cei avizi de carte – editori, scriitori, cititori –, suntem, cu toții, nemărturisiții și anacronicii ei *fantasini*.

Pentru înfometaji, câteva adaosuri suculente: Tobias Döring *et alii* (ed.), *Eating Culture. The Poetics and Politics of Food*; Gérard Haddad, *Manger le Livre. Rites alimentaires et fonction paternelle*; Maggie Kilgour, *From Communion to Cannibalism: An Anatomy of Metaphors of Incorporation*; Klaus Lange, „Geistliche Speise. Untersuchungen zur Metaphorik der Bibelhermeneutik“, in: *Zeitschrift für deutsches Altertum*, 95 (1966); Massimo Leone, „Le Dieu mâché. Idéologies du sens religieux et mastication“, in: *Lexia. Rivista di semiotica*, 19–20 (2015); Eric Méchoulan, *Le livre avalé : de la littérature entre mémoire et culture (XVIe–XVIIIe siècle)*; Christine Ott, *Feinschmecker und Bücherfresser. Esskultur und literarische Einverleibung als Mythen der Moderne*.

Le mulțumesc lui Dominic-Alain Boariu și lui Ștefan Constantinescu pentru asistența lingvistică și pentru lectura critică a acestui text.

*Prea mă bucuram de târgurile astea de carte,
voiam să cumpăr toate noutățile, să trec pe la
toate lansările, să-mi fac cât mai bine
evenimentele, să-i văd pe toți scriitorii
pe care-i admir...*

IOANA NICOLAIE

O lansare de pomină

Unde mi-o fi fost capul? Mă temeam că-mi pierdusem portofelul, dar, pentru că voiam foarte tare să particip la lansare și, mai ales, să iau un autograf, am intrat în standul Humanitas. Era pe la jumătatea zilei, avusesem deja două evenimente, ceea ce însemna că apucasem să fac niște ture de târg. Portofelul meu s-ar fi putut rătăci oriunde, dacă nu cumva se găsea totuși în geanta mea burdușită, pe care n-o puteam goli acolo, în văzul tuturor. Era vânzoleală în fața rafturilor și la casele de marcat, nu ca pe vremuri, când mă angajasem eu la Humanitas Educațional, unde n-am stat decât un an, căci mai apoi am lipsit un timp din țară.

Oare ce mă făcea acum să alunec îndărăt, la finele anilor '90, în prima mea săptămână de redactor, mai precis în zilele pe care mi le-am petrecut la Romexpo, căci tocmai începea Gaudeamus? Să fi fost mirosul de cerneală tipografică? Sau culoarea stacojie a mochetei? Sau poate lumina piezișă care pătrundea prin marea cupolă a târgului? Eram atât de îndrăgostită pe-atunci, încât, deși se făcuse ger, minus cinci grade, nu-mi mai simțeam nici mâinile înghețate, nici omoplații sub puloverul gri, asortat cu pantaloni mulați, tot gri. După un an și ceva petrecut în redacția unui ziar specializat în învățământ, ajunseseam, nu mult după terminarea masterului, în cea mai cunoscută editură din țară. Mi se părea ireal că dimineața intram într-un sediu unde se afla, în stânga, biroul lui Gabriel Liiceanu. Îi citisem cărțile, Păltinișul era o legendă, iar *Despre limită* mă făcuse să scriu, oricât de ciudat ar părea, un eseu despre poezia metafizică

a lui Eminescu. Sigur, un eseu cu pretenții atât de mari, încât, din cauza limbajului, la sesiunea științifică studentescă la care-am participat cu el, nu i-a înțeles nimeni esența. Drept care am renunțat să mă mai ocup de studiul... clasicilor.

În acele prime zile, cumpărasem de la cineva din editură, care făcea și pe reprezentantul de vânzări, niște oja vișinie și un ruj puternic. Nu semăna cu cel palid pe care-l întărisem cu vreo zece minute înainte, pe nevăzute, căci n-aveam la-ndemână nici o oglindă. Parcă mă vedeam netezind cu unghiile stacojii cărțile expuse, potrivindu-le prețurile, străduindu-mă să-mi dau singură seama ce se aștepta de la mine. Oare ce trebuia să fac? Nimeni n-avea timp să-mi explice. Te pomenești că misiunea mea era să mă uit după posibili hoți!

Hoți? Nici nu mi-a sunat bine-n minte cuvântul ăsta, că trecutul s-a pliat în cutia lui și eu m-am întors în standul unde, în două, trei minute, avea să înceapă lansarea. Cât despre portofel, unde Dumnezeu era? De ce nu-l găseam? Și cum se întâmplase? Ce făcusem după ce-mi dusesem paltonul în ghereta minusculă unde-și lăsau lucrurile atât autorii, cât și angajații? Greu de pus în ordine, căci trecuseră trei ceasuri de-atunci, doldora de evenimente, autografe sau plimbat pur și simplu prin alte standuri. Așa dai de necaz când visezi cai verzi pe pereți și nu mai vezi nimic din ce se petrece-n jur. Adică nu-ți mai pasă de puhoiul de lume care, ca-n orice duminică de Gaudeamus, se revărsa sub cupola Romexpo. Și, cum la microfon aveau să fie atât Andrei Pleșu, cât și Gabriel Liiceanu, n-aveai loc să arunci un ac. Era o învâlmășeală de nedescris.

Oamenii încremeneau unul câte unul de-o parte și de alta a standului, elemente ale unor tentacule gigantice legate de-un mare corp revărsat pe treptele de la intrare. Iar eu îmi băteam capul cu prostii, în loc să fiu atentă la ce se vorbea la microfon. Ar fi un dezastru dacă n-aș mai da de urma... „Vino!“, am auzit-o-n clipa aceea pe Gabi, care mă și trăgea de mână spre colțul standului. „Pot împinge puțin masa asta și... așa, strecoară-te!“ Apoi mi-a zâmbit larg: căpătasem un loc bun, rezolvase. De unde-o avea fata asta atâta energie? Cinci zile, cât ținea târgul, era peste tot, și la computer, și la telefon, și preluând invitații, și pregătind microfoane, și ajutându-i pe cei aparent rătăciți, ca mine, care nu reușiseră să se așeze din timp în față, în primul sau al doilea rând, de unde nu-ți scăpa nimic. Aveam noroc acum, uite, în colțul ăsta de lângă boxe erai ceva mai apărat, nu te înghețuia nimeni din toate părțile și, chiar dacă nu vedeam decât cel mult profilul lui Dan C. Mihăilescu și pe cel al Lidiei Bodea, măcar puteam urmări lansarea.

Dar dacă nu rezolvam problema? Dacă nu-l mai găseam, deși-l căutasem cu atenție în buzunarul din față al genții ăsteia în care, de neînțeles, înghesuisem iarăși o mulțime de lucruri, de la laptop, de parcă aveam să-mi scriu opera vieții în vreun stand, la șervețele uscate, șervețele umede, pixuri, etuiul ochelarilor, pe care nu-i foloseam niciodată, agenda cu Superman, distrusă toată, dar în care notasem tot felul de lucruri absolut necesare, telefonul mobil, firește, vreo patru cărți cumpărate de la Arthur, *Ferbonia* mea și câte și mai câte. Unde să gădesc oare o suprafață liberă pe care să-i pot goli conținutul?

Trebuia verificat totul cu mare grijă și-abia după aceea, dacă n-o scoteam la capăt, aveam să iau măsuri. Te pomenești că...

„Prima deprindere, a rostit tocmai atunci în microfon Andrei Pleșu, e statul de vorbă! Ei bine, nu mai există deprinderea asta. Oamenii nu mai stau de vorbă. Ori schimbă replici gata făcute, ori își dau SMS-uri, ori își dau *like*-uri.“ Exact. Cum de nu-mi trecuse prin minte să-i trimit un SMS lui Mircea? Ei, nu-i scrisesem pentru că sigur lansa vreun autor, avea o zi plină, nici măcar la atelierul meu cu puștime nu reușise s-ajungă. În situații de-astea nici nu-și verifica telefonul. Era limpede ca bună ziua că n-avea cum să m-ajute. „Există o inflație a comunicării, continuă Andrei Pleșu, dublată de o restrângere a privirii, a mimicii, a gestului, a prezenței“...

Mai bine mă concentrez, uit de toate și mă ocup mai târziu de portofel, că doar nu se lansează în fiecare zi *Dialoguri de duminică: O introducere în categoriile vieții*. Dar cum să-mi scot gândurile negre din cap? Ar fi un dezastru, mi-aș pierde o grămadă de timp, nu m-aș mai descurca pe nicăieri... Mă și vedeam completând formulare, așteptând la birouri, alungată afară de funcționare care țipă numai pentru că îndrăznești să întredeschizi puțin ușa. Dar nu despre asta era vorba, trebuia să mă liniștesc numai-decât, căci tocmai își începuse alocuțiunea Gabriel Liiceanu. „Cartea asta e rezultatul unei spaime de-o viață, spunea el, un om care se formează în orizontul filozofiei, dacă are o urmă de bun-simț în el, trebuie să-și dea seama că ceea ce trăiește este drama de-a fi neînțeles.“ Cum să nu-l ascuți cu atenție? Ce bine că mi s-a mai potolit și pulsul.

Undeva în apropiere tocmai începea altă lansare, o anunțaseră, în zece minute îi dădeau drumul, dacă nu se termina aici, n-aveam să mai pricep nimic, pe-o ureche-mi va intra ceva, ca să se ciocnească-n țeastă de cu totul altceva. Măcar de-aș putea ieși din mulțime. Dar nu, între timp înghesuiala parcă se făcuse și mai mare, îndărătul meu se întărea un zid, atent la fiecare silabă, nu ca mine. Deja mă simțeam ca o intrusă. Mi-am lăsat geanta lângă picioare, îmi tăiasse iar umărul, mare lucru dacă n-o să fac scolioză. Ce bine-ar fi fost să se mai găsească-n ea portofelul ăsta care mă obseda de jumate de ceas. Mă dureau rău și picioarele, așa era de fiecare dată, ce-mi venise să-mi iau pantofi cu toc de cel puțin șapte centimetri? „Or, continuă Gabriel Liiceanu, gândul meu și-al lui Andrei Pleșu, de-a lungul vieții, a fost, cred, de-a obține o anumită inteligibilitate a spuselor și de-a risipi prejudecata că filozofia e ceva groaznic, care nu poate fi înțeles. Conform vorbeii bine știute, ce mare

filozofie!, de fapt în lucrurile foarte serioase se poate vorbi cu comprehensibilitate maximă.“

Nici nu s-a terminat bine fraza asta, că s-a petrecut un lucru care m-a luat complet prin surprindere. Fata din dreapta mea, cea pe care-o văzusem mai mult din lateral și doar cu coada ochiului, trebuie să fi fost foarte tânără, poate chiar o fetiță, cu părul retezat abrupt și bucle mici în dreptul urechii, ei bine, ființa aceasta subțire s-a mișcat brusc, ca să mi se arunce pur și simplu în brațe. Dar nu cu fața, nu, ci într-un mod straniu, fără să se întoarcă măcar o secundă. A făcut doi pași în stânga și apoi, rapid, alți trei îndărăt. Și s-a lipit cu spatele de mine. Cum era un copil, doar că unul ceva mai mare, n-am schițat nici un fel de rezistență. Avea vreo 13-14 ani, era cât mine de înaltă și se cuibărise pur și simplu între brațele mele. După care mi-a căutat febril palmele, mi le-a luat de parcă ar fi fost casante și, cu mare grijă, le-a împreunat în partea din față a trupului ei. Totul fără o vorbă, cu o precizie stranie. La sfârșit și-a întors mâinile peste umeri, îndoindu-le din cot, ca să-mi atingă ușor fața.

Abia atunci am văzut ochii mamei ei, mari, nedumeriți. Nu, Dania nu mai făcuse una ca asta. Scuzăți-o, nu se întâmplă... Scuzăți-ne, de fapt nu se petrece niciodată așa ceva, nu prea e posibil. Nici eu n-o pot lua în brațe în orice moment, darămite un străin, adică o străină, așa, ca dumneavoastră. Dania! Dar Dania nu aude, încă-mi trece ușor degetele peste față, ca să coboare de-a lungul părului și să încremenească pentru câteva zeci de secunde doar când brațele nu i s-au mai putut roti. Formam împreună o statuie dramatică, bizară, lângă boxele din care cuvintele nu mai ieșeau inteligibil de cine știe când.

Poate pentru că-mi pusesem o rochie-n culori vii, mi-am zis, poate roșul din ea, poate altceva. Mama, încă tânără, surâdea stânjenită, neștiind cum să se mai scuze. Dania nu făcea asta. Copiii autiști, cum era ea, nu suportau să fie atinși. Cei din afara familiei le produceau panică. Și-acum, că o adusese acolo, la lansarea pe care ea, mama, și-o dorise atât de mult, Dania nu se simțea tocmai bine. De-aia-l luase și pe fratele ei mai mic, pe Alex. Și mi l-a arătat pe puștiul de vreo nouă ani, care urmărea curios toată scena.

Dania s-a mai strâns o dată spre mine, apăsât, după care mi-a desprins brațele, la fel de brusc ca la început. Și-a țâșnit, tot fără să se întoarcă, spre mama ei, în blazerul căreia și-a ascuns fața. În tot timpul acesta nu reușisem să-i văd chipul. Nici după aceea, când lansarea era pe sfârșite și-apoi se și făcuse șirul de la autografe, Dania nu s-a întors către mine. Mă abandonase acolo, cu un fel de paralizie din care trebuia să-mi revin cât mai repede. Dar cum să fac? Primul gând a fost să scot *Ferbonia* din geantă, exemplarul pe care-l folosisem la evenimentul cu cei mici. „Vreau să-ți dau ceva“, i-am șoptit fratelui Daniei. *Pentru Alex*, am scris apoi și-am desenat fețe vesele, și-am adăugat ceva despre niște eroi, așa, cam de seama lui. „Sora mea nu vorbește“, mi-a spus băiatul, după care s-a așezat pe jos lângă masa unde Gabriel Liiceanu și Andrei Pleșu dădeau de zor autografe. Și-a început să citească.

Dar eu nu trebuia să m-așez la rând? Ba da, însă șirul număra vreo două sute de oameni. Dacă rămâneam, n-aveam nici o șansă să mai prind ultima lansare pe care-o aveam trecută-n agendă. Și nici cărți nu mai reușeam să cumpăr, așa cum plănuisem. Dar cu ce să cumpăr cărți, dacă nu mai aveam portofelul?

Așa că am ieșit repede dintre doritorii de autografe și, în dreptul raftului de noutăți, am început să-mi verific în fine, temeinic, geanta. Aici nu, între copertele astea nici vorbă, pe sub agenda ferfeniță nici o șansă, în singurul buzunar interior nu se găsea decât telefonul – o, Doamne, ce să mă fac?

Am scos tot ce aveam mai voluminos din ambele compartimente. Degeaba. Era o catastrofă. Am răsturnat restul conținutului pe jos. Fără nici un rezultat. Deci nu-l mai aveam? Nu, nu se putea. Ce era de făcut?

Am ieșit valvârtej din stand și nu m-am oprit decât la Informații. Nu, nu aveau poliție în târg, dar să ies și să merg la un pavilion lateral unde puteam fi sfătuită mai bine. Din câte știau, se afla mereu cineva acolo, deși povești de-astea, ca a mea, nu erau la ordinea zilei. N-am mai așteptat nici o secundă și-am ieșit în frigul de-afară așa cum eram, în rochia subțire, „de evenimente“.

Începuse o burniță amestecată cu lapoviță – unde era pavilionul ăla? În stânga, ziseseră, așa că nu m-am oprit din alergat decât la una dintre halele noi. Unde, să vezi și să nu crezi, era pustiu. Nu se găsea nici măcar un gardian să mă îndrume, doar vântul șuiera de să te ia pe sus, nu alta. Mă dureau obrazii și dărdăiam de frig, când, după încă un ocol, am reușit să intru, în sfârșit, pe ușa potrivită. Dar unde erau poliștii? Căci în fața mea, îndărătul unui birou, nu se afla decât o tânără care-și bea tacticos ceaiul fierbinte. Probabil că era secretara, mi-am zis. Iar echipa de intervenție se afla undeva în spate. Numai că nu se vedeau alte uși, iar geamul dădea spre-o parcare.

Proape că m-a pufnit plânsul când am început să turui, știți, o să fie un dezastru. Dar acolo nu era

poliția, nu-i așa? Probabil că greșisem intrarea, pavilionul... Nu, m-a liniștit domnișoara, nimerisem bine, doar că nu la poliție. Din simplul motiv că la Gaudeamus – Carte de Învățătură nu era poliție. N-ar fi avut ce să facă, înțelegeam? Așa că mai bine mă linișteam și abordam lucrurile rațional, căci ea, sincer, încă nu pricepuse ce se-ntâmplase. Îmi furase cineva banii, asta voiam să zic? Nu chiar, n-aș fi putut băga mâna-n foc că mi se furaseră, dar mă găseam în mare necaz, și permisul de conducere era acolo, și... Voiam să spun că mi-am pierdut actele? Păi, dacă erau în portofel, cine să le mai găsească? Iar fără documente o să fiu pierdută, și cartea de identitate se dusesse pe apa Sâmbetei. Aici m-a oprit scurt, să aștept numai o clipă, mă ruga frumos, uite, tocmai îi venise înlocuitorul. Puteam să-i explic totul lui, cu încredere, căci sigur avea să mă sfătuiască mai bine decât s-ar fi priceput ea s-o facă. Și-a plecat cu ceai cu tot ca să-l lase pe-un bărbos ivit de nicăieri să se-așeze pe scaunul ei.

A trebuit s-o iau de la capăt, știți, nu se poate așa ceva, la un târg de carte se vine pentru cărți, nu pentru buzunăreală, uitați ce mi s-a întâmplat. Sunteți sigură, doamnă, că nu e-n geantă? Vă văd foarte agitată, v-ați uitat cu atenție? Și puteți vorbi ceva mai rar? Cum să nu, și-am tras de câteva ori aer adânc în piept. Deci în portofel aveam actele și cardul de salariu? Ba bine că nu, păi ce-i tot explicasem până atunci? Și încă nu sunasem la banca emițătoare? Am dat din cap că nu. Păi asta era urgența, cardurile trebuiau blocate, doar nu voiam să mă ruineze vreun binevoitor. Tocmai atunci începuse să-mi *urle* telefonul, se pierduse între cărți și laptop, unde dispăruse, de nici pe-asta nu-l mai găseam? Când l-am scos, cu greu, s-a

încheiat și apelul. Reluăm, a zis bărbosul, da, văd că v-ați mai liniștit. Primul lucru de făcut în situații de-astea era apelarea băncii. Chiar și duminica, de ce mă miram? Aveau toți numere de urgență, ia să ies frumos pe hol, că tot mai aștepta după mine cineva, și să caut numerele alea. Nu se făcea să mai întârzii nici un minutel, trebuia apelat în cel mai scurt timp. Aveam să fac asta, desigur, urgent, ce sfat bun, dar poliție unde găseam, că restul, carte de identitate, permis, Doamne, cum mai șofam până acasă? . . . Undeva-n Floreasca, mi-a răspuns el, dar se îndoia că la ora aceea mai lucra cineva cu publicul. Deși pentru o reclamație s-o găsi cineva. Însă, știam, trebuia să fac plângere, s-o înregistrez, să povestesc totul cu exactitate, una e să fie pierdere, alta să fie furt. Telefonul a început să sune din nou, mă scotea din minți, nu alta, așa că l-am trecut pe vibrații.

Domnul bărbos m-a însoțit apoi până la ușă și-a închis-o politicos după mine. Am început să caut disperată numerele alea non-stop, ia te uită, nu era așa greu, băncile chiar aveau servicii de-astea. Am sunat la primul, am vorbit cu un robot, am ascultat puțin Bach și-am așteptat cuminte până m-a preluat cineva. Apoi a fost floare la ureche, după câteva întrebări de bun-simț, în fine, mi-au blocat cardul. Ce ușurare! Câteva zile mă descurcam eu fără el, numai să nu fi fost deja golit complet. Oricum, până a doua zi, când aveam să merg direct la bancă, n-aveam să știu ce se-ntâmplase, dacă-mi mai rămăsese ceva din salariu sau nu.

De la burnița care-mi biciuia din nou obrazii, de la senzația că mă năruie de la ger, în timp ce fugeam din nou prin parcări, pe lângă rotiserii și gherete de unde mirosea strașnic a mici, a kürtöskalács și-a

jumări, m-am gândit deodată că meritam toate acestea. Dar de ce le meritam? Ei bine, la asta nu puteam răspunde. Poate pentru că prea mă bucuram de târgurile astea de carte, voiam să cumpăr toate noutățile, să trec pe la toate lansările, să-mi fac cât mai bine evenimentele, să-i văd pe toți scriitorii pe care-i admir... Telefonul a-nceput să vibreze, îl simțeam în geantă, dar l-am lăsat așa, căci, dacă m-aș fi oprit, mă făceam sloi de gheață, ca Baba Dochia.

Am intrat pe ușile cele mari și-am coborât în viteză cele vreo treizeci de trepte care dădeau spre standul Humanitas, sperând că voi mai putea lua cele două autografe râvnite. Între timp, începuse altă lansare, a traducerii unei cărți celebre despre depresie, dar, pe margine, ce bucurie, Gabriel Liiceanu și Andrei Pleșu încă mai semnau cărți. Abia când m-am așezat la coada subțiată aproape complet, după ce mi-am suflat de câteva ori în palme ca să mi le dezgheț, mi-am scos volumul pe care aveam să cer, în fine, autografe. Dar, până să ajung, aveam timp să-mi verific și telefonul.

Pierdusem nu mai puțin de șase apeluri, două de la Mircea, care-mi trimisese și-un SMS panicat, unde ești, dă-mi un semn, te caut de jumătate de ceas... Celelalte erau de la numere necunoscute. N-aveam de gând să sun înapoi, fusese de-ajuns pentru după-amiaza aceea. Numai că, exact în acel moment, mi-a intrat un mesaj, iar plicul s-a deschis singur pe ecran: „Veniți la standul Humanitas, întrebați de Florin, căci v-ați uitat portofelul lângă casa de marcat, cea de unde-ați cumpărat acum vreo două ceasuri *Dialoguri de duminică: O introducere în categoriile vieții*“.

*Mă trezisem într-un loc în care lucrau
(și publicau, discutau, trăiau) oameni
pe care îi respectam dintotdeauna,
de când descoperisem cărțile albe
și „Librăria din fundul curții“.*

ANDREEA RĂSUCEANU

O nouă viață

Primii ani de după Revoluție mi i-am trăit și eu în dezorientarea generală, poate mai puțin percepută în perioada dintre copilărie și adolescență, luptând cu două feluri de tranziție, nu știu care mai complicată: una spre vârstele maturității, care implica deja luarea unor decizii grele, alta a lumii din jur, nici odată mai haotică și mai neașezată ca atunci. Abia mai târziu am conștientizat însă aceste lucruri, într-o discuție cu tatăl meu, care a făcut o remarcă legată de felul în care ne trăiserăm, eu și fratele meu și generația noastră, copilăria și adolescența în vremuri atât de dificile, și ce costuri – psihologice, sufletești – a avut maturizarea noastră în aceste condiții.

Regretul și neputința din vocea lui mi-au declanșat un fel de declic, ca și cum un bagaj enorm, emoțional, despre care nu știusem, sau pe care încercasem să-l camuflez, ieșise dintr-odată la suprafață cu o forță răvășitoare. Astăzi cunosc puterea unor astfel de remarci aparent banale, dar care, prin încărcătura lor emoțională, dau drumul unor zăgazuri necunoscute, răvășindu-te și făcându-te să reevaluezi trecutul. Câteva zile am rememorat anii despre care vorbea tata, anii de gimnaziu și de liceu, și mi-am dat seama cum și în ce moment imaginile cu noi toți așteptând venirea mamei acasă, de la serviciul urmat de cozile interminabile, au fost înlocuite de altele, în care primeam pentru prima dată o geacă de blugi, umplută imediat de insignele cu formații rock al căror fan eram, sau primele cărți pe care nu mai scria „Republica Socialistă România“.

Cei din generația mea, copiii de zece ani la Revoluție, cred că s-au dezmeticit mai greu, cum era și firesc, și au început să perceapă mai târziu transformările pe care le presupunea căderea regimului comunist; pentru noi se schimbase fundamental doar atmosfera din familie, ca și cum o imensă tensiune se risipise dintr-odată și nimic nu mai conta, în confuzia generală, atâta vreme cât exista libertatea nou câștigată. Mult mai târziu am perceput toate nuanțele schimbării. Mi-a rămas din acei ani amintirea sentimentului unui triumf, un fel de bucurie generală, de entuziasm renăscut față de viață, pe care păreau să-l trăiască părinții și bunicii mei, și care ne contamina și pe noi, copiii. Radioul la care se asculta Europa Liberă nu mai era ascuns în căptușeala fotoliului atunci când suna cineva la ușă, mama nu mai stătea serile la cozi și, cel mai important, numărul cărților pe care le primeam – le primisem dintotdeauna, era o condiție pe care o cunoștea deja întreaga familie, orice cadou care nu conținea o carte era imediat amendat cu întrebarea „Dar carte nu mi-ai luat?“ – crescuse semnificativ.

În vara când am intrat la liceu, în 1994, am primit împrumut de la un vecin de palier, student la Istorie, un volum de povestiri fantastice scrise de Mircea Eliade. Era ediția apărută la Editura pentru Literatură cu prefața lui Sorin Alexandrescu, mereu actuală, „Dialectica fantasticului“. Am citit, în penumbra albăstrie din dormitorul bunicii mele, la care îmi petreceam vacanța, întreg volumul până seara, cu sentimentul întâlnirii cu ceva extraordinar, un fel de literatură cum nu mai cunoscusem, deși devorasem până atunci bună parte din bibliotecile

alor mei, citind amestecat Balzac, Dumas, cărți de popularizare a științei, câteva romane ale lui Zola, care îmi lăseseră o puternică impresie, romane cu eroi comuniști, numere disparate din colecția „Povestiri științifico-fantastice“ etc. Am înapoiat volumul studentului la Istorie, punându-i tot felul de întrebări despre carte, apoi, după câteva zile, am cumpărat de la unul dintre chioșcurile din cartier *Tratat de istorie a religiilor*, pe care l-am citit cu creionul în mână toată vara. Au urmat *Memoriile* și celelalte cărți din seria de autor, apoi alte serii de autor, Cioran, Noica, Blaga.

Cărțile acestea noi aveau ceva magic, ceva ce se desprindea din hârtia lor nouă, fină și albă, atât de departe de paginile îngălbenite, poroase ale volumelor din vechea noastră bibliotecă (care aveau și ele farmecul lor, dar nu și promisiunea unei noi vieți, a unui început), și de aceea le-am asociat mereu cu entuziasmul despre care vorbeam mai de vreme, de acasă, din familie, în primii ani de după Revoluție. O nouă viață începea, și cea mai bună dovadă erau cărțile noi care începuseră treptat să-și facă loc în biblioteca noastră, mici insule fremătătoare de alb în marea colorată a celorlalte volume. Cărți care miroseau altfel când le răsfoiam paginile noi-nouțe: mirosul altei lumi. În rafturile noii mele biblioteci proprii, care conținea în primul rând bibliografia obligatorie – cumpărasem, împreună cu ai mei, cărțile necesare chiar dacă ele existau deja în biblioteca mare, pentru că aveau să fie ale mele, ca să pot scrie și însemna cât vreau pe paginile lor, iar anticarii de la Universitate le pusese în doi saci mari, de plastic –, era o zonă a cărților

noi, cealaltă bibliografie obligatorie, care nu coincidea pe de-a-ntregul cu cea școlară.

Între timp, mica „Librărie din fundul curții“ devenise un loc obișnuit pe harta opririlor mele zilnice. Multă vreme, două au fost imaginile librăriilor ideale pentru mine: modesta librărie de cartier, cu vitrinele ei enorme, pline de soldăței de plastic prăfuiți și cărți decolorate de soare, din anii copilăriei, și micul magazin de cărți ascuns în fundul unei curți de pe Calea Victoriei, nu departe de casă. Treptat, am descoperit însemnătatea mai profundă a acestui loc și a cărților care se găseau înăuntru, cărțile interzise despre care auzeam uneori vorbindu-se acasă, dar pe care nu prea le vedeam pe rafturile din bibliotecă. Iar mai târziu a fost întâlnirea cu autori fundamentali, care mi-au marcat pentru totdeauna felul de a vedea și a gândi literatura: unul dintre aceștia, Mircea Cărtărescu, cu *Nostalgia* și *Aripa dreaptă a Orbitorului*, descoperit în anii de liceu, a fost și unul dintre motivele

pentru care mi-am dorit să scriu (și) literatură; am început atunci, când încă nu mă hotărâsem că voi merge la Facultatea de Litere.

Prima mea întâlnire cu Humanitas, ca loc pe harta mea personală, a fost în primul an de facultate. Am însoțit atunci o prozatoare care avea un manuscris „pentru directorul editurii“, spunea ea, și am așteptat afară câteva zeci de minute, până ce discuția s-a încheiat. Mi-aș fi dorit mult să intru puțin în locul din Casa Presei unde se făceau cărțile albe, cărțile noi, cu care biblioteca mea se umpluse între timp, dar nu mi-a trecut nici o clipă prin minte că aș putea vreodată să contribui, la rândul meu, la acest proces, sau chiar să mă alătur autorilor care publicau acolo. Prozatoarea a ieșit încântată de discuția avută, cartea ei fusese acceptată, și mi-a vorbit despre politețea și respectul cu care fusese întâmpinată, greu de găsit, susținea ea, în editurile dinainte de '89. Am întrebat-o cum e înăuntru, cum arată un astfel de loc, și ea mi-a descris, puternic și sugestiv, un interior a cărui configurație aveam să o descopăr eu însămi peste câțiva ani: un hol lung, cu pereții acoperiți de portrete de scriitori, totul sobru și discret luminat. Prima mea privire în interiorul editurii a fost deci intermediată de o altă privire, dar imaginea ei a rămas mai puternică în mintea mea decât cea „reală“, pe care o văd astăzi atât de des, poate la fel cum pentru eroul lui Thomas Mann, Hans Castorp, „adevărată“ imagine a ilustrului său bunic e cea dintr-un tablou, și nu cea a omului pe care-l întâlnește zilnic, imperfectă, pervertită de gesturile zilnice care o banalizează. În timpul facultății am păstrat în minte locul descris ca pe un spațiu privilegiat. Nu fusesem

niciodată mai aproape de un loc unde se „faceau“ propriu-zis cărțile.

Când am ajuns, printr-o conjunctură complet neașteptată, în 2007 la Humanitas, scriam deja la teza mea de doctorat legată de Mircea Eliade. Aveam 27 de ani și toate spaimele din lume, și mă trezisem într-un loc în care lucrau (și publicau, discutau, trăiau) oameni pe care îi respectam dintotdeauna, de când descoperisem cărțile albe și „Librăria din fundul curții“. Cel mai greu e să vorbești despre oameni care îți sunt încă alături și despre lucruri care încă ți se întâmplă fără să cazi în sentimentalisme și laudă groasă. Dar nu pot scrie despre Humanitas fără să-i pomenesc, măcar, pe oamenii cu care se identifică, editorii și redactorii, dintre care unii sunt și autori, de a căror prietenie m-am bucurat și de la care am învățat în fiecare zi, cei care m-au făcut să vin cu bucurie la editură, niciodată ca „la serviciu“.

Trebuie să spun și despre felul cum am avut mereu libertatea de a evolua, de a-mi urma studiile aprofundate, chiar dacă ele au însemnat burse postdoctorale îndelungate, deci perioade de absență care mi-au fost mereu îngăduite, și despre bucuria de a-mi vedea cărțile apărând între copertele elegante ale colecțiilor editurii. Și despre cum, în toate momentele neclare, de dezorientare și nesiguranță de toate felurile, din ultimii ani, a existat o constantă, un punct clar, fără echivoc, de echilibru la orizont. Treptat, culoarul cu pereții plini de scriitori, librăriile albe, lansările și întâlnirile cu publicul au devenit viața mea, la care nu mă mai gândesc niciodată așa, din afară, încercând să verbalizez ceea ce a devenit atât de obișnuit, că nu mai stai să analizezi. Între

timp, s-au întâmplat o mulțime de lucruri bune, incredibile, mi-am văzut cărțile urmându-și drumul în lume și întâlnindu-se cu oamenii pentru care au fost scrise – și știu că tot filmul fericit al acestor întâmplări se va conjuga întotdeauna cu locul unde, treptat, am devenit ceea ce sunt.

Mă întorc uneori la „tabloul“ scriitoarei de atunci, din anul întâi de facultate, și îmi dau seama că între timp el a devenit fundalul unei bune părți din viața mea. Noua mea viață.

Am avut de fiecare dată privilegiul [la lansările volumelor colective] să-i întâlnesc, să-i ascult pe „colegii mei de volum“, trăind revelația, alături de ei, a unei indescritibile solidarități umane și intelectuale.

MONICA PILLAT

Oaza de libertate

Îmi aduc aminte de o seară la noi acasă, prin 2006, când i-am mărturisit lui Horia-Roman Patapievici că mi-e cu neputință să mă uit în micul dulap din camera de zi în care părinții mei își păstrasera scrisorile schimbate din momentul în care s-au îndrăgostit și până la capătul vieții.

— Mi-e teamă că, citindu-le, voi împietri de durere.

Horia, pe gânduri, m-a privit și mi-a spus:

— Acolo tu ai ascunsă o comoară cu care trebuie să înveți să dansezi.

Am tresărit surprinsă, neînțelegându-i atunci sfatul. După câțva timp mi-am luat inima-n dinți, am tras sertarele pline cu plicurile de demult și m-am cufundat în caligrafia de pe filele bleu-pal, descoperind treptat adevărul celor rostite de prietenul meu. Departe de a-mi sfâșia sufletul, epistolarul acela de taină mă umplea de o energie luminoasă, îmi dădea curaj și îmi vindeca tristețea.

Înfiorată la culme de ce mi se întâmpla, la sfârșitul lecturii m-am hotărât să pun laolaltă scrisorile, în încercarea de a recompune dialogul părinților mei pe hârtie. Încălcam astfel dorința ultimă a mamei, care voia să publice în volum numai corespondența tatei. Înainte de a mă apuca de lucru, am întrebat-o, într-un vis de noapte, dacă-mi îngăduia să-i pun scrisorile alături de cele ale părintelui meu. Mama s-a uitat la mine tăcută și a surâs intimidată. Am luat zâmbetul ei ca pe un semn că îmi îngăduia să-mi duc proiectul mai departe.

După ce am sfârșit de structurat cartea în format electronic și am printat un exemplar, Horia m-a îndemnat să fac oferta editurii Humanitas, cu care nu mai colaborasem niciodată. În primăvara lui 2007 am dus volumul, însoțit de impresionanta introducere a lui Horia, Lidiei Bodea. După ce s-a uitat atentă la textul ilustrat cu poze de familie, mi-a declarat emoționată că ea mă cunoștea din copilărie, când îmi citise *Corabia Timpului*. Pe când mă ridicam să plec, Lidia m-a asigurat că voi primi răspuns până în toamnă.

Nici nu intrasem bine în luna septembrie, când mi-a sunat mobilul: eram în tren, venind dintr-o vacanță, și-am auzit deodată vocea Oanei Bârna, care-mi vestea acordul editurii pentru publicarea *Biruinței unei iubiri. Dinu & Nelli Pillat: Pagini de corespondență*. M-a copleșit o bucurie și mai mare când amândouă ne-am dat seama că ne știam de mici, chiar din familie, căci părinții noștri fuseseră legați de o veche prietenie. Printr-o minune, parcă, volumul de scrisori dădea timpul înapoi, ca să ne regăsim la alte vârste și să începem împreună depănarea vremii pe manuscrisele trecute.

La târgul Gaudeamus al acelei toamne, găzduit de Romexpo, am cumpărat cartea *Despre seducție* și m-am dus să-i cer un autograf autorului. Înainte să scrie, Gabriel Liiceanu mi-a spus, cu un glas vibrând de emoție, cât de mult îl impresionase volumul de corespondență al tatălui meu cu mama. Prin cartea părinților mei, am pătruns în familia culturală a editurii Humanitas, care m-a primit cu brațele deschise. Succesul neașteptat de care s-a bucurat acest epistolar mi-a dat curaj să aduc la lumină, în următorii ani,

atât scrisorile din exil ale Piei Pillat, sora tatei, cât și corespondența mea și a neuitatei noastre prietene Lily Teodoreanu cu ea. Din nou, Horia, prefațatorul celui de-al treilea volum, dar și Gabriel Liiceanu, Dan C. Mihăilescu, Tania Radu, Ioana Pârvulescu, Ioan Stanomir, Dan Stanca, printre mulți alții, au întâmpinat cu entuziasm cărțile Pia Pillat, *Sufletul nu cunoaște distanțele: Pagini de corespondență cu familia Pillat* și *Minunea timpului trăit: Din corespondența Monicăi Pillat și a lui Lily Teodoreanu cu Pia Pillat*, apărute la Humanitas în 2009, respectiv în 2010.

Cel mai extraordinar eveniment editorial avea să se petreacă, pentru mine, în același an, 2010, după descoperirea în arhivele CNSAS a romanului lui Dinu Pillat, *Așteptând ceasul de apoi*. Era cartea pentru care tata și prietenii lui fuseseră condamnați în procesul Noica–Pillat, în 1960. După o jumătate de veac de atunci, dactilograma „corpului delict“, declarată distrusă, a fost găsită în biblioteca fostei Securități, printre volumele confiscate din casele intelectualilor arestați în acea vreme. Am făcut o cerere, adresată conducerii CNSAS, ca să intru în posesia scrierii pe care tata o socotise cea mai reușită operă a sa. Aveam să primesc aprobarea într-o lună, însă, chiar în seara ulterioară nemaipomenitei întâmplări, mi-a telefonat Gabriel Liiceanu, oferindu-se să mă ajute. A intervenit oficial ca eu să capăt imediat romanul sechestrat atâta timp.

Cu sufletul la gură, m-am dus la CNSAS în dimineața următoare și am intrat în biroul lui Virgil Țărău, vicepreședintele Colegiului. S-a ridicat protocolar

de la masa de scris și mi-a înmânat prețiosul document. Mi s-au umplut ochii de lacrimi când l-am atins, parcă simțind câtă durere se strânsese între copertele improvizate. Îngălbenite de vreme, foile bătute la mașină păstrau corecturile în cerneală făcute de tata; pe multe din file rămăseseră ștampilele ministerului de interne comunist, iar unele paragrafe, socotite „suspecte“, erau subliniate cu creionul.

Ajunsă acasă, am luat pe genunchi romanul și, înainte să-l deschid, mi-am lipit obrazul de cartonul alb în care era adăpostit. Părea că tata se întorcea din moarte înapoi în lume. Dumnezeu îmi hărăzise minunea să fiu martora acestei reveniri. Cu inima strânsă, am început să parcurg paginile condamnate, aflând în ele sufletul părintelui meu, neliniștile, încordarea, vinovăția tinerelor personaje, intrate în capcana unei mișcări extremiste. Fundalul sumbru al acțiunii prefigura și apropierea regimului totalitar.

Am xeroxat febrilă cartea și i-am dat copia lui Gabriel Liiceanu, care o aștepta cu nerăbdare. A doua zi mi-a spus la telefon că o citise toată noaptea și-l răscolise într-atât încât găsisese-n autorul ei nu doar un reazem de moment, ci un pilon al rezistenței spirituale de care avea imperios nevoie. Am cutezat atunci să-l rog să scrie introducerea. Întâi a ezitat, pe urmă a venit la mine acasă, cu emoția celui care se pregătea pentru un greu examen, și mi-a cerut bibliografie. A plecat cu un teanc de cărți și a elaborat, în timp record, un amplu studiu despre drama lui Dinu Pillat și a romanului ostracizat.

Împreună cu Oana Bârna, am început îngrijirea volumului (Oana a fost redactorea). Am retrăit amândouă atunci restriștea îndurată de fiecare îna-

intea și după procesul intelectualilor, în care și tatăl ei, doctorul Aurel Vlad, fusese condamnat. La apariția, în mai 2010, a romanului, se împlineau și douăzeci de ani de la înființarea editurii, iar cartea a purtat banderola evenimentului festiv.

Prima lansare a avut loc la târgul Bookfest din aceeași lună. Adresându-se celor prezenți, Gabriel Liiceanu a evocat sinistra atmosferă a anilor '60, când cineva putea să fie arestat numai fiindcă scriese ori citise o anume carte.

— Închipiți-vă, a spus el atunci, că ne-am afla în acea perioadă și că după lectura romanului lui Dinu Pillat am deveni cu toții suspecți pentru regim și ne-am trezi la închisoare, alături de autor!

La a doua lansare, găzduită de ICR la sugestia lui Horia-Roman Patapievici, directorul de atunci al institutului, pe lângă Gabriel Liiceanu au participat avocatul apărării de la procesul din 1960, Ion Podașcă, în vârstă de 100 de ani, Ionel Vianu, Mircea Cărtărescu și Dan C. Mihăilescu. Lumea umpluse sala până la refuz, avidă să asiste la „judecata de apoi“ a cărții care îi supraviețuise miraculos creatorului ei. Înainte de luările la cuvânt, s-a proiectat pe ecran un fragment din emisiunea TVR din 2003 a lui Horia-Roman Patapievici *Idei în dialog*, în care Cornelia Pillat îi povestea cum suferința o ajutase să urce o treaptă pe scara înțelegerii. La auzul glasului ei de altădată, Gabriel Liiceanu, care ședea în prezidiu lângă mine, a murmurat răvășit:

— Nu știu ce am să fac, nu cred că o să mai pot spune ceva.

Primul care a vorbit după proiecție a fost avocatul Ion Podașcă. Cu vocea tremurândă, i-a chemat

pe cei aflați în sală să se constituie într-un tribunal care să facă postum dreptate romancierului și cărții sale urgisite. El a evocat teribilele procese fictive intentate în anii '50 nu doar intelectualilor, ci și țăranilor, muncitorilor și întreprinzătorilor liberi, cărora regimul le lua din oficiu puțința legală de a se apăra. A urmat Ionel Vianu, prietenul și doctorul care l-a îngrijit, la sfârșit, pe Dinu Pillat. El a vorbit publicului despre loviturile de rangă pe care le promise autorul în timpul anchetelor și despre cancerul provocat astfel oaselor capului, boală fatală ce i-a curmat viața la numai 54 de ani.

Revenindu-și treptat din emoție, Gabriel Liiceanu a inițiat ofensiva de apărare a cărții incriminate,

subliniind nevinovăția lui Dinu Pillat, acuzat aberant de judecătorii comuniști pentru așa-zisă aderență la ideologia legionară. Atât Gabriel Liiceanu, cât și Mircea Cărtărescu și Dan C. Mihăilescu au pus accentul pe atitudinea vădit critică a lui Dinu Pillat față de acea mișcare extremistă, întemeiată pe o flagrantă pervertire a valorilor creștine. Au pledat, fiecare, cu însuflețită convingere, demonstrând că romanul, departe de a constitui „un corp delict“, se dovedea a fi, în fond, proba care îl discolpa deplin pe autor.

Dinu Pillat declarase, în cursul unuia dintre cumplicele interogatorii, că aștepta venirea altor vremuri ca să-și vadă cartea publicată. N-a mai apucat schimbarea la față a istoriei noastre, însă eu am avut privilegiul să fiu acolo, în acea seară uluitoare, când prietenii editurii Humanitas răspundeau impecabil rechizitoriului de demult. Spulberau pe rând învinuirile aduse odinioară scriitorului și cititorilor manuscrisului său și îi achitau postum pe cei condamnați. Se relua astfel, după cincizeci de ani, procesul Noica–Pillat, printre apărătorii tatălui meu aflându-se elitele unei noi generații de intelectuali, hotărâtă să-și răzbune martirii. Iar editorul Gabriel Liiceanu îi împlinise visul părintelui meu.

Am avut, după aceea, bucuria să semnez un contract cu editura Humanitas pentru seria de autor „Dinu Pillat“ și, împreună cu conf. dr. George Ardeleanu, autorul studiilor introductive și al aparatelor critice, am îngrijit și reeditat opera tatălui meu în cinci volume (*Tinerețe ciudată și alte scrieri*, 2011; *Spectacolul rezonanței*, 2012; *Mozaic istorico-literar: Secolul XX*, 2013; *Ion Barbu (micromonografie)*,

2014 și *Dostoievski în conștiința literară românească*, 2015).

În paralel, editura Humanitas a dorit să repună în circulație, în 2012, volumul de memorii al Corneliei Pillat, *Ofrande*, cartea mea de proză *Corabia Timpului*, în 2013, și ciclul de poeme al lui Ion Pillat *Povestea Maicii Domnului*, ilustrat cu viniete inedite de pictorița Maria Pillat-Brateș. La aceeași editură, în 2014 și în 2016 mi-au apărut cartea de povești *Invitație la vis* și volumul de poezii *Duet în alb*.

Între anii 2009 și 2010 am mai trăit ceva de neuitat: întâlnirea cu pictorița Ioana Celibidache, soția celebrului dirijor și mătușa mea pe linia bunicii paterne. Solicitată insistent de ea să vin la Paris, am plecat pentru câteva zile acolo să o cunosc. Ferme-cătoarea ei personalitate, fascinantul ei dar de povestitoare, ca și nemaipomenitele ei amintiri m-au vrăjit într-atât, încât, în pragul întoarcerii acasă, i-am propus să scriem împreună un volum despre viața ei. Ea a izbucnit în râs, crezând că ar fi vorba de o joacă, însă nu i-a displicut deloc ideea. Nu mai făcuserăm niciodată așa ceva și nu știam ce dificultăți presupunea alcătuirea de la distanță a unei cărți-dialog. Am început prin a o vizita în anul următor, pentru o săptămână, când am adus și un reportofon cu care s-o înregistrez.

Revenită în țară, am transcris pe calculator banda și am inițiat o captivantă corespondență pe mail: eu îi puneam întrebările, și ea îmi răspundea, iar apoi așezam în pagină conversația. Uneori, Ioana accepta amuzată versiunea mea, dar de cele mai multe ori mă certa „electronic“ că îi denaturez stilistic frazele,

lungindu-le peste măsură, că nu țin cont de modul ei direct și concis de a se exprima. Din zilnicele noastre confruntări pe mail, am învățat să mă strunesc ca s-o ascult și să-i reproduc cât mai fidel felul de a fi în scris. Din când în când, îi trimiteam la Paris, prin mesageri, capitole printate, iar Ioana îmi expedia, tot prin ei, fotografii și explicații suplimentare pentru carte. Oana Bârna, prietena și redactorea mea, ne-a ajutat în acest sens odată și mi-a mărturisit apoi cât de mult a impresionat-o întâlnirea cu Ioana și cum a luat cu ea în suflet splendoarea ambianței din apartamentul imaginat deopotrivă ca locuință și muzeu.

Cartea *Ioana Celibidache, o mătușă de poveste* a fost publicată de editura Humanitas în primăvara lui 2011, însă la lansarea din 12 mai, de la ICR, protagonista mea nu a putut veni, fiind devastată de o boală care avea s-o răpună la începutul următorului an. A trimis, în schimb, o scurtă alocuțiune, filmată de un prieten, în care îi mulțumea „gladiatorului“ care se încumetase să deschidă lada ferecată cu peceți, unde își ascunsesese taina vieții.

Oana mi-a spus mai târziu că formula pe care o practicasem atunci intra în armonie cu structura noii colecții „Portrete în dialog“ a editurii Humanitas. Proiectul fusese demarat cu succes de Radu Paraschivescu și Antoaneta Ralian în *Toamna decanei* (2011). Curând după apariția cărții mele cu Ioana Celibidache, Gabriel Liiceanu m-a încurajat să încep un dialog, după același model, cu poetul, prozatorul și criticul literar Barbu Cioculescu. M-am bucurat neșus de mult să-mi pot pune astfel în scris afecțiunea și admirația pentru incomparabilul meu prieten.

I-am făcut numaidecât o vizită matinală ca să-i cer acordul și, fiindcă el s-a arătat atras de propunere, l-am întrebat cum ar vedea construirea viitorului nostru volum. Mi-a declarat cu un zâmbet larg:

— Eu încep să mă depăn, și tu, după ce primești toate răspunsurile mele, pui întrebările la urmă.

Excentricitatea ideii îmi convenea de minune și, cum Barbu e un povestitor de geniu, m-am lăsat învăluită, ca totdeauna, de vraja îmbelșugatelor lui amintiri. Pe lângă consemnarea atentă a conversațiilor noastre, mă ajutam și de paginile scrise pe care el mi le dădea la intervale regulate, și așa, treptat, a crescut cartea *Povestind despre atunci*, apărută la editura Humanitas în 2012.

În același an, Gabriel Liiceanu publica tulburătorul său dialog cu poetul Mircea Ivănescu în *Măștile lui M.I.* Colecția s-a îmbogățit treptat cu noi volume care au adus la lumină personalități de prim rang, modele de adâncă umanitate. Printre participanții la acel tip de scrieri s-au aflat Dan C. Mihăilescu și Daniel Cristea-Enache în *Cartea ca destin* (2013), Șerban Foarță și Robert Șerban în *Narațiunea de a fi* (2013), Péter Várday și Imre Tóth în volumul *În viață sunt lucruri care nu se fac. Și care totuși se fac...* (2014), Corina Negrea și Martin S. Martin în *Cu mâna pe inimă* (2014), Filip-Lucian Iorga și Neagu Djuvara în *Trecutul este viu* (2014), Lucian Boia și Eugen Stancu în *Istoriile mele* (2017) etc.

În cuprinsul miraculosului an 2010, am fost solicitată de Ioana Pârvulescu să contribuie cu un text la volumul colectiv *Intelectuali la cratiță* – și trebuie să mărturisesc că experiența unei scrieri tematice în

comun m-a onorat, m-a provocat și m-a făcut să mă apropiu mai mult de autorii Humanitas. De atunci am participat cu crescândă fervoare și la alte cărți alcătuite astfel, precum *Casele vieților noastre*, inițiată de Gabriela Tabacu (2014), *Cartea simțurilor*, coordonată de Dan C. Mihailescu (2015), *Și eu am trăit în comunism* (2015), coordonată de Ioana Pârvulescu, *Cartea prietenilor imaginari*, coordonată de Nadine Vlădescu (2015), *Bucureștiul meu*, coordonată de Gabriela Tabacu (2016), *Cum să fi fericit în România*, coordonată de Oana Bârna (2017).

Pe lângă curiozitatea și încântarea prilejuite de lectura celorlalte texte din volumele menționate, am avut de fiecare dată privilegiul, la lansările acestora, să-i întâlnesc și să-i ascult pe „colegii mei de volum“, trăind revelația, alături de ei, a unei indescriptibile solidarități umane și intelectuale. Acest sentiment al apartenenței s-a adâncit și a căpătat amploare în anul 2012, când s-a înființat librăria Humanitas de la Cișmigiu.

Vizitând pentru prima oară frumoasa încăpere, aranjată cu imaginație și talent, rafturile cu cărți pe copertele cărora, în răstimpuri, deslușeam fotografiile familiei și ale prietenilor mei, scriitorii de aproape și de demult, am avut senzația că mă întorceam acasă, într-un spațiu ocrotit și dătător de speranță. Curând, librăria Humanitas de la Cișmigiu a devenit nu doar un cuib al volumelor care își așteaptă ieșirea în lume, ci și un loc al lansărilor de noi apariții, o oază de libertate care găzduiește și inspiră interviuri, mărturii și amintiri, lecturi din operele în curs de elaborare, evenimente culturale, toate pregătite cu grijă de Gabriela Maaz.

De la bun început, Gabriel Liiceanu a avut salutara inițiativă de a răzbuna suprimarea emisiunii lui Horia-Roman Patapievici *Idei în dialog*, de către conducerea TVR, prin continuarea, în noua librărie, a superbelor lui conversații cu invitații săi, conversații interzise de oficialități în 2012. Acolo, de-a lungul anilor, am avut bucuria să petrec neprețuite ceasuri de seară ascultându-i pe Neagu Djuvara, pe Annie Bentoiu, pe Gabriel Liiceanu, pe Andrei Pleșu, pe Horia-Roman Patapievici, pe Dan C. Mihăilescu, pe Tania Radu, pe Anca Manolescu, pe Lucian Boia, pe Ioana Pârvulescu, pe Mircea Cărtărescu, pe Andrei Cornea, pe Victor Ieronim Stoichiță, pe Radu Paraschivescu, pe Vlad Zografi, pe Cătălin Cioabă, pe Ioana Nicolaie, pe Denisa Comănescu, pe Marius Chivu, pe Gabriela Tabacu, pe Andreea Răsuceanu, pe Ioan Stanomir, pe Bogdan Tătaru-Cazaban, pe Tatiana Niculescu, pe Monica Broșteanu, pe Francisca Băltăceanu, pe Mircea Dumitru, pe Radu Vancu și pe mulți, mulți alții care mi-au dat din frumusețea minții lor, din elanul și din curajul lor. Pe lângă înalta ținută intelectuală a acestor întâlniri, aș remarca și intensul sentiment civic al comunității cu toți participanții de acolo, sentiment pe care eu nu-l mai trăisem din anii '90, din Piața Universității.

Apoi conferințele Fundației Humanitas Aqua Forte „Despre lumea în care trăim“, organizate anual la Ateneul Român, mi-au oferit mai departe prilejul de a asista la strălucitoarele dialoguri ale lui Gabriel Liiceanu, Andrei Pleșu, Horia-Roman Patapievici și alții cu personalități culturale deosebite.

Nu pot încheia sumarele mele considerații fără să-mi exprim încă o dată gratitudinea de a fi fost primită și eu în oaza de libertate culturală și civică pe care autorii și echipa editurii Humanitas au creat-o în timp, recuperând, prin tot ce au întreprins, o Românie pierdută.

Îți dai seama că ai a face cu un mare editor când lucrezi cu el „pe text“, când îl vezi cântărind proprietatea termenilor, când îl auzi discutând calitatea unei coperte sau adecvarea unui titlu de carte la conținutul ei și la așteptările publicului. Această fericită experiență și întâlnirea cu editorul Gabriel Liiceanu au început, în viața mea de scriitoare, cu cartea scrisă la îndemnul lui.

TATIANA NICULESCU

Omul cu bicicleta

Am văzut filmul lui Spielberg *E.T. the Extra-Terrestrial* în primii ani după căderea comunismului. Apăruse în Occident pe marile ecrane la începutul anilor '80 și avusese parte, imediat, de aprecierea elogiasă a publicului și a criticilor de film. Când l-am văzut eu, era deja un clasic al genului. Cu timpul, avea să devină un film duios pentru copii (mici), din preistoria cinematografului SF... S-a numărat, probabil, printre primele filme pe DVD și apoi pe Blu-ray pe care m-am grăbit să mi le cumpăr. Revăd periodic, cu aceeași bucurie, povestea micuțului extraterestru rătăcit într-un orașel american de provincie și în viața unor copii din secolul XX. Orice distanță critică mi se topește instantaneu în fața acestei povești naive despre un băiețel care nu numai că nu se teme de necunoscut, dar e atras irezistibil de ghidușia și inocența ființei venite de pe altă planetă, pe care o ascunde în camera lui, o observă, o ocrotește de curiozitatea iscoditoare și agresivă a adulților și o redă, până la urmă, alor săi, reveniți pe Pământ să-și recupereze seamănel pierdut.

O scenă anume îmi dă și acum fiori de emoție și un sentiment al libertății entuziaste pe care nu le regăsesc nicăieri altundeva atât de vii. Poate doar în unele vise, rare. Când află de existența lui E.T. și de prezența lui în casa familiei lui Elliott, autoritățile locale se precipită să ia măsuri, să prindă făptura aceea diformă, făcută aproape numai din cap și degete lungi, și să o supună, eventual, cercetărilor, socotind-o de la început o amenințare nu doar pentru orașelul lor pierdut pe harta Americii, ci pentru

întreaga omenire. Dacă vestește o iminentă invazie extraterestră? Dacă știe secretele pământenilor? Dacă are puteri paranormale care ar putea fi îndreptate împotriva oamenilor? Dacă prezența lui E.T. va atrage cine știe ce apocalipse asupra pașnicilor locuitori din San Fernando Valley? Intrusul trebuie, de bună seamă, izolat și studiat.

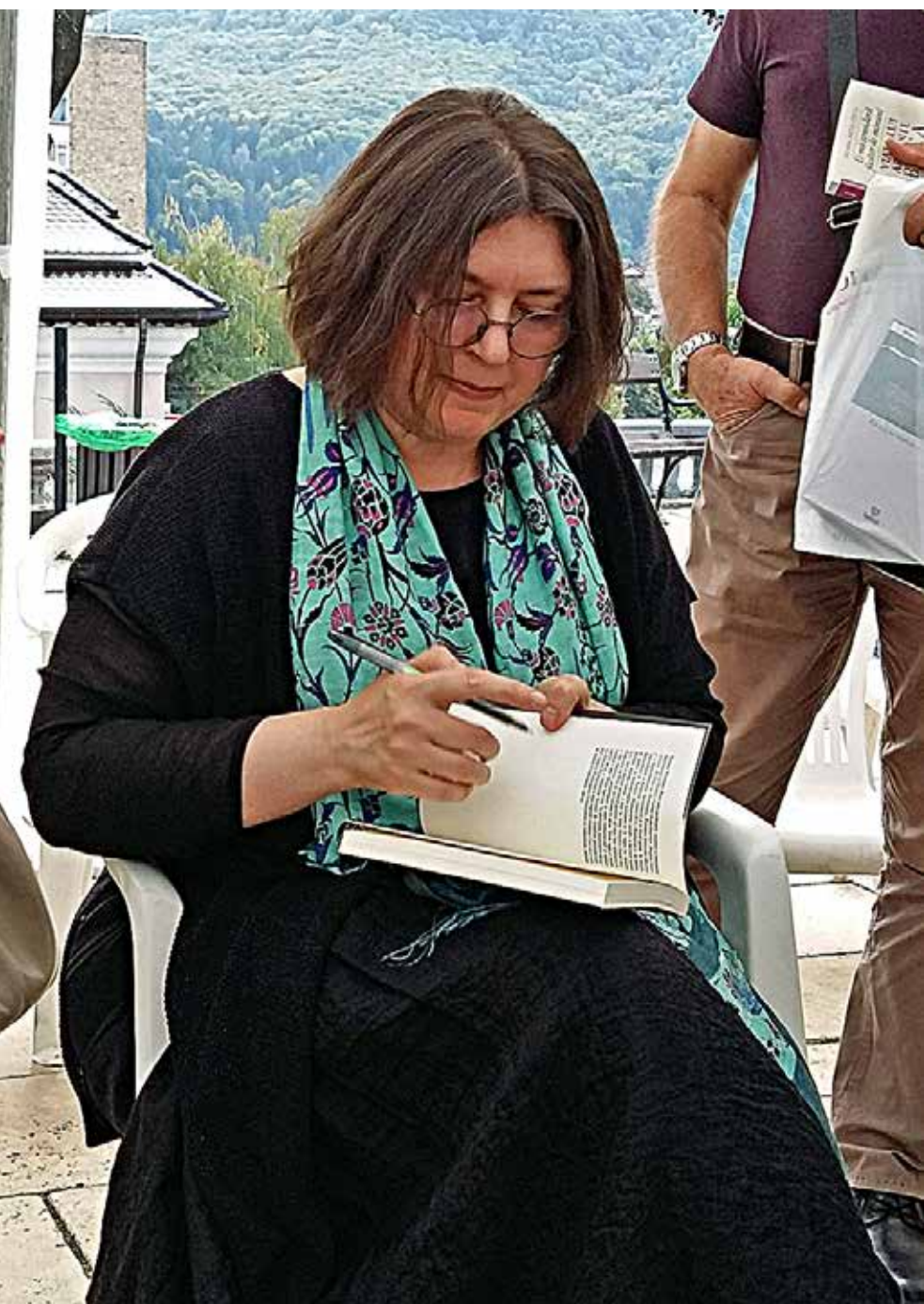
După mai multe aventuri în războiul tacit și cu minte totuși (ce vremuri!) cu părinții și cu ceilalți adulți, Elliott îl înfășoară pe micuțul extraterestru într-o pătură, îl pune în coșul pentru cumpărături al bicicletei și, ajutat de câțiva prieteni, și ei pe biciclete, încearcă să ajungă la locul unde urmează să aterizeze nava spațială care-l va salva, ducându-l pe planeta lui. Convoiul copiilor e hărțuit și urmărit de mașinile poliției, iar la o intersecție drumul le este blocat. S-ar părea că nu vor avea încotro și vor fi obligați să-l predea pe E.T. autorităților. Folosindu-se însă de inteligența lui avansată și de telechinezie, cu o clipire din ochii mari și adânci, prietenul extraterestru ridică toți bicicliștii în aer, spre stupefarea polițiștilor de la sol, care-i privesc cu gurile căscate. Puștii își continuă drumul nestingheriți, pedalând pe deasupra mașinilor de poliție, a șoselei, a câmpurilor, a dealurilor, a pădurii, deopotrivă uluiți și încântați, lăsând în urmă lumea adulților atoateștiutori. Scena fusese anticipată de o plimbare pe bicicletă prin văzduh a lui E.T. cu Elliott, într-o seară cu lună plină, când siluetele lor și conturul bicicletei se proiectează pe imensul cadran luminos al lunii. Zborul, aventura, curajul și căldura prieteniei, încrederea, privirea generoasă asupra unei omeniri care și-ar putea depăși instinctele primare și brutalitatea, curiozitatea veselă și respectuoasă arătată

celui cu totul altul decât noi, aspirația către cunoașterea altor lumi, toate lucrurile de bine în care îmi plăcea și îmi mai place încă să cred se află în scena zborului pe bicicletă din filmul lui Spielberg.

Le-am regăsit într-o bună zi și mi-am amintit de scena din film, ducându-mă la sediul editurii Humanitas de la etajul I al unui corp de clădire care face parte din arhitectura sovietic-stalinistă a fostei Case a Scânteii.

Pe holul lung, vegheat de pe pereți de portrete alb-negru ale câtorva autori dragi editurii, cineva se plimba cu bicicleta. Nu are importanță dacă era femeie sau bărbat, tânăr sau bătrân, începător sau sportiv antrenat. Sau poate un vizitator timid care nu îndrăznește încă să bată la nici una dintre ușile aliniate de o parte și de alta a coridorului și trecea pe lângă ele pe bicicletă, ca o boare, gândindu-se cum să se introducă pe piața editorială... Îl priveam din capătul holului, din spate, de la depărtare. Aș fi putut, la o adică, să ghicesc cine era. În liniștea desăvârșită a ușilor închise, pe hol se auzea doar frecarea ușoară, ritmică, a cauciucurilor bicicletei. Nu mă gândisem până atunci că la Gallimard-ul românesc, cum i se zicea, lumea se putea plimba călare pe bicicletă prin dreptul ușilor. Faptul în sine mi-a părut însă o metaforă a instituției numite Humanitas. M-am întrebat dacă nu cumva cineva avusese ideea vreunei colecții de cărți care să poarte pe copertă o siglă rotundă, ca o ștampilă, cu silueta unui biciclist în mers, încadrat de discul auriu al lunii. Dacă nu, atunci, iată, ideea se află la îndemâna tuturor.

Apoi, în fracțiuni de secundă, peste scena la care asistam, s-a suprapus, enorm amplificată, călătoria

prin văzduh a băiețelului Elliott cu E.T. pe bicicletă din filmul lui Spielberg. Parcă și vedeam ușile editurii deschizându-se rând pe rând și, încă din pragul lor, pe biciclist înălțându-se de la pământ și luându-și zborul printre rafturi, calculatoare, titluri de cărți și nume de autori, în spații infinite, nebănuite, din biroul redactorului-șef, al directorilor, al redactorilor de la Humanitas și Humanitas Fiction, al graficienilor, al paginatorilor, al contabililor, al specialiștilor în promovare, al IT-iștilor... și sub privilegiile lor mai degrabă amuzate – deprinși cum sunt să nu se mai mire de nimic – decât uimite. Pe unii, adânciți în textele pe care le citeau, mi-i închipuiam chiar în stare să nici nu bage de seamă trecerea prin văzduh a acestui neașteptat vizitator sau să-i alunge prezența în treacăt, cu un gest din mână, ca pe iluzia unei muște. Vedeam apoi desfăcându-se în evantai ușile sălii de ședințe unde Gabriel Liiceanu biciuise corectitudinea politică și îmi imaginam acum că tocmai făcea un elogiu excelenței în mersul pe bicicletă, lăuda cele mai performante modele de bicicletă de pe piață, își amintea de prima lui bicicletă, câștigată, parcă, la un concurs școlar, susținea ideea elitismului velocipedist și câte și mai câte. La un moment dat, m-am întrebat dacă nu cumva insul de pe bicicletă era chiar el. „Vedenia“ mea, în care aș mai fi zăbovit mult și bine, a fost brusc curmată de întoarcerea la care îl obliga pe biciclist capătul culoarului. Îl vedeam acum din față și venea spre mine. M-a văzut și el. Ne-am rușinat amândoi. El s-a dat jos imediat de pe bicicletă, chicotind ușor, mi-a adresat de la depărtare un *sărut-mâna* stânjenit, a sprijinit bicicleta de perete cu un gest lin și a

dispărut într-un birou. Eu am murmurat ceva, ca și când abia atunci îl zărisem, stingherită la rândul meu că mă surprinsese surprinzându-l...

Aveam să aflu că, de teama vreunui hoț (se mai întâmplau uneori furturi, prin împrejurimile fostei Case a Scânteii, ziua-n amiaza-mare), cineva își urcase bicicleta în editură fiindcă uitase acasă lanțul și lacătul cu care o lega de obicei în parcare din fața clădirii. Altcineva, un coleg, gășind-o proptită de perete, nu rezistase tentației și făcuse o tură pe hol.

Coordonatele reale ale întâmplării nici nu mai contează. Asociez de atunci această întâmplare cu editura Humanitas, cu scena zborului bicicletelor din *E.T.*, cu zborul minții scăpate din coliviile comunismului, cu universurile colorate și pline de idei noi ale cărților apărute pe piața din România în primii ani după 1990, cu civilitatea elegantă și caldă a oamenilor acestei edituri, cu inteligența și umorul lor, cu profesionalismul și gingășia, cu entuziasmul, tenacitatea și curajul lor – și cu călătoria fericită în alte lumi, în lumile altora, pe care o presupun scrierea, traducerea, redactarea ori tipărirea oricărei cărți. Pe orice carte apărută la Humanitas mi se pare că scrie implicit, sau poate cu cerneală simpatică, din partea celor care au lucrat la împlinirea ei, cea mai desăvârșit-tautologică dedicație-autograf: *Pentru cititori, cu dedicație, editura.*

Debutul meu literar a fost o întâmplare care avea să facă din mine ceea ce nu știam că aș fi, adică cineva capabil să scrie texte pe care alții le socotesc vrednice de a fi citite. În luna iunie a anului 2005 avusese loc înfiorătorul caz de la Tanacu. În condiții obscure, o fată care trăise în orfelinatele din

vremea lui Ceaușescu murise în timpul unei ședințe de exorcism. Inițial, am crezut că, oricât de groaznic, nefericitul accident era doar un fapt divers. Dar începuse să stârneasă emoții și reacții atât de largi, încât am fost nevoită (pe vremea aia conduceam biroul BBC World Service de la București) să fac cronologii, să întocmesc un dosar de presă, să petrec multe ore și zile cu preotul și călugărițele acuzați de omucidere, ca să luminez cât de cât, pentru uzul redacției noastre, povestea neogotică petrecută într-un sat de lângă Vaslui. Am strâns astfel multe informații care arătau că povestea de la Tanacu era mult mai complicată decât ar fi dat de bănuīt tratamentul mediatic de care avea parte.

Atunci l-am întâlnit pe Gabriel Liiceanu și, din vorbă-n vorbă, am ajuns, inevitabil, la cazul care se afla încă pe buzele tuturor. I-am povestit versiunea mea asupra întâmplării. Cu instinctul infailibil al editorului de vocație, care „adulmecă” potențialul unui subiect și al unei cărți și are deja viziunea impactului ei pe piață, m-a întrerupt scurt: „Puneți pe hârtie tot ce mi-ați povestit. O să fie un *In Cold Blood* românesc. Când îmi trimiteți primele 50 de pagini?” Luată prin surprindere, am încuviințat, da, o să scriu, o să trimit. Dar pe urmă am recitit *In Cold Blood* a lui Truman Capote și m-a cuprins panica: nu vedeam nici o posibilă corespondență de stil între ce aș fi scris eu și celebra carte.

Nu despre asta era însă vorba: editorul îmi indicase doar reperul-reperelor într-un domeniu cu totul nou în literatura noastră. Când i-am trimis cele 50 de pagini, am așteptat verdictul cu inima cât un purice. Într-o zi, a sunat telefonul și o voce cu

totul radiofonică (grație anilor mei de radio, recunoșteam imediat un timbru și un ton aparte) mi-a spus: „Sunteți o mare scriitoare! Când îmi dați restul textului?“ De data asta chiar am rămas perplexă, deși îmi închipuiam că așa îi încuraja pe toți debutanții în care întrezărea promisiunea unui început de carieră scriitoricească. Încurajarea și încrederea editorului sunt, pentru orice scriitor, combustibilul esențial al stării de spirit cu care se începe și se duce la capăt proiectul oricărui text. *Spovedanie la Tanacu* a apărut în 2016, la un an de la scurta noastră conversație telefonică. Imediat, editura a fost asaltată de propuneri de ecranizare și dramatizare venite de la prestigioși regizori de teatru și film: Lucian Pintilie, Andrei Șerban, Radu Gabrea. Editorul intuiise bine: cartea avea căutare și destin.

Îți dai seama că ai a face cu un mare editor când lucrezi cu el „pe text“, când îl vezi cântărind proprietatea termenilor, sesizând o întorsătură de frază pe care o credeai greu de dibuit, când te prinde cu ocaua mică în descrierea unui personaj, când îl auzi discutând calitatea unei coperte sau adecvarea unui titlu de carte la conținutul ei și la așteptările publicului. Această fericită experiență și întâlnirea cu editorul Gabriel Liiceanu au început, în viața mea de scriitoare, cu cartea scrisă la îndemnul lui.

De la debutul literar din 2006, am, de fiecare dată, la predarea unui nou text, senzația de aventură, imponderabilitate și mister pe care am presupus totdeauna că o are puștiul Elliott zburând cu E.T. pe deasupra pădurii, în necunoscut. După cum mi-e limpede că cel care scrie un text face doar începutul unei cărți a cărei împreună-lucrare continuă cu toți

oamenii redacției, de la editor la paginator, de la corector la grafician, de la director la contabil, de la șofer, cel care aduce cărțile de la tipografie, la librar și la primul ei cititor. Zborul cu bicicleta în bătaia lunii e un zbor colectiv, chiar dacă lumea reține doar numele autorului cu ghidonul.

La 30 de ani de la primul zbor al noilor cărți pe deasupra complicatului nostru trecut comunist, îmi vin în cap și alte analogii extraterestre: pentru generația mea, Humanitas a fost un fel de navă spațială care a aterizat într-un deșert întunecat de mistificări istoriografice, de propagandă lipsită de scrupule, de cărți cu rânduri cenzurate, de gânduri înlănțuite și surghiunite dincolo de orice speranță de normalitate. A fost, poate, un pas mic pentru o țară înapoiată, dar uriaș pentru cititorii ei însetați de adevăr, de libertate și de frumusețe. Că acest drapel al libertății a fost înfipt și rămâne încă înfipt în Casa Scânteii, locul de unde se împrăștia minciuna și unde se editau manualele cultului închinat Conducătorului și Partidului, statornicește o liniștitoare certitudine: nu mai există drum de întoarcere în smârcurile ideologice din care am ieșit cu toții acum trei decenii și pe care copiii noștri le privesc cu disprețul și detașarea binemeritate.

Nu pot decât să sper că, citind acest text, cineva de la Humanitas va inventa vreo colecție de cărți cu sigla „zbor spre lună pe bicicletă“ și i-o va dedica lui Gabriel Liiceanu.

*Premiată azi și înjurată mâine, lăudată
într-un ziar și desființată în altul, Humanitas
a fost descifrată în fel și chip de cititori.*

RADU PARASCHIVESCU

Trebuia de mult să ne-ntâlnim

Mai precis, din 1982. Eram student pe atunci și febra se împrăștiase în sediul din Pitar Moș: gata, s-a aranjat, vin, vin amândoi, o să vină precis, au pus la avizier, e bătută în cuie la propriu și la figurat. Vestea îi unise pe tocilari cu boemii și pe restanțieri cu integraliștii. Nu conta dacă beai vodcă, vin sau suc de morcovi. Nici gusturile literare nu mai aveau importanță. Puteau să-ți placă Lowry sau Céline, DeLillo sau Leopardi, Fowles sau Kazantzakis, era totuna. Întâlnirea cu studenții fusese stabilită și nu știam pe nimeni printre colegi care să nu freamăte. Umbla vorba că până și cele două-trei preotese ale plăcerii din anul nostru și din banul altora trimiseseră vorbă că aveau să onoreze cu prezența adunarea. Urma să fie, fără strop de îndoială, evenimentul anului la noi, la Filologie.

O întâlnire cu Gabriel Liiceanu și Andrei Pleșu.

Dar n-au mai venit. Uite-așa, pur și simplu. Îi așteptam și n-au mai apărut. Am întrebat în stânga și în dreapta, ne-am interesat la secretariat (clătinare din cap), la îndrumătorul de an (ridicare din umeri), la decanat (ușă închisă). Doar Ruxandra Bantaș a răspuns curiozității noastre mâhnite, dar și ea a făcut-o sporind a lumii taină: „A fost o chestie, ceva“. Și a dat să-și ducă o mână spre umăr, dar s-a oprit la jumătatea gestului. Fiindcă explicație nu se puteau numi cele câteva cuvinte, le-am preluat cu toții ca slogan. Ori de câte ori unul din grup avea parte de un pocinog sau de o bucurie, noi, ceilalți, psalmodiam, cu un gest vag spre nicăieri: „A fost o chestie, ceva“.

Și totuși, de ce n-au venit?

De ce și-au luat vorba înapoi?

Cum să te joci așa cu așteptările unor tineri? m-am indignat pe dinăuntru, cu trei decenii înainte ca Gabriel Liiceanu să scrie despre „sistemul de așteptări“.

Cum să-i răpești cuiva accesul la o bucurie abia făgăduită? m-am întrebat, cu trei decenii înainte ca Andrei Pleșu să publice *Despre bucurie în Est și Vest*.

Ce explicație rezonabilă putea să aibă o asemenea răzgândire, în afară de „a fost o chestie, ceva“?

Am aflat după mulți ani, chiar foarte mulți, că Liiceanu și Pleșu nu se răzgândiseră, ci „fuseseră răzgândiți“. Ruxandra Bantaș avusese dreptate: chiar fusese „o chestie, ceva“. Chestia se numea Meditația Transcendentală, iar cei care aderaseră, fie și din curiozitate, la ea, dimpreună cu rudele și prietenii, se bucuraseră de un spor de vigilență din partea Securității și de sancțiuni din partea Partidului. Era suficient să fi participat la o ședință ca să trezești bănuiala de intenții ostile la adresa statului și a orânduirii.

Asta a fost prima întâlnire ratată cu Gabriel Liiceanu – și, sigur, cu Andrei Pleșu.

A doua s-a petrecut la un an după afacerea Meditația Transcendentală. În ziua aceea din 1983 eram tot student și mă întorceam acasă de la cursuri. Plecam din Pitar Moș, coteam pe Rosetti, traversam Magheru, ajungeam pe Luterană și intram pe fostul Nuferilor, actualul Berthelot, spre a mă sui în tramvaiul 10, care avea cap de linie în apropiere de liceul Sfântul Sava (pe atunci, Nicolae Bălcescu). Îmi luasem obiceiul să mai fac o sută cincizeci de metri și să intru, de două ori pe săptămână, în librăria editurii

Cartea Românească. Sigur, de obicei în librărie intri pentru cărți, nu pentru oameni, numai că pe atunci librăria Cărții Românești schimbase ordinea firească. Te interesa mai mult *cine* decât *ce* era acolo. Firesc, câtă vreme librari pe vremea aceea erau Mircea Nedelciu, Florin Iaru și Dan Stanciu.

Am intrat, l-am salutat pe Nedelciu, care era de serviciu, și m-am dus la raftul cu noutăți. Acolo stătea – proaspăt, aproape cald și mirosind a nou – *Jurnalul de la Păltiniș* al lui Gabriel Liiceanu. Am pus mâna pe el fără să mă uit înăuntru și m-am dus să-l plătesc. Nedelciu a luat exemplarul și mi-a șoptit conspirativ:

— Bine-ai făcut, n-o să-l vezi mult pe-aici.

M-am întors pe călcâie și am mai luat trei exemplare, de toți banii pe care-i aveam, felicitându-mă că nu mă oprisem la lactobarul Dorna, unde mai mâncam uneori. Reflex de hârciog, sau de bișnițar? Nu, nici vorbă. M-am gândit la prietenii tatălui meu, pentru care *Jurnalul* ar fi fost un cadou formidabil. Erau cel puțin zece pe listă, dintre care trebuia să alegem trei. Când am ajuns acasă și am scos *Jurnalul* din geanta de umăr, tata a recurs la varianta de trib a extazului cultural: a început, ditamai omul, să țopăie prin apartament și să chiuie. Numai bun de închiriat pentru nunți.

Și-a sunat prietenii cei mai buni, le-a dat vestea și a fixat întâlniri cu fiecare. A doua zi a întârziat la serviciu (eh, se mai închideau ochii și pe atunci) și a făcut un ocol pe la librărie, ca să mai ia câteva exemplare, pentru fericirea altor prieteni. Mircea Nedelciu, care-l știa de client statornic, l-a primit cu tristețe: nu mai era nici urmă de *Jurnal*.

— S-a topit, a spus el, grăbindu-se să adauge, pentru evitarea ambiguității: S-a vândut ca uleiul.

Tata s-a consolat până la urmă. Le-a împărțit cele trei exemplare prietenilor și s-a gândit cum să negocieze cu mine prioritatea la lectură.

A deschis discuția după două zile în care se întâmplaseră multe. Mă lăudasem a doua zi unei prietene egalmente zurlie și nurlie că am *Jurnalul*, prietena mi-l ceruse cu împrumut în regim de urgență, plantându-mi decolteul sub ochi, eu cedasem, iar ea îl uitase nu mai știu pe unde (dacă m-a mințit, vă mint). Bref, rămăsesem fără *Jurnalul de la Păltiniș*, căci nu se făcea să-l cer, nici măcar cu împrumut, de la vreunul dintre prietenii tatei.

În felul ăsta, am mai ratat o întâlnire cu Gabriel Liiceanu.

În fotbal, spune un clișeu greu de evitat, ocaziile ratate se răzbună. În schimb, în viața din afara fotbalului se aplică de multe ori principiul *If at first you don't succeed, then try, try again*.

A trebuit să aștept fix douăzeci de ani până la a treia încercare. În februarie 2003, Vlad Zografi, cu care sunt și azi coleg de birou, m-a sunat și m-a îmbiat cu o traducere: Oliver Sacks, *Omul care își confundă soția cu o pălărie*. Pe Vlad îl cunoscusem la colocviile anglo-române de la Băile Felix, prin 1998-1999. Fuseserăm singurii care, înaintea unui meci de Champions League Bayern München–Dinamo Kiev, își declaraseră preferința pentru ucraineni. Am ajuns la Humanitas mulțumit că se auzise și acolo de hărnicia mea în ale tradusului. Era de față și Vlad Russo (cu care de asemenea sunt și azi coleg de birou), martor nu doar la reticența mea

când am dat cu ochii de cartea lui Sacks, ci și la entuziasmul meu când am văzut alături, pe birou, *To the Ends of the Earth*, trilogia marină a lui William Golding.

— Dac-aș putea să aleg... am îngăimat.

— Da, mă, da, mă, ce e, mă, zi, mă? mi-a sărit Zografi în ajutor.

— Aș prefera să-l traduc pe Golding, mi-am făcut licența din cărțile lui.

Vlad a avut un rictus sadic.

— Da, mă, da, mă, sigur, mă. Căutam de mult un fraier, n-am îndrăznit să-ți propun.

Încântat de mica mea victorie, n-am fost atent la continuarea lui Vlad.

— Ce zici, mă? m-a întreat el după câteva clipe.

L-am rugat, un pic stânjenit, să repete.

— Te-am întreat dacă nu vrei să lucrezi aici. Poate-ai auzit de noi.

— Am citit ceva prin ziare, am răspuns.

Mi-a părut bine că a râs. Mi-a părut la fel de bine când m-a condus în biroul lui Gabriel Liiceanu. Dar cel mai bine mi-a părut când acesta din urmă mi-a spus:

— Nu credeam să vă văd aici. Eram convins că sunteți traducătorul Poliromului. Denisa Comănescu își ține cloșcă traducătorii.

Viața fiind ironică, sunt astăzi coleg și cu Denisa Comănescu. În ce-l privește pe Gabriel Liiceanu, am vrut să-i spun atunci, pe loc, „trebuia de mult să ne-ntâlnim“, numai că el nu avea contextul, iar eu nu aveam curajul. În plus, o asemenea melasă ne-ar fi încheiat din capul locului raporturile. Cred că nici unul dintre noi nu e amator de filme indiene.

Am cerut totuși timp de gândire o zi. Nu fiindcă voiam să par interesant, ci fiindcă propunerea de la Humanitas urma alteia, tentante financiar și probabil plicticoasă profesional. O companie americană câștigase un *grant* de 35 de milioane de dolari și mă căutasese pentru postul de coordonator al unei echipe de traducători pentru documente de administrație locală. Contractul se întindea pe cinci ani. Salariul preconizat era cam de patru ori cât cel propus de Humanitas, pe când locul unde mă prinseră pețirile – o altă editură – îmi oferea un salariu în apropierea celui minim pe economie.

Aveam o mulțime de motive să-i aleg pe americani. Am ales Humanitas. La patru luni de la propunerea seducătoare, americanii au pus lacătul și – nu se știe de ce – au plecat din țară. Iar paragraful pe care-l citiți acum rezumă felul în care, prin Humanitas, mi s-au schimbat viața și cariera.

De ce am ales Humanitas? Curios, nu de dragul lui Gabriel Liiceanu – avusesem deja întâlnirea cu el, rateurile din 1982 și 1983 erau astfel răzbunate. Și-atunci, de ce?

În primul rând, pentru miriapodul policrom care se încolăcise în jurul librăriei Mihai Eminescu la începutul lui 1990, unde se vindeau primele cărți scoase de Humanitas, cărți ale lui Cioran, Noica, Eliade și Ionesco. Să vezi un lanț uman cum îmbrățișează cu răsufierea lui excitată fostul bloc Romarta ca să ajungă la ușa și apoi înăuntrul librăriei e o amintire care nu se poate estompa, mai ales când ai fost tu însuși o za din lanț.

În al doilea rând, pentru toate târgurile de carte în care m-am uitat cu jind la standul Humanitas și

mai ales la colivia din mijlocul lui. Acolo intrau și își lăseau gențile și pardesiile (dacă era toamnă) angajații – redactori, oameni de la vânzări, de la grafică sau de la marketing – care erau de serviciu peste zi. Ca un *stalker* cu pofte stranii, urmăream cu privirea de la distanță două tinere coquette, pe care nu știam cum le cheamă și care intrau în spațiul Humanitas cu dezinvoltura și firescul obișnuinței. Le admiram, le prețuiam și în același timp mi-era ciudă pe ele. Mai mult, aș fi vrut să *fiu* ele – sau măcar una. Mi se părea ispititor din cale-afară să intri în colivia din inima standului ca la tine acasă. S-o faci cu simplitatea unei cafele băute cu un prieten. Astăzi, nu lipsesc în nici o zi din colivie – nici la Bookfest, nici la Gaudeamus. Stau câteva minute, pe urmă ies, mă plimb prin stand și-mi aduc aminte de anii când tânjeam să fiu acolo. Și e bine.

După angajare am făcut cunoștință cu cele două tinere pe care le invidiam cu suspin lăuntric: Simona (pe atunci Mădălina) Tache și Luana Schidu. Nici una n-a rămas mult după venirea mea și sper în continuare că n-am avut nici o vină. Mădălina-Simona va reveni în paginile acestea un pic mai târziu. Cu Luana sunt prieten, ne povestim unul altuia Italia și probabil că vom face revelionul împreună până când unul dintre noi va închide ochii.

În al treilea rând, pentru frumusețea numelui. Lucrasem trei ani la Biblioteca Națională, la departamentul Achiziții, și avusesem parte de tot felul de denumiri de edituri, care mai de care mai caraghioase și chisnovate. Țin minte ca ieri cum am nimerit peste câteva cărți publicate de Editura Ploscău și cât m-am amuzat când am aflat explicația numelui: așa

Îl chema pe patron. La urma urmei, de ce nu? Dacă existau Flammarion, Grasset, Gallimard și Robert Laffont, Ploscău ce cusur avea? În schimb, Humanitas, cu sau fără logoul tip Leonardo, adăpostea în nume promisiunea a ceea ce a evocat ulterior Gabriel Liiceanu: „o bibliotecă aruncată peste țară“.

În al patrulea și ultimul rând, spre a-i dovedi fostului patron că un om pe care-l plătești prost nu e atât de prost precum îl plătești. Când i-am spus că mă pregătesc să plec, am declanșat un dialog supra-realist.

EL: Cum să pleci?

EU: Simplu, cum pleacă atâția din atâtea locuri.

EL: Și unde pleci?

EU: La altă editură.

EL: Cum adică, la altă editură?

EU: Am primit o propunere de la altă editură și am acceptat-o.

EL: Păi vezi, dacă semnai anexa la contract (o aberație prin care te obligai ca timp de minimum doi ani de la plecare să nu te angajezi la altă editură – *n. m.*), acum stăteai frumușel aici.

EU: Știi bine că nu poți să impui așa ceva, e abuziv și ilegal.

EL: Deloc. Te-am format, am investit în tine și-acum tu ne dai cu piciorul.

EU: Nu m-ați format voi. M-ați adus fiindcă eram deja format. Iar dacă vorbim de investit, poate-ți aduc aminte ce salariu am.

EL: Pe de altă parte, nu e fairplay. Tu, care te-ai ocupat de *Larousse*-ul de fotbal, ar trebui să știi cel mai bine cum e cu fairplay-ul.

EU: Tocmai fiindcă îmi place fotbalul și m-am ocupat de *Larousse*, te rog să-mi arăți o clauză din contractul unui fotbalist în care respectivului i se interzice să joace fotbal timp de doi ani dacă pleacă de la echipă. Poate să joace handbal sau polo, dar n-are voie fotbal. Arată-mi contractul și-l mănânc cu tot cu copertele *Larousse*-ului. Din care, apropo, mi-ai plătit doar o treime din suma convenită (n-am văzut până în sfânta zi de astăzi restul și nici n-o să-l mai văd – *n. m.*).

EL: Și unde pleci?

EU: Treaba mea, știi că nu sunt obligat să-ți spun.

EL: O să văd oricum când o să-ți semnez transferul.

EU: Atunci ai puținică răbdare.

EL: Te duci la Polirom, la Denisa. Am văzut că traduci pentru ea.

EU: Traduceam pentru ea și când era la Univers. Repet, e treaba mea unde mă duc. Dar, ca să fii liniștit, nu la Polirom.

EL: Păi n-ai unde. Nemira scoate mult SF și nu te văd acolo, All nu prea arată bine, Paralela 45 nu e pe profilul tău, Universul s-a dus în bot. La Denisa te duci, degeaba încerci să-mi pui bărbi.

EU: Bine, crezi ce vrei.

EL: Sigur, ar mai fi Humanitas, dar... (Un zâmbet superior și un gest din mână, cu sensul de „N-ai față de așa ceva, nu te lasă ăia nici să le mături holul“.)

EU: Dar...?

EL: Nimic, nimic.

Câteva luni mai târziu, în drum spre Târgul de carte de la Frankfurt, fostul patron i-a susurat la ureche unei colege de la Humanitas: „Am văzut că l-ați luat pe Paraschivescu. O să vă iasă pe nas“. Colega a făcut ochii mari, iar mai târziu, când mi-a povestit, s-a mirat văzând că-i răspund cu un singur cuvânt, decupat din dialogul de despărțire: „fairplay“.

În 17 ani de Humanitas, am trecut prin destule. Cele mai multe, frumoase. Câteva delicate. Și una cu fiori pe șiră, când n-am vrut să rad două sute de pagini dintr-o carte, așa cum mi se spusese, și am fost sunat de Gabriel Liiceanu, care m-a întrebat:

— Spune-mi, te rog, unde e punctul de decizie în editura asta?

Eram în autobuz și am constatat, lac de apă, cât de ușor se transformă un glas sexy-baritonal într-un *couperet* gata să-și înceapă coborârea spre gâtul tău dezgolit. Dar nu ăsta a fost episodul pe care mi-l amintesc până la ultimul detaliu, ci altele două, care vorbesc despre simțul meu tehnic greu de egalat. Cronologic, ele se prezintă astfel:

Episodul 1, în chiar prima mea zi la Humanitas. Mi se repartizează un birou, la care mă așez cu mintea doldora de gânduri, planuri și întrebări. La un moment dat se deschide ușa și în cadrul ei se ivește un tânăr un pic straniu, care dă impresia că e colindat simultan de mai multe idei geniale. Facies de chitarist *indie*, gesturi prudente, zâmbet empatic.

— Știți, avem o problemă, mă abordează tânărul.

— Anume? îi spun, convins că răspunsul optim este o întrebare. (Exact ca în dialogul în care neamțul îl întreabă pe irlandez „De ce vă place vouă să răspundeți mereu la întrebări prin alte întrebări?“, iar irlandezul spune „De ce vrei să știi?“)

— N-o să vă pot instala computerul azi.

— Nu-i bai, prefer fără.

— Fără ce?

— Fără computer.

Tânărul mă privește trist, de parcă mi-ar reproșa că-l iau peste picior. Dar eu sunt sincer, mă simt mai bine fără computer pe birou. Sunt în raporturi încordate cu scula asta în care nu ghicesc unealta diavolului, dar nici aliatul pe care-l percep toți cei din jur. La celelalte birouri, trei perechi de ochi se ridică din ce fac și mă fixează curios. „Ia te uită ce soi rar avem aici.“

— Rezolv mâine, vă promit, reia tânărul, despre care mă lămuresc că e ambasadorul departamentului IT.

— Nu vă dați peste cap. Când s-o putea, dacă s-o putea. Dacă nu, nici o pagubă. Pentru redactare am nevoie de creion și de gumă.

Tânărul, despre care aflu ulterior că e Doinaș Gâdei, zis și cardinalul tehnicii, iese nedumerit și

pleacă în treaba lui, pe când eu răsufli ușurat. Măcar pentru ziua aceea am garanția că n-o să mă fac de râs. Nu de alta, dar singurul lucru pe care-l știu despre computer e că, dacă nu-l bagi în priză, nu merge. La fel ca râșnița de cafea, fierul de călcat și aspiratorul.

Episodul 2, la o săptămână după angajare. Am, spre groaza mea, un computer pe birou. Pe monitorul lui sunt câteva chestii cărora nu le știu rostul și care-mi dau de înțeles că nu sunt primul utilizator. Cine știe câte zeci de mâini i-or fi cântat pe tastatură? La cum arată, juri că e pescuit din pleistocenul informaticii. Probabil că mi-l aduseseră special – dacă tot stric ceva, măcar să fie un hârb. Luana Schidu, care stă vizavi de mine, îmi aruncă o privire în care ghicesc solidaritate și acel tip de grijă pe care i-o arăți cuiva cu probleme.

— Dacă ai nevoie de ajutor, să-mi spui, se oferă ea.

Sigur că am. Ca să scot toată mățaraia din el, să-l smulg din priză și să-l arunc pe geam, în capul cui s-o nimeri. Firește, nu spun asta, ci:

— Aș cam avea.

Luana se ridică îndatoritoare și își pierde următoarele ore, cu o răbdare angelică, deslușindu-mi atâtea taine tehnice câte pot să asimilez. Adică nu prea multe. (Amănunt important, provin dintr-o familie în care, dacă se ardea un bec, fratele tatei decreta fără ezitare: „Nelule, trebuie chemat un specialist“.) Totuși, îmi predă o lecție elementară: ce e ăla e-mail și cum să trimit așa ceva. Mă consolez cu gândul că și la firma americană cu *grant*-ul de 35 de milioane de dolari tot asta m-ar fi așteptat. Și probabil că n-aș fi avut șansa unui coleg de cumsecădenia Luanei.

Nu termin bine cu mulțumirile („Hai, măi, fi serios, oricând ai nevoie“) și pe ușă intră cealaltă tânără pe care o tot văzusem la standul Humanitas la târgurile de carte: Mădălina – astăzi Simona – Tache de la marketing. Cu o rugămintă.

— Răducu, trimite-mi, te rog, un *attachment* cu un fragment din romanul *X*. Îl ai pe monitor.

— Cât de mare să fie?

— Două-trei pagini, nu mai mult. Vreau să-l trimit pentru o avanpremieră.

— În regulă.

— Hai mersi.

— Hai cu plăcere.

Mădălina *aka* Simona iese și mă lasă agățat de o vocabulă stranie: *attachment*. Asta ce mama zmeului o fi? Degeaba am făcut engleză la facultate. Precis e o șurubărie computeristică. Îmi arde buza s-o întreb pe Luana, dar nu-mi vine s-o deranjez iar.

Și n-o deranjez. Fac în schimb altceva. O operațiune prin care îmi declar atașamentul – *attachment*-ul, cum ar veni – față de populația Amish și de detenta ei tehnologică. Scriu adresa de e-mail a Mădălinei, deschid documentul de pe monitor care conține romanul *X*, copiez conștiincios trei pagini din roman, cuvânt cu cuvânt, în mesajul pentru Mădălina și onorez cu demnitate rugămintea. Mă las în scaun mulțumit și dau să mă felicit pentru ingeniozitate, când ușa zboară de perete și Mădălina hohotește ca o cascadă brunetă.

— Răducu, ce-i asta?

— ???

— Tu de *copy* și *paste* n-ai auzit? Semnul ăla care seamănă cu o agrafă nu-ți spune nimic?

— Nu prea.

Cu toată gentilețea ei, Luana pufnește în râs și lasă naibii manuscrisul pe care-l redacta. Iar eu – ce să fac? – roșesc. Apoi mă alătur râsetelor lor. Uite pe cine invidiam acum câțiva ani, îmi spun și râd mai departe.

Acum mă uit peste umăr și constat că în 2010, când Humanitas sărbătorea 20 de ani de existență, am scris următoarele:

Premiată azi și înjurată mâine, lăudată într-un ziar și desființată în altul, Humanitas a fost descifrată în fel și chip de cititori. Unii au văzut în ea un club populat de inși palizi, cocârjați de cultură, care se dopează cu Schelling dimineța, înainte să plece de-acasă, pentru a le fi mai ușor să citească din Sfântul Augustin în tramvai și, odată ajunși la sediu, să angajeze polemici despre categoriile kantiene cu personalul TESA. Alții au identificat în Humanitas o pepinieră de lujere clorotice, incapabile de viață adevărată. Prejudecățile se deplasează iute și ignoră semnele de circulație a ideilor. Mare le va fi fost mirarea unora când oamenii care lucrează aici au manifestat simptome de normalitate. Stupoarea și-a pus ambele coate pe masă. Ia te uită, șeful cel mare gătește. Fii atent, directorul general dansează. Hopaaa, directorul de marketing a fost reperat la Vama Veche, unde – will wonders never cease? – bea bere și asculta Gary Moore. Nu uitați, suntem în România, unde e mult mai ușor de înfiat o cisternă de idei fixe decât un copil.

Pentru ca în 2015, la împlinirea a 25 de ani, să adaug, cu trimitere directă la editorii printre care mă număr:

Editorul se supune, fără voia lui, clișeizării în care îl fixează setul de preconcepții care identifică în orice fotbalist un bou și în orice poet o formă de lingoare cu oase moi. Dacă vei cere definiția pe stradă, va reieși că editorul e un ins aflat în prelungirea unei țigări, care înoată pe valuri de pagini și fum și ia de obicei forma scaunului pe care își petrece jumătate de viață. Editorul, spune prejudecata publică, ascultă Händel, se hrănește cu Procopiu din Cezareea, soarbe ambrozie cu un pai postmodern și are drept singură amantă Cartea. Cu majusculă, fiindcă așa șade bine scrisului în dodii. În realitate, nici un editor nu e chiar atât de dus cu Plutarh.

Aștept să împlinim 35 de ani și să scriu și atunci ceva. Deocamdată, îmi zboară gândul la Edith Piaf, căreia îi preiau cântecul cu un mic adaos: *Je ne regrette PRESQUE rien*. Până la urmă, poate că era bine să fi ras naibii alea două sute de pagini. Nu mai transpiram în autobuz.

...Editura Humanitas, la care îmi place să mă gândesc ca la un loc geometric al cititorului și scriitorului care sunt. De altfel, de când mă știu, am visat cu încăpățănare visul colaborării creatoare cu ceilalți, deși el se dovedea, de cele mai multe ori, până la urmă utopic.

ANA BLANDIANA

Un loc geometric

Din cei 30 de ani ai editurii Humanitas, eu am trăit dinspre interior numai 15, poate de aceea am păstrat până acum o dublă perspectivă asupra acestei instituții a primelor noastre ore de integrare europeană: cea de cititor fericit și recunoscător și cea de autor bucuros și liniștit că a găsit în sfârșit o editură cu care să aibă relații empaticе, civilizate.

Îmi amintesc cu nostalgie sentimentul de exaltare, înconjurând, ca o aură care iriza contururile, apariția primelor valuri de traduceri și de editări ale marilor exilați. Era o senzație simțită aproape fizic de spargere a blocajului, de atingere a unor zări care fuseseră până atunci limite, de întoarcere într-o lume pe care părinții noștri fuseseră obligați să o părăsească și pe care o descopeream nu numai înaltă, ci și familiară. Am trăit, prin explozia în spațiul public a editurii Humanitas, integrarea europeană ca pe o întâmplare intimă, personală, cum n-am mai simțit-o niciodată mai târziu. A fost ca atunci când, la 14 ani, am reușit să forțez, împreună cu sora mea cu cinci ani mai mică, lacătul de la intrarea încăperilor în care fusese închisă biblioteca epurată a Episcopiei Greco-Catolice din Oradea și mă trezisem în fața unui munte de cărți, vărsate direct pe podea, pe care nu-mi venea să cred că voi putea să le citesc și nu știam de unde să încep. Poate de aceea, deși nu mai eram de mult adolescentă, primii ani ai editurii Humanitas coincid în viața mea de cititor cu o perioadă de bulimie a lecturii specifică adolescenței, pe care mi-o amintesc aproape cu înduioșare.

Când, peste un deceniu și jumătate, Gabriel Liiceanu mi-a propus să public la Humanitas, nu mi-a fost ușor să identific editura mea de cititor îndrăgostit cu echipa de redactori care îmi scotea cărțile. Au trebuit să treacă ani până când empatia de natură intelectuală, secretată încet-încet de relațiile profesionale cu Lidia Bodea, să transforme pentru mine editura într-un cuib în care să mă simt acasă și în largul meu alături de Adina Săucan, de Angela Rotaru și în care să-mi aduc, în mod reflex, cărțile.

De fapt, cred că relația mea sufletească de autor cu editura Humanitas s-a declanșat la câțva timp după începutul colaborării, după publicarea primelor cărți, atunci când Gabriel Liiceanu mi-a telefonat propunându-mi să scriu o povestire pentru un volum colectiv despre dragostea la prima vedere.

Nu știu dacă mai apăruseră astfel de volume, care aveau să devină în anii următori un șir de succese marca Humanitas, dar mie mi se întâmpla pentru prima oară să mi se propună să scriu ceva pe o temă dată, stabilită de altcineva. Am fost, îmi amintesc, mirată, o mirare puțin suspicioasă și chiar jignită, ca și cum propunerea ar fi conținut ascunsă o ofensă, un mic atentat la statutul meu de scriitor. În prima clipă am vrut să refuz scurt, dar buna-creștere și insistențele repetate să mă mai gândesc m-au făcut să accept amânarea refuzului, care căpătase, în mod aproape tehnic, și o dată limită. Era evident însă că nu aveam la „ce să mă gândesc“, cu atât mai mult cu cât erau ani de când nu făceam decât să mă gândesc și să sper că voi fi în stare să inventez un timp – liber de nebunia agitației din care îmi era croită viața – pentru a mă reîntoarce la scrierea

prozei, la fericirea de a sta pe scaun la masă ore în șir scriind până mă dureau încheietura mâinii sau spatele, de a adormi frântă de oboseală și de a relua a doua zi gândul de la punct și virgulă. Nu teme, ideile, personajele, poveștile îmi lipseau, dimpotrivă, îmi putrezea capul de ele, aglomerate, îngrămădite, depuse unele peste altele, ceea ce îmi lipsea era puterea de a opri pentru o clipă caruselul năucitor al istoriei ca să pot coborî în liniștea literaturii. Ideea de a primi o comandă din afara mea însămi, și încă una cu termen fix, mi se părea în aceste condiții aberantă.

Și totuși propunerea și argumentele lui Gabriel Liiceanu mi-au rămas în minte și au început să mă obsedeze nu ca o aberație, ci ca o provocare, iar de la sine înțeles a început să pară nu atât refuzul

propunerii, cât transformarea ei într-un test și în pariul că pot să găsesc puterea de a mă întoarce la proză până la termenul fixat. Am scris povestirea *Misiune imposibilă* cu o plăcere inedită, ieșită din amestecul ciudat al performanței aproape sportive, contracronometru, cu rezultatul uimitor, apărut pe cu totul alt plan și atât de nepremeditat, încât nu părea nici măcar să îmi aparțină. Abia mai târziu, când am citit povestirea în volum, apoi și mai târziu, când am citit-o în volumul meu de proză fantastică, am simțit o adevărată recunoștință pentru felul în care am fost împinsă s-o scriu.

Următoarelor propuneri nu le-am mai opus nici o rezistență. Mi-au cerut să scriu Dan C. Mihăilescu, Ioana Pârvulescu, Lidia Bodea, Tatiana Niculescu, și de fiecare dată răspunsul care a rezultat a fost surprinzător chiar pentru mine însămi, și aproape întotdeauna un dar pe care am fost împinsă să mi-l fac singură.

Îmi amintesc, de exemplu, cum scrierea zecilor de pagini pe care le-am semnat în volumul *Casele vieților noastre* s-a transformat pentru mine într-o adevărată experiență existențială, pentru că, începând într-o doară să-mi amintesc și să povestesc cum am ajuns să avem o casă la țară, am căzut ca într-o bolgie printre amănunțele, detaliile, caracteristicile, întâmplările concrete ale unei epoci pe care uitasem că am trăit-o și pe care nu-mi venea nici mie să o mai cred, în timp ce o istoriseam și o redescopeream fascinată, atât de absurdă încât era aproape ireală, fantastică. Sentimentul de compasiune și de admirație pe care mi-l trezise lectura acelor pagini, aproape eroice în minuția și derizoriul lor, mă convinge că n-ar fi fost

niciodată scrise fără tema stabilită de editura care m-a împins pe toboganul retrăirii.

Sau îmi amintesc cum invitația insistentă și pasionată a Lidiei Bodea de a scrie în *Cartea simțurilor* s-a transformat pentru mine într-o adevărată experiență estetică, ca un exercițiu de digitație pentru un pianist înainte de începerea unui concert. Mă urmărea și mă urmărește încă de ani de zile, într-un fel cu atât mai obsedant cu cât mă tem că nu voi fi în stare s-o realizez vreodată, ideea unui roman despre ieșirea din detenție după ani lungi în care lumea din afară s-a schimbat, iar cei întorși din infern nu mai au cum s-o înțeleagă sau să-și găsească un loc în ea, nici să regăsească ființele pe care le iubesc și care îi iubesc, dar s-au schimbat între timp altfel decât ei. Pe făgașul acestei dureroase obsesii, descrierea luminoasă, aproape senzuală, a Lidiei Bodea pledând pentru o carte a simțurilor mi-a dat posibilitatea unei schițe, ca o încercare de diapazon, despre redescoperirea libertății prin simțurile care o uitaseră. Un exercițiu care fără acest imbold n-ar fi existat.

În mod evident, acest tip de colaborare cu editura, nu doar în perspectiva tipăririi, ci mai înainte încă, în perspectiva scrierii, colorează ciudat și emoționant relațiile mele cu editura Humanitas, la care îmi place să mă gândesc ca la un loc geometric al cititorului și scriitorului care sunt. De altfel, de când mă știu am visat cu încăpățănare visul colaborării creatoare cu ceilalți, deși el se dovedea, de cele mai multe ori, până la urmă utopic.

Dar, dacă *utopia* înseamnă etimologic „ceea ce nu are loc“, poate că e destul să-i oferim speranței un loc geometric...

Editor, traducător, redactor, corector, vânzător, distribuitor, organizator de târguri de carte, neobosit vorbitor în fața publicului de la lansări. Gabriel Liiceanu a fost rînd pe rînd toate acestea, și îmi amintesc cum un prieten m-a întrebat la un moment dat, cu un aer de admirație nemărturisită: „Ce mai face Domnul Humanitas?”

CĂTĂLIN CIOABĂ

Va fi odată ca niciodată

La sfârșitul celebrului film făcut de François Truffaut după romanul lui Bradbury, *Fahrenheit 451*, apar niște oameni-cărți, care le-au memorat și le știu pe de rost: fiecare se recomandă, în loc de nume propriu, cu titlul uneia dintre ele. Pe unul îl cheamă „*Anna Karenina* de Tolstoi“, pe altul „*Iliada* de Homer“, pe altul „*Viața lui Henry Brulard* de Stendhal“ ș.a.m.d. Ei sunt „pe dinafară vagabonzi, pe dinăuntru bibliotecari“ și întruchipează efortul de salvare în condiții extreme. În momentele de cumpănă, oamenii simt nevoia să revină la un sol ferm, așa cum se cațără pe stânci marinarii dintr-o corabie spartă de valuri. Îmi place să-mi imaginez că, dacă i-ai fi întrebat pe cei care, de 30 de ani încoace, sunt păzitorii cetății, cum se numesc, ar fi răspuns fiecare în felul următor: „Eu sunt *Originile totalitarismului* de Hannah Arendt“, „Eu sunt *Fenomenul Pitești* de Virgil Ierunca“ „Eu sunt *20 de ani în Siberia* de Anița Nandriș“ etc. Sunt cărțile care, în chip nevăzut, s-au așezat cărămidă peste cărămidă, reclădind ființa morală a unei națiuni. Iar acest fenomen a început de la editura Humanitas.

Anii '90 au fost, în România, cei mai plini de speranță și, totodată, cei mai fără de speranță. Dacă am fi știut... zicem azi, după 30 de ani, cât de departe eram de ceea ce speram, poate că nici n-am mai fi sperat. Dar cum să nu sperii? Sau am fi sperat *altfel*, îndrăznesc să spun. Dar cum anume? În ce fel să-ți ajustezi speranța, încât să nu rămână o amăgire? Voi spune de la bun început, deși s-ar putea ca asta să sune absurd, că nu poți spera consecvent decât

pornind de la *certitudini*. Cine își închipuie că speranța nu e decât o avântare necontrolată în viitor, o proiecție goală a dorințelor, cred că se înșală. Dimpotrivă, ea are în miezul ei mai multe certitudini. În lipsa lor, nu putem spune decât, cu o vorbă a lui Kafka: „Există infinit de multă speranță, numai că nu pentru noi“.

Prin 1992, Monica Lovinescu și Virgil Ierunca, însoțiți de Gabriel Liiceanu, au ținut la Muzeul Țăranului Român o masă rotundă cu titlul „Cât de departe suntem pe drumul despărțirii de comunism?“. Sala era arhiplină, deoarece puteam să-i vedem pentru prima oară în carne și oase pe cei doi vorbitori de la Europa Liberă care ne însoțiseră, de departe, în deceniile întunecate. Dar mai era, desigur, și credința oarecum molipsitoare că ne aflăm *deja* angajați pe „drumul despărțirii de comunism“, că această „despărțire“ a avut loc deja sau că este pe cale să se petreacă. Speram. Viața din România ultimelor decenii ne-a dovedit că, în mare măsură, ne amăgeam. Cine a fost de vină pentru asta? Îmi aduc aminte că vorbitorii erau oarecum rezervați în pronosticuri cu privire la justetea drumului pe care tocmai o apucase țara în „regimul Iliescu“, fiind posibilă oricând o restaurație, ale cărei semne erau încă de pe atunci vizibile. Dar nu și pentru noi, care, la adierea libertății, slăbită fiind chinga dureroasă a dictaturii, credeam că am reintrat cu totul în normalitate. Parcă nu voiam să auzim ceea ce ne spuneau, prevenitori, cei întorși din exil. Ne era de ajuns că văzuserăm căzând câteva zăbrele ale cuștii și că putem să ne mișcăm mai bine în ea.

România! Nici nu mai știi ce să crezi despre ea! Unii dintre cei plecați îi spun (pe Facebook, mai

ales) „Românica“, de parcă ar numi coaja de ou pe care au reușit să o spargă pentru a-și lua zborul spre alte zări și care a rămas în urmă, fărâme și nimic mai mult. Desigur, este iritant felul acesta de a lăsa în urmă trecutul, e ca și cum ți-ai ascunde durerea despărțirii sub grimasa unei ironii diminutive. Ca și cum „Românica“ aceasta ar fi fost un accident al destinului personal, un cuib amărât de cuci din care ți-ai luat zborul acvilin. Iar tristețea pe care o simt când citesc asemenea evocări are legătură, pesemne, și cu faptul că de-a lungul anilor mulți dintre noi s-au întors printre aceste „rămășițe“. Să fie vorba, din partea celor care o numesc așa, doar de o simplă ingratură, sau, dimpotrivă, de gingășie, aleandor? Cine poate ști? Întrucât sunt unul dintre cei care s-au întors de fiecare dată, mi-e greu să dau un verdict cu pretenții de obiectivitate.

Îmi amintesc mai ales de una dintre ultimele mele reveniri. Era după ce, în anii 2007–2009, am lucrat la Universitatea din Viena. Îmi petreceam majoritatea timpului într-o bibliotecă a Facultății de Teologie de acolo. Sala de lectură se afla într-un demisol ale cărui ferestre dădeau către străzile pavate cu granit din jurul Hofburgului, de unde auzeam copitele cailor înhămați la trăsurile cu turiști dornici să regăsească fastul epocii imperiale vieneze. Dalele răsunau sub potcoavele lor, liniștitor și ritmat. Mă obișnuisem într-atât cu acest sunet de fond al concentrării mele pe texte wittgensteiniene, încât, când am terminat cartea la care scriam, am constatat mulțumit că acea cadență ecvestră îmi impusese parcă un ritm interior al gândirii, ritmul altor vremuri, acela pe care turiștii, tolăniți în calești, îl regăseau la

rândul lor admirând somptuoasele clădiri din jur – și care se potrivea atât de bine cu ritmul înaintării mele în misterul transparent al filozofului vienez.

După doi ani m-am întors în „Românica“, schimbând atmosfera din Hofburgul vienez cu cea a cartierului meu de blocuri din Berceni, pe care l-am regăsit mai pipernicit și mai cenușiu parcă decât îl lăsasem. Uneori, aerul lui, ticsit de oameni și mașini, devine irespirabil. Așa că obișnuiesc să evadez către Parcul Tineretului, către Bellu sau către centru.

În Berceniul meu necăjit, în liniștea unei bune dimineți de vară, când citeam cu ferestrele deschise, am auzit din nou copite de cai pe caldarâm, apropiindu-se. Dintr-odată, sunetul m-a transpus departe, în demisolul sălii de lectură vieneze, și, cum se spune, nu-mi venea să-mi cred urechilor. Era oare memoria auditivă cea care îmi juca feste, sau poate concentrarea intensă cu care citeam și din care ieșeau acum, rememorate, asemenea sunete atât de bine cunoscute? Dar, imediat, tropotul cailor s-a apropiat și am auzit dintr-odată o chemare, repetată molcom în liniștea dimineții de vară: „Pepeni! Hai la pepeni!“ Nimic nu venea să-i răspundă, era un strigăt binevoitor care se repeta la intervale mari. M-am repezit la ușă, coborând într-un suflet scările celor patru etaje, și am dat peste căruța plină cu pepeni galbeni – cu aromă irezistibilă, dar și cu neputință de a fi descrisă în cuvinte (ar fi spus Wittgenstein) – a unui căruțaș care, asemeni vizitiilor vienezi, străbătea netulburat cartierul. Îmi regăseam astfel cadența, desigur, nu pe aceea ecvestră imperială, lăsată în urmă, ci una mai modestă, venită parcă de departe, dintr-un București încremenit în alte timpuri.

În prima clipă, am crezut că voi fi nevoit eu să aleg ce-mi place. Dar nu am fost lăsat s-o fac. Căruțașul, cu înfățișarea unui Nastratin, deținător unic de înțelepciune în privința aromelor și a gusturilor, m-a luat în primire imediat și, binevoitor, cu aerul că știe el mai bine ce-mi doresc, mi-a pus în mâini câțiva cantalupi. Nu erau, ce-i drept, foarte aspec-tuoși, ca cei pe care i-aș fi luat eu. Dar s-au dovedit mai apoi, când m-am înfruptat din ei, nespus de aromați și de răcoritori în arșița verii. Ce răsfăț al gustului, ascuns sub jocul aparențelor! Dulcile cu-curbitacee au fost cea mai frumoasă urare de bun venit care mi-a fost adresată la întoarcerea în Româ-nia, această Românie din care am tot plecat și în care ne-am tot întors, atrași parcă de ceva neștiut. Iar căruțașul, înțeleptul, mi-a dat lecția esențială a ști-inței la care trudisem prin țări străine și care poartă numele de *fenomenologie*: să știi să privești dincolo de aparențe, către miezul (aromat) al lucrurilor.

Revenind acum la anii '90 și la acea speranță ini-țială cu care am pornit pe drumul celor treizeci de ani care s-au scurs, realizez cu mai multă claritate care erau *certitudinile* de atunci, cele pe care mi-am întemeiat speranța. Știu, sună ciudat că folosesc ast-fel de cuvinte când vorbesc despre speranță, dar nu cred că ea poate apărea fără nici un temei. Sperăm oare atât de liber și de gratuit, atât de ruși de fapte și de realitate, încât să nu se găsească nimic cert în punctul de plecare al însuși faptului de a spera? Și, chiar dacă speranțele ne-au fost în final dezmințite, asta înseamnă că nu aveam, cândva, destule temeiuri spre a spera? Temeiurile pot rămâne în picioare, sau se pot prăbuși cu timpul. Oricum ar sta lucrurile,

nu e vorba aici de speranțe circumstanțiale („Sper să prind trenul“), ci de speranța aceea care cuprinde ansamblul lumii istorice în care trăim. Speranța din anii '90 era *una singură, a tuturor*, și era îndreptată către o mai prielnică viețuire a celor ce trăiau în țara proaspăt ieșită din comunism, un regim politic care, prin teroare și samavolnicie, a strivit necruțător individul. De așa ceva nu se scapă ușor, cu atât mai mult cu cât acest sistem, pretins egalitarist, a produs o categorie bine definită de profitori ai săi, puțin dispuși să renunțe la privilegiu. Dintre care cel mai mare era *impunitatea*, sustragerea de la răspundere pentru orice gest ar fi făcut. Și, drept urmare, au continuat să facă gesturi similare, cu aplombul celui care știe că nu va da seamă pentru ele. De aceea, pe lângă *speranță*, un pandant necesar este *răbdarea*. Pe

la mijlocul anilor '90, Petru Creția înțelesese acest lucru foarte bine și ne îndemna să avem o „răbdare istorică“, așadar una de îndelungă durată, până la restabilirea lucrurilor:

„Nimic nu vădește mai limpede și mai brutal reaua funcționare a unei societăți decât fie instituirea unor legi nedrepte, fie nerespectarea legilor bune sau atât de bune cât pot fi într-un moment dat al istoriei. Deci, pe de o parte, interese de grup politic sau economic pot duce la promulgarea unor norme dăunătoare corpului social în ansamblul lui. Pe de altă parte, puterea poate influența justiția în vederea lăsării nepedepsite a unor abuzuri de tot felul, acte de corupție, acte veroase, delapidări de anvergură, aproprieri ilegale. Protejați de sus sau între ei, autorii unor asemenea fapte prosperă, îmbolnăvind organismul social și așa bolnav. Până când domniei bunului-plac îi ia locul domnia dreptății. Oricât ar dura acest proces, el merită răbdarea noastră istorică.“¹ Cuvintele lui Creția, dat fiind că au fost scrise, cum spuneam, la începutul anilor '90, pot fi auzite acum în deplina lor rezonanță profetică.

Voi spune acum că temeiurile pe care le-am găsit pe atunci spre a spera nu au fost doar apariția noilor partide politice, a votului liber, presa liberă, respectarea libertății de exprimare și de asociere. Toate acestea au fost bine-venite, desigur, erau absolut necesare, dar erau totodată condiții de revenire la un punct zero. Toate aceste libertăți, absolut necesare, nu garantau, odată obținute, că vom înainta

---

1. Petru Creția, *Luminile și umbrele sufletului* (capitolul „Dreptatea“), Humanitas, p. 49.

pe o cale istorică lipsită de derivă. De altfel, pe ascuns, pe sub zâmbetul lui Ion Iliescu, libertățile acestea au fost din nou viciate: partidele nou-apărute au fost infiltrate cu foști membri ai PCR, presa a fost treptat „mogulizată“, libertatea de expresie și de asociere, distrusă prin mineriade etc.

Singurul temei de speranță, pe care m-am bazat încă de la început, și care nici azi nu cred că poate fi amăgitor, au fost chiar *cărțile*. Cărțile apărute în primele luni ale anului 1990, edițiile din Emil Cioran, Mircea Eliade, Eugen Ionescu, Monica Lovinescu și Virgil Ierunca etc. Erau la început ediții pe hârtie de ziar, cum se publicau în anii '80, însă tot era o mare diferență față de acele volume numite „sendviș“ în care hârtia, oricum deplorabilă, alterna în culori de verde, roz, albastru. Aceste cărți noi au fost ca o soluție imediată de reparație, așa cum erau măsurile antifoamete luate imediat în 1989. Însă s-a mai întâmplat ceva: cu fiecare volum care apărea, simțeam că e și mai multă grijă pentru aspect, pentru cartea ca obiect. Cu fiecare carte, simțeam că s-a mai câștigat rafinament, că există în fond un „mai bine“ către care ne îndreptăm, fără să știm exact când vom ajunge și cât vom mai rătăci până acolo. Într-un cuvânt, fiecare mic salt perceptibil de la o apariție la alta imprimă în mințile noastre ritmul unei ascensiuni. Simțeam că „există viitor“, începeam să trăim din ce în ce mai mult în orizontul lui, să visăm la propriile noastre cărți. Această speranță iradia cu privire la tot și la toate din jur. Aveam motive să credem că România se va restabili complet de pe urma totalitarismului. Fiecare carte era o promisiune că „va fi bine“,

un bine către care ne îndreptam și care nu ținea de trecut, ci era exclusiv apanajul viitorului. Va fi odată ca niciodată.

Când au apărut, simultan, *Jurnalul de la Tescani* și *Oglinzile*, două cărți cu grafică grațioasă, care emana delicatețe și grijă pentru vizibilitatea fiecărui cuvânt din text, țin minte cât de uimit am fost că pot exista, parcă apărute dintr-odată și de niciunde, cărți atât de elegante. Păreau să fie ele însele un răspuns la întrebarea pe care am pomenit-o mai sus, „cât de departe ne aflăm pe drumul despărțirii de comunism?”. Căci, dacă le priveai, te întrebai imediat: de unde au apărut? Praful și scâlciera străzilor și șoselelor noastre, mormanele de rugină rămase ca semne ale industrializării forțate și falimentare, nimic din jur nu rima cu aceste mici bijuterii editoriale. Îmi păreau, de aceea, un eveniment irepetabil, aproape un accident. Dar, desigur, nu erau un accident, ci, dimpotrivă, rodul unui efort tenace de „a ridica ștacheta” (care a iradiat curând și la producătorii de carte din jur). Cum să nu te frapeze noua ediție a *Epistolarului*, cu chipul poștașului lui Van Gogh, pe care nu-l recunoscusem pe coperta primei ediții, din 1986, dar care acum se arăta parcă aieva, gata să-și deschidă tașca cu epistole? Cum să nu îți ridici pălăria în fața ediției impecabile a *Introducerii în metafizică* a lui Martin Heidegger, cu o supracopertă care îți taie respirația, reproducând o superbă frescă de la Pompei? Cu cartea asta știi că am făcut câțiva pași *de dans* (ca să preiau o formulă de-acum celebră) când am văzut-o pentru prima oară. Și mai erau și scrierile de teorie politică puse în circulație în acei ani: ele au dus, imperceptibil, dar sigur, la formarea unei

societăți civile care, în 2017, a ieșit dintr-odată la iveală la manifestațiile împotriva Ordonanței 13. Au ieșit atunci în stradă nu doar oameni, ci și biblioteci.

Friedrich Schiller spune la un moment dat: „Cel care nu îndrăznește nu are voie să speră“. Și este perfect adevărat, chiar în sensul pe care îl dau eu aici speranței. Speranța este un *pariu*, un pariu pascalian cu *viața*, nu cu moartea. Și pe care nu îl poți câștiga decât dacă îndrăznești la nesfârșit. Ce altceva înseamnă lansarea unei cărți în lume, dacă nu un gest de cutezanță?

Un episod pe care l-am trăit de mai multe ori în anii '90 cred că a contribuit foarte mult, pentru mine, ca orice gând de plecare definitivă din România să fie alungat imediat ce apărea. Eram student, iar Facultatea de Filozofie încă se mai afla atunci în sediul de la Drept. Cursurile se țineau în acele amfiteatre impresionante, cu bănci de lemn, cu alură interbelică, impregnate parcă de prestața marilor profesori din trecut. Ei bine, cursurile de „fenomenologie“ se terminau uneori cu un festin. Profesorul nostru, totodată editor, ne spunea la sfârșitul orelor: „Vă rog, ar putea veni câțiva studenți cu mine până la mașină?“ Îl însoțeam până la Dacia sa „break“, un automobil alb, deșirat, supraîncărcat și înclinat pe o parte, care părea că își dăduse ultima suflare târându-se până la scările din fața facultății. Arăta jalnic acel hârb, dar era plin de nestemate. Odată deschisă ușa portbagajului, zăream împachetate în hârtie, noi-nouțe, zeci și zeci de cărți pe care le adusesese spre a ni le dărui. Le duceam în amfiteatru, le puneam pe catedră și le desfăceam ca pe niște pachete de

prăjituri, înfruptându-ne din ele sub privirea mulțumită a profesorului.

Întrebarea care l-a mișcat și l-a frământat de-a lungul anilor pe profesorul nostru a fost aceasta: „Cum pătrunde spiritul în lume?“ Și-a pus-o de mai multe ori, în cărți și interviuri, dar pare că nu a reușit să-i găsească un răspuns satisfăcător. Deși întrebarea e gravă și are încărcătură filozofică, răspunsul este, cred, foarte la îndemână: tocmai așa, prin aceste gesturi, prin efortul de fiecare clipă pe care-l faci ca editor, traducător, redactor, corector, vânzător, distribuitor, organizator de târguri de carte, neobosit vorbitor în fața publicului de la lansări. Gabriel Liiceanu a fost rând pe rând toate acestea, și îmi amintesc cum un prieten m-a întrebat la un moment dat cu un aer de admirație nemărturisită: „Ce mai face Domnul Humanitas?“

Nu știu ce i-am răspuns pe moment, dar știu ce i-aș răspunde acum: face exact ce a făcut în toți acești 30 de ani. Precum un metronom al spiritului, cu fiecare carte pe care o aduce pe lume, imprimă o cadență speranței noastre într-o Românie care – sunt sigur de asta – își va reveni și va scăpa odată din tentaculele deznădejdiei. Va fi odată ca niciodată.

*Toți din lumea editorială am fost, chiar de la începuturile ei, cu ochii pe Humanitas.
A apărut ca o Statuie a Libertății pentru cărți.*

DENISA COMĂNESCU

**Viață, visuri, versuri
pentru Humanitas**

Dacă vreo ghicitoare mi-ar fi prezis în anii '90 că din 2006 voi lucra la Humanitas, aş fi spus că e *wishful thinking*. Căci toţi din lumea editorială am fost, chiar de la începuturile ei, cu ochii pe Humanitas. A apărut ca o Statuie a Libertăţii pentru cărţi.

Sunt ultima care predă materialul pentru acest volum aniversar, cu o întârziere de neiertat. Nu găseam acel fir magic, căruia i se mai zice şi fir călăuzitor, să-mi întemeiez povestea pe el, sau pur şi simplu să mă agăţ de el. Notasem lucruri disparate pe foi de diferite mărimi, dar nu puteam să încep, însuşi cuvântul Humanitas mă copleşea.

Dar şi acum, într-al zecelea ceas, ca în multe alte dăţi, Amos Oz mi-a venit în ajutor. La un an şi câteva luni de când ne-a părăsit. Am scos din raftul de bibliotecă dedicat lui noul volum apărut în seria de autor „Amos Oz“ de la Humanitas Fiction, *Din ce este făcut un măr?*, şi am început să recitesc pe sărite, neştiind prea bine ce caut. Şi am dat peste fragmentul următor la pagina 47: „Pe mine mă sperie teribil când apare un termen de predare. Faptul că trebuie să închei lucrarea mă paralizează. Când eram student mi se părea un lucru îngrozitor, tensiunea asta, dacă nu termin lucrarea până mâine, până poimâine. Lucrările din studenţie au fost ultimele cu termen de predare, ca un acoperiş care stă să-ţi cadă în cap, şi chiar încep să cadă din el, peste tine, bucăţi de tencuială“.

Am simţit imediat cum bucăţile de tencuială mă lovesc şi pe mine, fără milă, şi am început să scriu contracronometru, fiindcă nu mai aveam la

dispoziție decât 24 de ore pentru a recupera ceea ce ar fi trebuit să fie săvârșit de săptămâni bune.

De câte ori nu m-a salvat Amos Oz! Câte neliniști și frustrări nu mi-a oblojit! Zilele trecute am reluat scena crucificării din capitolul 47 al romanului său *Iuda*, care, pentru mine, are o forță uimitoare, asemenea aceloră din Bulgakov și din Saramago. I-am publicat, în seria lui de autor, 19 volume, romane, proză scurtă, eseu, convorbiri, iar cartea cea mai dificilă, la care ținea cel mai mult, *Aceeași mare* – un poem în proză de o intensitate, uneori, aproape insuportabilă –, se află, în sfârșit, pe calea bună a traducerii și va apărea anul viitor.

Nu l-am vizitat pe Amos Oz pe când locuia la Arad, am trecut doar prin fața casei sale ca un bastion în buza deșertului, m-a primit, în schimb, peste niște ani, în apartamentul din apropierea Universității din Tel Aviv, unde se mutase în 2000 și ceva. Acolo mi-a arătat, ironic, de unde își trăgea forța. Peștișorul lui roșu-portocaliu din acvariul ca un televizor din camera de musafiri, printr-un fel de osmoză a sufletelor, a ajuns să-mi dea putere și mie. De câte ori mi-l imaginez pe Amos Oz, apare și peștișorul roșu-portocaliu deasupra capului său, ca o aureolă. Iată că și acum m-a salvat și mi-a dat dezlegare la scris ca și cum mi-ar fi deschis o poartă.

Mi-e greu să scriu despre Humanitas. În ultimii 14 ani, dacă aș calcula cât am dedicat editurii din timpul de viață activă, aș ajunge la peste două treimi, iar identificarea cu ea a fost atât de puternică, încât n-a mai existat culoarul de siguranță care-ți oferă o minimă perspectivă. Acesta a existat la început, așa că voi apela – așa cum presupun că au făcut mulți

dintre cei invitați să scrie în acest volum – la „prima întâlnire“, la cum am ajuns la Humanitas.

Primul meu contact, să-i zicem palpabil, cu editura l-am avut în 1992, când o echipă de la International Book Development din Londra, în frunte cu Euan Henderson, a organizat un training cu editorii români, iar întâlnirea inițială s-a ținut la Humanitas. Înaintam pe holul în capătul căruia se găsea sala de ședințe încet, cu un fel de plăcere clandestină. M-a întâmpinat o brunetă mică de statură, cu ochi mari, căprui, care roșea la fiecare frază rostită de buzele-i proaspete asemenea celor ale Nastasiei Kinski în filmul *Tess* al lui Polanski. Era Luana Schidu, acum eminentă traducătoare din rusă și engleză, cu care lucrez continuu, cu o nesfârșită bucurie.

După aproape 14 ani de la această scurtă trecere prin Humanitas, vocea ușor recognoscibilă a lui Gabriel Liiceanu m-a invitat, prin telefon, la o întrevedere. Am venit la Humanitas cu arme și bagaje pe 1 februarie 2006, de ziua editurii, înființată în 1990 la aceeași dată. Pentru mine, februarie e o lună amestecată: ziua de naștere a mamei și a mea, ziua morții tatei, plus câteva coincidențe misterioase. Vreau să spun că acest 1 februarie a fost de bun augur.

Am pășit pe același coridor, dar mult schimbat: de-o parte și de alta, în spațiile dintre ușile cu geamuri jivrate, fotografii mari alb-negru cu autorii Humanitas, de la Noica și Eugen Ionescu până la Ana Blandiana și Mircea Cărtărescu, fiecare într-o postură inedită. Plecasem de la Polirom, unde lucrasem aproape cinci ani într-un apartament de bloc cu

bulină roșie, situat vizavi de spitalul Colțea. Acolo nu prea pătrundea lumina, aici lumina se revărsa.

La Polirom construise o colecție de literatură universală, „Biblioteca Polirom“, în care apăruseră spre 400 de titluri din autori clasici, moderni și contemporani, printre care Dostoievski, Orwell, Nabokov, Borges, Buzzati, dar și Leonard Cohen, Salman Rushdie, Haruki Murakami, Philip Roth sau Ian McEwan. La Humanitas existau în acel moment două colecții reductabile de scriitori străini, „Raftul întâi“, care-și avusese anii de glorie sub coordonarea lui Vlad Zografi, și „Cartea de pe noptieră“, condusă până în 2010 de Ioana Pârvulescu. Eu urma să concep o nouă colecție în locul celei dintâi, cu o denumire care să sugereze continuitatea. Gabriel Liiceanu n-a ezitat o clipă și a rostit: „Raftul Denisei“.

Apoi lucrurile au mers șnur. Simona Kessler, cea mai vestită agentă literară din sud-estul Europei și amica mea, m-a ajutat, prin întrebări freudiene, să găsesc sigla colecției, pe care chiar ea mi-a desenat-o – silueta elegantă a unei pisici negre așezate pe un vraf de cărți, personificând-o pe Mița mea; graficianul Gabi Dumitru a proiectat-o repede pe calculator și am făcut împreună prototipul colecției: volume broșate, 13 × 20 cm, coperte cu clape și semne de carte pe carton de 300 g/mp. În mai am lansat deodată primele opt titluri ale colecției. Printre ele au fost *Memoriile unei gheșe* de Arthur Golden, bestseller perpetuu, *Pianul mecanic* de Kurt Vonnegut și *Relatare despre regele David* de Stefan Heym.

Ce-mi propuneam cu această colecție? Visul de aur al oricărui editor serios – să public literatură

străină de valoare care să se vândă. De câte ori hotărâsc să achiziționăm copyrightul unei cărți, mă pun în pielea cititorului și mă gândesc, cu argumente pro și contra, de ce ar cumpăra-o. De la Polirom la Humanitas, trei autori mari m-au urmat, fie că au ales asta ei înșiși – Herta Müller și Amos Oz –, fie datorită traducătorului, cum a fost cazul lui Ismail Kadare. Li s-au alăturat mai târziu Michel Houellebecq și de curând Zeruya Shalev, căreia îi publicasem inițial magistralul roman de debut, *Viața amoroasă*, în „Raft“, dar pe care o pierdusem în timpul crizei din 2009.

Colecția „Raftul Denisei“ a devenit coloana vertebrală a noii edituri, Humanitas Fiction, care a luat ființă în august 2007, când s-a format Grupul Humanitas. Mă aflu la cârma ei de 12 ani și jumătate, a avut mereu un traseu ascendent, numără peste 650 de titluri noi (nu retipăriri), are în palmares floarea modernității literare, de la Fernando Pessoa, F. Scott Fitzgerald, Marguerite Yourcenar, T.S. Eliot, Ezra Pound, Virginia Woolf, James Joyce, Franz Kafka la Thomas Mann, Robert Musil, Mihail Bulgakov, Yasunari Kawabata, Knut Hamsun, Nikos Kazantzakis, Yukio Mishima; marii scriitori afirmați după cel de-al Doilea Război Mondial – Romain Gary, Anaïs Nin, Giuseppe Tomasi di Lampedusa, John Fante, Yasushi Inoue, Anthony Burgess, Sawako Arioshi, Saul Bellow, Milan Kundera, Amos Oz, Mario Vargas Llosa, Dario Fo, William Golding, J.M. Coetzee, Ismail Kadare, James Salter; scriitori deja clasicizați ai secolului XXI: Ludmila Ulițkaia, António Lobo Antunes, Michel Houellebecq, Patrick Modiano, Isabel Allende, Alessandro Baricco,

Herta Müller, Mo Yan, George Saunders, Éric-Emmanuel Schmitt; noi scriitori care s-au impus pe plan internațional – Nicole Krauss, Jonathan Safran Foer, Evgheni Vodolazkin, David Mitchell, Yu Hua, Arundhati Roy, Colson Whitehead, Yōko Ogawa, Boualem Sansal, Christoph Ransmayr, Ann Patchett, Maja Lunde, David Foenkinos, Guzel Iahina, Diane Setterfield, Anuradha Roy. Peste zece dintre scriitorii enumerați ne-au vizitat și și-au lansat edițiile românești ale cărților la București, Timișoara, Iași, Brașov și Cluj. Și încă mulți alții, pe care nu i-am mai putut menționa aici... Întâlniri memorabile la București am avut cu Amos Oz, desigur, cu Ludmila Ulițkaia, Éric-Emmanuel Schmitt, Alessandro Baricco, Herta Müller, Guzel Iahina, António Lobo Antunes. Dar cel mai aproape l-am simțit pe Evgheni Vodolazkin.

A patra oară când a venit în România, invitat mai întâi la un festival de literatură din Timișoara și apoi de noi, pentru lansarea romanului *Brisbane* la librăria Humanitas de la Cișmigiu, am planificat să-l ducem la Brașov, la târgul de carte Bookfest, care se desfășura în holul universității. Era o splendidă sâmbătă de octombrie, în 2019. Am complotat cu șoferul să plecăm devreme pentru a urma un traseu mai lung și mai sinuos peste munți. Vremea era frumoasă, peisajele – un puzzle de culori, eu povesteam despre Țara lui Dracula. Evgheni dâr-dâia, îi clănțăneau dinții ca unui cal, fața îi era albă ca hârtia și-și tot strângea capul în mâini. Când am putut opri, sus, pe creastă, după ce l-am așteptat să-și revină, mi-a spus că, în general, e sănătos tun, dar are rău de înălțime.

Surpriza mea își pierduse tot hazul și mă întrebam dacă mai poate face față la lansarea ce urma să se țină peste două ore, cu lume multă care-i citise *Laur și Aviatorul* și-l aștepta, pregătită să-l asculte, să-i pună întrebări și să-i ceară autografe. După o cafea tare și o cola fără zahăr, Evgheni și-a fermecat asistența și a dat autografe peste o oră și jumătate. Am observat că are un punct comun cu Amos Oz: captivează asistența fiindcă, într-un fel, vorbește mereu despre iubire. Iubirea ca opusul fricii. Dacă Amos Oz se considera ateu, Evgheni Vodolazkin include, implicit, prezența divină și în

scris, și în vorbire. Două discursuri, așadar, în care iubirea alungă frica.

Când am venit la Humanitas, mi-a fost frică de Gabriel Liiceanu. Fusesem avertizată: *Keep a low profile*, să n-apuce să te laude prea tare, că-i de rău. Cu cât te ridică pe pedestal în momentele de admirație, cu atât te aruncă mai în hău după aia! În 2008, când mi-a făcut, într-o ședință festivă, o *laudatio* cum nu mai auzisem, mi-am zis că urmează căderea. Care, din păcate, a și venit, odată cu criza economică din 2009.

Noroc că a fost de scurtă durată. În 2010, după ce a luat Premiul Nobel pentru literatură, Herta Müller, autoarea care m-a urmat cu o încredere prețioasă pentru mine și la Polirom, și la Humanitas Fiction, a venit la București să-și lanseze la librăria Humanitas Kretzulescu cărțile traduse în seria de autor pe care i-o dedicasem. Se formase o coadă până la intrarea principală a palatului regal. Vânzările au fost fabuloase. M-a impresionat un mic grup de femei și bărbați, foști deținuți politici, care călătoriseră câte opt ore cu trenul numai pentru a primi un autograf de la scriitoarea născută în Banat, în satul Nițhidorf.

Apoi, în 2012, un alt autor pe care mizasem, chinezul Mo Yan, a luat Nobelul, și, tot așa, Bob Dylan, în 2016. Gabriel nu m-a mai înălțat pe Everest, m-a laudat *moderato cantabile*, fără să-mi mai dea senzația că-mi confiscă tot aerul și mi se oprește respirația. Acum nu-mi mai e frică. Chiar dacă uneori avem gusturi literare diferite, ne întâlnim în fața operelor majore ale ficțiunii universale și ne înclinăm împreună. Așa s-au născut mai multe proiecte

de anvergură, cum ar fi seria de opere Franz Kafka, sau James Joyce, sau Thomas Mann, ori cartea lui Musil, tradusă atât de expresiv de Mircea Ivănescu, *Omul fără însușiri*.

Cărțile care poartă sigla Humanitas sunt incitante, îți trezesc curiozitatea, citindu-le, te fac să te simți viu. Oamenii care lucrează în Humanitas știu că e un privilegiu și un dar să facă să apară aceste cărți. Mă bucur să mă număr printre ei.

*Pentru mine, editura Humanitas
e ca sarea-n bucate. Dă gust vieții literare.*

IOANA PÂRVULESCU

Apărută la Humanitas

Voi povesti aici, cât mai simplu cu putință – și oricine se pricepe cât de cât la literatură știe că nu-i simplu să scrii simplu –, istoria unei iubiri. Sper să nu-i dezamăgesc pe cititorii foarte tineri dacă o să spun că e vorba de iubirea față de cărți. O asemenea dragoste implică totul: viață și oameni.

DIN EPOCA AURORALĂ

Calea Victoriei era încă prăfuită și cenușie, vitrinele neatrăgătoare, iar vechile magazine, Romarta și Romarta copiilor, Lâna de aur și Muzica, nu-mi mai atrăgeau privirile. Căutam altceva. Eram încă amețită de schimbările care, începând din primele luni ale lui 1990, într-o lume pentru prima dată liberă, veneau una după alta și nu-ți dădeau timp să respiri. La rândul meu, trăiam din plin și mă bucuram de fiecare zi și de toate noutățile. Era emoția unei țări străine pe care o trăiești la tine acasă. Am depășit intersecția cu Piața Amzei, un loc pitoresc, viu, zumzăitor, cu țărani vorbăreți, care-și etalau produsele fără griji igienice și fără conștiința că vindeau mărfuri „bio“.

La câțiva pași mai încolo, pe partea stângă cum vii dinspre Universitate, la numărul 101, într-o curte interioară lungă, cu pavimentul făcut din mici piese gălbui, am zărit o librărie. Le cunoșteam pe toate cele din centru – de altminteri nu aveai ce să frecventezi mai bun pe atunci (ca și acum, aș zice) –, așa că noul magazinaș m-a atras ca magnetul. Locul era

întunecos, dar o modestă vitrină de sticlă te anunța solemn: LIBRĂRIA – și un pic mai mare – HUMANITAS. Era un nume nou în onomastica bucureșteană și mi-a plăcut de la bun început. Dincolo de fereastră, o tezghea îngustă, cu cărți înghesuite. Spațiul era mic și impropriu, și doar autorii de pe copertele încă poroase și sărăcăcioase îți luau privirile: Emil Cioran, Monica Lovinescu, Virgil Ierunca, Ionesco, Goma, Eliade și alții. Autori din exil la cărțile cărora nu ajunseseam decât, cel mult, prin împrumuturi care trebuiau restituite rapid. Adevărate mituri, întrupate pe atunci în oameni vii. Am ezitat mult, invers proporțional cu puținătatea banilor, și până la urmă m-am hotărât.

— *Pe culmile disperării* – a constatat librăreasa, al cărei chip, din păcate, nu mi-l mai amintesc. Ați ales grozav!

N-am știut dacă e o ironie, drept care am zâmbit ambiguu, cu un aer potrivit pentru ambele situații. Așa, la 30 de ani, a intrat în viața și în biblioteca mea personajul numit Humanitas. Cartea avea pe copertă un chip oval, sculptat, primitiv, ușor brâncușian. Curând apoi i-am scris lui Cioran o scrisoare, la Paris. Am socotit că găsisem o cheie de lectură a operei lui (din care abia dacă citisem vreo două cărți) și simțeam nevoia să i-o comunic neîntârziat. La 30 de ani de viață, complet neobișnuită cu licorile tari ale libertății, tot ce descopeream mi se părea măreț și orice inițiativă era demnă de pus în fapt, pe loc. Lucrurile nu s-au schimbat prea mult nici acum. Să poți să-i scrii unui autor din exil pe care nu-l cunoști era cu siguranță una dintre ispitele lumii noi. Iar față de vibrația gestului, n-am

crezut că merită luat în considerare neajunsul că aflasem doar strada pe care locuia destinatarul, nu și numărul. Orice cifră era bună, mi-am zis cu un optimism deloc cioranian. Cum nu știam lungimea străzii – și aș vrea să le amintesc celor nenăscuți pe-atunci că internetul nu exista –, am considerat că un număr mai mic avea șanse mai mari. Am scris, așadar, cu grijă pe plic:

Monsieur

E. Cioran

12, Rue de l'Odéon

Paris

FRANCE

Cu emoție, am strecurat scrisoarea în fanta cutiei poștale, printre franjurii metalici, pe o vreme mizerabilă, asigurându-mă că am închis bine pleoapa clapetei, pentru ca nu cumva ploaia să-mi strice plicul atât de valoros pentru istoria literaturii române: scriam cu cerneală. Mi-am pus și propria adresă, strada Galați 63, în caz că, uluit de ideea mea pătrunzătoare, autorul primei cărți cumpărate de mine de la Humanitas ar fi simțit imperioasa nevoie să-mi răspundă. Cu atât mai mult cu cât îi povestisem și un lucru foarte personal, cum mă sinucisese eu de mai multe ori în gând, în perioada comunistă – o descoperire formidabilă, de asemenea. Nu e vorba de imaginarea sinuciderii și a urmărilor ei, cum ar face oricine, ci de ideea pe care ți-o induci că, dintr-un anumit moment, nu mai ești. Tot ce urmează apoi e post-mortem și nu te mai atinge, dimpotrivă, îți oferă voluptatea de a vedea din lumea de dincolo ce se mai întâmplă cu oamenii. (Nimic

bun, în genere.) Ofer doritorilor această soluție sănătoasă, demnă de varianta lui Steinhardt pentru închisoare, pe care am citit-o mult după ce-mi pusesem în aplicare și-mi verificasem salvatoarea invenție.

Mai târziu, când am aflat adresa completă a lui Cioran, am văzut că nimerisem miraculos cele două cifre de la numărul casei, din păcate nu și ordinea lor. 21 era numărul corect. Cum e lesne de închipuit, n-am primit nici un răspuns, presupunând că poștașul ar fi cunoscut numele de pe plic și ar fi făcut gestul elegant de a duce epistola unde trebuia, în ciuda adresei greșite. Nu-mi mai amintesc deloc ce i-am scris autorului Humanitas despre opera lui, așa că regret să spun că, pentru istoria literaturii, descoperirea cu pricina, fără îndoială strălucită, rămâne pentru totdeauna pierdută, ca atâtea alte mari idei. Nu voi ști niciodată dacă a citit-o măcar poștașul. Dar Cioran m-a urmărit cumva în relația cu editura cea nouă, cu toate că nu simțeam pe atunci mari afinități cu supărările lui universale. Iată cum.

În 1990, când s-a născut Humanitas, mie îmi apăruse abia un biet volum de poezii, care stătuse cu anii la o editură. Fusese publicat, spre stupoarea mea, fără să mai fiu anunțată, în primele luni ale anului, cu câteva versuri și cuvinte cenzurate, însă altminteri așa cum zăcuse în nedefinită așteptare: în esență, mă recunoșteam bine în el. După atâția ani, m-am bucurat enorm! Adaug că am fost singura în situația asta. Nici măcar familia nu mi-a împărtășit bucuria, demnă de o carte mai bună. Realitatea era mult prea bogată în acel moment ca să-ți mai complici viața cu poezia de dragoste! Nu aveam cum să bănuiesc, așadar, din pielea mea de

poet nebăgat în seamă, când am cumpărat *Pe culmile disperării*, că după 16 ani, într-un volum colectiv apărut chiar la editura „lui Cioran“, la frumos numita Humanitas, voi scrie, *la persoana I*, o poveste de dragoste la prima vedere în numele unui anume C., care s-a îndrăgostit la 70 de ani: autorul primei cărți pe care am cumpărat-o de la prima librărie Humanitas, în prima lume liberă în care mi-era dat să trăiesc.

Ciudată soartă a avut această proză, numită *Un pariu la Pari!* Vreme îndelungată n-a fost băgată în seamă. Târziu, la o nouă ediție, împreună cu celelalte din volum, a fost pusă în scenă la Cluj, lucru care nu mi s-a mai întâmplat cu nici o altă scriere. (L-am admirat pe regizor că și-a ales singur, din librărie, cartea *Povești de dragoste la prima vedere*.) Detaliul surprinzător că, pe scenă, personajul meu favorit din nuvelă (S., partenera de viață a lui Cioran) a fost pur și simplu eliminat *de tot* nu avea cum să ia din aura evenimentului. Se pare că făcusem o greșală punând prea multe personaje, mi-a explicat actorul care-l interpreta – foarte bine, de altfel – pe Cioran. Aveam trei personaje, cu totul. Dar S. complica inutil intriga, mi s-a spus. În sinea mea am fost de acord: ce simplă ar fi fost dragostea lui Cioran pentru Friedgard fără Simone! Cât de ușor e să ștergi de pe fața pământului pe cineva care te-a susținut ani de zile! Totdeauna e unul care complică inutil lucrurile – vorbesc din experiență. M-am consolată repede la Cluj: am aflat din surse sigure că la început ideea spectacolului fusese ca protagonistul s-o omoare pe S., de dragul unui public tot mai sensibil la crime. Îi sunt recunoscătoare și azi regizorului că nu l-a transformat pe C. într-un criminal.

Un alt lucru straniu petrecut cu proza *Un pariu la Paris* este că mi-a fost tradusă în chineză (ideea că ar fi mai firesc să fie tradusă în franceză s-a dovedit și ea greșită, ca atâtea alte idei pe care le am despre literatură). N-am văzut exemplarul chinez și nu știu nici câte personaje or fi acolo. La populația Chinei, trei sunt categoric prea puține. Oricum, ce vor fi înțeles bunii cititori chinezi din poveste, dat fiind că numele sunt reduse la inițiale, nu ar fi cuviincios să ne întrebăm. Abia odată cu eseurile din *Dialoguri secrete. Cum se roagă scriitorii și personajele lor* și capitoul „Misticul care nu crede. Rugăciuni travestite“ cred că relația mea cu Cioran și cărțile lui, începută cu o afirmație ambiguă și un zâmbet echivoc la o librărie de pe Calea Victoriei, s-a mai normalizat. Cât despre proză, am avut o consolare: un frumos audiobook, în care nici măcar o virgulă nu mi-a fost clintită la citire, iar cuvântul rostit se plia deplin peste cel scris. Cred că până și nemulțumitul universal Cioran ar fi fost mulțumit de lectură.

Mă gândesc astăzi, după 30 de ani, că s-ar fi putut ca editura Humanitas să dispară, ca atâtea alte instituții apărute în 1990, după câteva luni sau după câțiva ani. Fața culturală a României și fața mea literară ar fi fost altele. În perioada aurorală, în care i-am urmărit fiecare carte și fiecare eveniment împreună cu mii de alți cititori, n-aveam de unde să știu că va rămâne o prezență care-mi va însoți viața și cărțile. Sigla atât de simetrică și de stabilă a noii edituri, litera H susținută de un personaj cu brațele întinse, care amintește de omul lui Leonardo, de un *uomo universale* al Renașterii, un πολυμαθής, avea să mă sprijine de-acum înainte pe drumul vieții (greu

practicabil). Dintre toate editurile noi sau vechi, e singura a cărei arhitectură am înțeles-o imediat. De ea m-am legat sufletește și intelectualicește acum 30 de ani și, iată, de Humanitas am rămas legată și acum, când anii petrecuți împreună acoperă exact jumătate din cât am trăit. N-am nici un merit: sunt, din fire, fidelă. Ne-am ajutat reciproc să fim.

„CARTEA DE PE NOPTIERĂ“

Într-o după-amiază de vară a anului 1999 primesc un telefon. Mă mutasem din mansarda mea studențească de pe strada Galați, devenită între timp Vasile Lascăr (o cameră de serviciu pe care o căptușisem cu cărți și care avea un aer intim: minunatale mele gazde nu se supăraseră că am scris versuri din Rimbaud pe perete), dar încă nu aveam o locuință proprie. Am obținut toate lucrurile în viață ori prea devreme, ori prea târziu. Locuința tinde spre categoria a doua: la 39 de ani încă n-o aveam. Trăiam într-un provizorat locativ care confirma proverbul francez: *dura*. Făceam, așadar, de șase ani *home-sitting* pe Dionisie Lupu, într-un apartament care, după experiența mansardei, părea atât de vast, cu două intrări și două toalete și trei balcoane, încât, până m-am obișnuit, aș fi simțit nevoia să-l străbat cu rolele de la un capăt la altul. Avea, între altele, o cameră de serviciu și o alta, ca-n *Marile speranțe*, neatinsă de mulți ani și plină de pânze de păianjen. Telefonul era situat ca *axis mundi*, drept în mijlocul casei. Am fugit să ridic receptorul negru, greu, de ebonită, și am auzit:

— Gabriel Liiceanu... Vă deranjez?¹

M-am grăbit să asigur vocea din receptor că nu, deloc. Nu-l cunoșteam decât din citite pe creatorul acestei edituri cu care eram prietenă de aproape un deceniu și ale cărei cărți îmi invadau încet, dar sigur, viața și-mi modelau intelectul. Le recenzam în *România literară*, le recomandam în bibliografia de seminar a studenților și, mai ales, mă delectam iar și iar cu fiecare titlu nou apărut. Aproape tot ce se publica mă interesa. Erau, cu mici excepții, memorii, jurnale și eseuri, tot ce ne lipsise în deceniile de dinainte.

Or, vocea de la telefon, care rostea fiecare cuvânt rotund, dând frazei o aură convingătoare, îmi propunea să mă ocup eu de prima colecție de literatură a prestigioasei edituri. Nu sunt un om din cale-afară de rapid în reacții, presupun că din cauza educației ardelenesești, însă se poate conta pe spontana sinceritate a răspunsurilor mele. Să mă ocup de literatura de la Humanitas? Știam că există deja colecții de roman bine conturate la alte edituri și că e greu să impui așa ceva la o editură specializată pe altceva. Mi-era teamă că n-aș răzbi. Mă complăceam în rolul simplu și la locul meu de cititor. Era ca atunci când stai liniștit pe scaun, la un spectacol de teatru, și pe neașteptate vine un actor care te invită pe scenă. Mi-am exprimat deci cu glas tare

---

1. Am relatat episodul, într-o variantă mai concisă, în catalogul „Cărții de pe noptieră“ intitulat *O sută și una de cărți. Povestea unei colecții*. Preiau mai jos, din catalog, fragmentele despre colecție scrise de Gabriel Liiceanu și Mircea Cărtărescu, iar lista cu *De ce iubim editura Humanitas*, dintr-un alt catalog al editurii. Am simțit nevoia să le adun laolaltă.

îndoiala. Dar vocea de la telefon era pregătită, nu s-a lăsat:

— Uitați despre ce este vorba! Sper ca dumneavoastră să alcătuiți o colecție de cărți de buzunar, care să fie citite cu bucurie. Bucuria e prima condiție!

— E ciudat că spuneți asta, m-am mirat eu. E un lucru care mă preocupă și pe mine de câțva timp. Mi se pare că oamenii nu mai știu să se bucure atunci când citesc literatură...

— Iar a doua condiție e să nu plictisească.

N-am mai spus că și acest al doilea lucru mă preocupa, ar fi părut neverosimil. Învățasem din cărți că trebuie să te abții în asemenea cazuri. În schimb, mi-am exprimat o temere:

— Din păcate, nu sunt o bună organizatoare.

— Cu organizarea vă putem ajuta noi!

— Și nu sunt foarte ordonată.

Îmi apăram imaginea boemă.

— Nu sunteți ordonată?!

Interlocutorul meu a părut dintr-odată speriat, șocat și dezamăgit. M-am simțit obligată să repar, cât de cât, un blazon avariât.

— Ei, nu, nu chiar. Nu știu! Dați-mi, vă rog, un răgaz, să mă gândesc, să-mi dau seama dacă sunt în stare.

Abia recent am auzit într-un film cu corporatiști că fraza asta, cu dați-mi un răgaz, e una de acceptare clară. E ca și cum ai spune „Bine, cu plăcere!”. (Dacă mă gândesc, o singură dată, în cazul meu, n-a fost așa. Atunci când mi s-a propus, în facultate, să intru în partid. Hotărârea de-a nu o face fusese luată de mult, iar „îmi trebuie un timp de gândire, e o hotărâre prea importantă ca să mă pripesc“ era

doar o formulă de apărare imediată. Cei care-mi făcuseră propunerea au avut delicatețea să nu mă mai întrebe a doua oară. În partid era nevoie de oameni hotărâți.) Acum răzazul mi-a fost acordat.

CONCERT PENTRU CARTE ȘI TROMPETĂ

La al doilea telefon, am acceptat deci, „Bine, cu plăcere!“, să creez o colecție literară și m-am pus imediat pe treabă. Presupun că în ziua de azi, când la modă

e engleza, toată lumea știe ce înseamnă *to blow your own trumpet* sau, cum se spunea mai demult, când la modă era și vânătoarea, *to blow your own horn*. Pentru că locuiesc într-un foarte mic apartament în sfârșit propriu (nici vorbă să-l străbați cu rolele!), ale cărui ferestre dau spre secția de suflători a Conservatorului, iar cântatul la trompetă e o parte importantă din ce aud zilnic, am devenit o specialistă a partiturii pentru trompetă din diverse concerte. Așadar sper să nu mi se ia în nume de rău că suflu și eu acum în trompeta cuvintelor. Trebuie să înțelegeți că ispita

e inevitabilă, într-un asemenea context fonc obsesiv, așa cum cineva care stă mereu între fumători se apucă până la urmă să tragă și el din țigară. De altminteri, „literat modest“ e o contradicție în termeni. N-am văzut încă nici un scriitor care să poată rezista triadei „aur, mărire și amor“, cum numește poetul gloria. Dacă aurul și amorul se mai pot refuza, ca piperul, după gust, mărirea – niciodată. Eu, cel puțin, de 30 de ani încoace, n-am întâlnit pe nimeni care s-o facă, poate cu două excepții: Adriana Bittel și Livius Ciocârlie. Ca să nu mai spun că, de când cu Facebookul, toată lumea suflă la greu în propria trompetă. O s-o fac și eu aici, de dragul unor cărți scrise de alții, care mi-au însoțit, în „Cartea de pe noptieră“, anii cei mai buni ai vieții.

Asemenea personajului din *Ruinurile circulare* de Borges, care voia să viseze un om, „să-i dea suflet de la el“ și să-l arunce în lume, să-l plăsmuiască mental cunoscându-i dinainte fiecare bătaie a inimii și fiecare fir de păr, unul câte unul, am început să-mi creez și eu în minte o colecție care să se vadă bine în lumea pestriță a cărților de literatură. Mă gândeam seară de seară la ea ca la un om drag, carte cu carte și titlu cu titlu, mi-am întrebat prietenii, m-am pus în pielea mai multor tipuri de cititori, de mai multe vârste intelectuale, am citit mult ca să selectez puțin și am avut mereu în minte cele două condiții preliminare în care mă întâlnisem cu întemeietorul editurii.

Numele colecției mi s-a părut esențial. Știam din literatură că numele poate însemna destin și tindeam să fiu de acord cu Costache Negruzzi că nu aș pune paznic la oi pe cineva cu numele de Lupu și că Napoleon n-ar fi avut atâta faimă dacă l-ar fi

chemat Martin sau Hubert. Am alcătuit o lungă listă onomastică, tot ce-mi trecea prin minte, apoi am redus-o la 10 nume, dintre care numai câteva cu steluță: „Raftul cu ispite“, „Raftul întâi“, „Mici delicatese literare“ și, în fine, „Cartea de pe noptieră“, care îmi plăcea cel mai mult. I-am trimis lista directorului editurii. Răspunsul a venit rapid: „Cartea de pe noptieră“. Includea ideea de noapte, ca timp privilegiat pentru lucrurile importante și tainice ale vieții, de carte de căpătâi, de intimitate cu personajele.

Am făcut apoi și o listă de cărți mici: vreo 40 de titluri, unele deja traduse, altele noi, unele clasice, altele contemporane. Numărul 1 a fost o capodoperă în miniatură, o carte de dragul căreia o doamnă a învățat japoneza, ca s-o poată citi în original: Yasushi Inoue, *Pușca de vânătoare*. Au urmat Kawabata, Mishima, Bulgakov, Süskind, Yourcenar, Vargas Llosa, Giovanni Arpino, Soljenițin și tot așa. Din când în când și câte un autor mai comercial, dar dintre cei benigni, ca să-i susțină pe cei mai greu vandabili. Țineam la cărțile astea ca la niște prieteni și făceam tot ce puteam să le ajut să se impună. În esență, trei lucruri: am fost atentă la opiniile cititorilor avizați și la recomandările prietenilor, metamorfozându-mă după obiecțiile și sugestiile întemeiate, am scris toate textele de pe coperta a patra folosind tot ce învățasem până atunci despre viață și cărți și așa cum mi-aș fi prezentat un prieten drag, excluzând rutina și căutând un chichirez (pus în *Sfatul criticului*, un mic „pont“ dat cititorilor). Și am făcut și lucruri simbolice. De pildă, de câte ori apărea un nou titlu, mă duceam la librărie, îl cumpăram și-l

dăruiam cuiva, ca să-i poarte noroc atât cărții, cât și persoanei, mereu alta. Timp de zece ani, timpul meu liber, atât cât îmi rămânea după celelalte două servicii, a fost dedicat cu dragă inimă și din toată inima acestei colecții.

Citeam cataloage de oferte și cărți-mostră, reciteam clasici, am invitat scriitorii români să scrie special pentru colecție (puțini au răspuns, între ei Mircea Cărtărescu și Radu Paraschivescu). Corectam după corectori, redactam după redactori, lansam. Mona Antohi a fost cea care s-a implicat cel mai mult, lângă mine, și îi mulțumesc atât ei, cât și tuturor celor cu care am colaborat, redactori și traducători minunați. Răsplata a venit. Mulți își cumpărau orice titlu nou, ca să aibă în raftul bibliotecii colecția completă. Primeam mereu vești de la cititori despre cărțile apărute, nu treceau neobservate. Ioana Dragomirescu Mardare a asigurat armonia de culori a copertei și chiar și pe cea a finelor coțoare, pentru că, îmi explica distinsa doamnă, urmarea potrivirea noului volum cu toate cele de mai înainte. Să precizez că meritul fizic al acestor cărți era subțirimea. Iubitorii de carte nu au niciodată spațiu suficient în rafturi, așa că nu pot înțelege de ce azi sunt la modă cărți cât mai groase, în toată lumea.

La una dintre lansări, Lidia Bodea, proaspăt venită la conducerea editurii, și-a încheiat intervenția așa: „Ce carte ați lua cu dumneavoastră pe o insulă pustie? Răspunsul meu: *Cartea de pe noptieră*“. Mi-a plăcut atât de mult ce a spus, încât, iată, nu am uitat nici astăzi.

În încheierea concertului dedicat „Cărții de pe noptieră“, două partituri din catalogul colecției

făcut, festiv, la titlul IOI (volumele erau numerotate): Mircea Cărtărescu și Gabriel Liiceanu. Știu bine că trebuie luate *cum grano salis*, textele fiind ocazionale, dar îmi place să sper că ceva-ceva tot e valabil. Iată părerea prietenească, cum altfel, a lui Mircea Cărtărescu:

Privind în urmă la cele o sută de cărți pe care le cuprinde până azi, îți dai seama imediat de un adevăr care n-a fost, poate, evident până acum: „Cartea de pe noptieră“ este cea mai bună colecție românească de format *poche* din ultimii zece ani. Ea cuprinde deja bună parte din marile miniaturi ale literaturii universale. N-a ocolit nici violența, nici erotismul, dar nu și-a făcut din ele un blazon. A mizat însă mereu, contra curentului, pe subtilitate, pe rafinament, pe tandrețe, pe artistic mai presus de orice. Adică pe valori care, în fiecare generație, pierd toate bătăliile, ca să câștige toate războaiele.

Și preafrumoasa poveste a domnului Gabriel Liiceanu:

În 1994, am primit la Humanitas vizita lui Hubert Nyssen, directorul editurii Actes Sud. O lansase pe piața franceză pe Nina Berberova, care debutase în mod spectaculos, la 83 de ani, cu *Acompaniatoarea*.

Fusese descoperirea vieții lui, iar acum venise să ne-o propună pe această debutantă fără pereche pentru România. I-am spus că la noi, după Revoluție, literatura „nu mai merge“. Erau de recuperat prea multe domenii ale scrisului, cenzurate vreme de patru decenii... „Asta va trece, mi-a răspuns. Le veți recupera în câțiva ani, apoi nevoia de literatură va reapărea. Nu uitați, literatura este eternă.“

Vorbele lui Nyssen m-au trezit, pur și simplu. Am început să caut omul care, în acei ani în care toate sentimentele noastre se consumau în direct, în urâtul nemijlocit al vieții (dacă nu în stradă, la televizor), mai

credea în literatură. N-a fost ușor. Trebuia să fie cineva care iubea literatura la fel de tare ca mine, care o înțelegea la fel – *ca bucurie* –, dar care, în plus, era un profesionist de primă mână. Pariul era atât de mare, încât, într-un fel, semăna cu găsierea fericirii. Cel puțin a uneia editoriale. Și încă una de lungă durată. Așa am întâlnit-o pe Ioana Pârvulescu. Și așa a apărut „Cartea de pe noptieră“. După 100 de titluri pot spune că această colecție e fericirea de lungă durată a editurii Humanitas.

Nu știu dacă 10 ani e o durată lungă, dar cam atât a ținut viața colecției „Cartea de pe noptieră“. Și, dacă n-a murit, mai trăiește și azi undeva, prin rafturile cititorilor, și renăscută, sfios, în serii de autor și printre cărțile mari din „Raftul Denisei“. Adevărul e că vorbe ca acelea de mai sus stârnesc mânia zeilor, întotdeauna geloși pe bucuriile muritorilor, iar eu mă bucurasem atât de mult, încât am plâns!

La câțiva ani buni după ce împrejurările vieții mă obligaseră să renunț să mă mai ocup de colecție, cineva a spus: „«Cartea de pe noptieră» n-a fost un succes!“ Poate că era adevărat.

PARADISUL LIBRĂRIILOR

Într-una dintre verile din preajma anului 2000, în iulie, mai multe ziare bucureștene au consemnat o spargere dată într-o noapte la librăria Humanitas Kretzulescu, situată, cum spunea un gazetar, „pe un bulevard luminat și circulat“. În subtext era mirarea reporterilor că hoții n-au găsit altceva mai bun de făcut decât să dea pe la librărie. Am scris și eu despre acest incident în *România literară*, adăugând un mic

bilanț al spargerilor istorice de la librăriile situate pe aceeași arteră, Podul Mogoșoaiei – Calea Victoriei, din care citez pe sărite: în anul 1859 deja, la librăria lui C.A. Rosetti din București s-a dat spargere într-o noapte fără lună și s-au furat cinci exemplare din *Adrianu. Idei despre resbelul de partisani* și două din *Melodii române* de D. Bolintineanu. Valoarea pagubei s-a ridicat la frumoasa sumă de 29 de lei și 40 de parale. Proprietarul nu a făcut plângere, socotind, pe drept spun eu, că este măgulitor ca un hoț să se arate interesat de cărți, dar a publicat o notiță în *Kalendarul Românelui*, pesemne ca să-și facă reclamă. La 1885, librăria domnului I.V. Socec, situată la no. 7 pe același bulevard luminat și circulat, a fost *visitată* de hoți, spun ziarele epocii. O formulare minunată, cum numai secolul romantic putea avea. Agenții poliției au descoperit că era vorba de un singur cetățean, și acela turmentat, care însă, spre rușinea lui și a domnului Socec, n-a furat nici o carte. A spart doar vitrina, pe care a trebuit s-o plătească.

În ce mă privește, am bănuț că la spargerea de la Humanitas Kretzulescu a fost vorba de o confuzie. Lipită de fereastra cu cărți se află vitrina de obiecte bisericești, unele foarte valoroase. Pentru hoți, iată, cărțile și icoanele se confundă, lucru pe care nu pot să-l socotesc decât încurajator. Descurajant este însă că numai la 1859 hoții erau interesați cu adevărat de carte și de istorie.

Editura Humanitas și-a deschis, începând cu primul an de existență și continuând într-un ritm variabil, diverse librării, atât în București, cât și în orașe din țară: Cluj, Iași, Brașov, Râmnicu Vâlcea, Timișoara, Galați, Ploiești. Mereu m-am visat lucrând

într-o librărie și poate că timpul nu e încă pierdut să mă angajez. Sau, cine știe, se va relua inițiativa „Librar pentru o zi“, în care un scriitor vinde timp de o zi cărți, și mi se va îngădui și mie să o fac. Librăria nu e un magazin ca oricare altul. Este un loc care-ți poate schimba viața. Este ruda cea mai apropiată a bibliotecii, o fică un pic frivolă, mai vioaie și mai adaptată la prezent. Pentru Borges, paradisul e o bibliotecă, pentru mine e o librărie.

Pentru cititor, spune Manguel – unul dintre cei mai mari degustători de carte din lume, care a lucrat, în adolescență, într-o librărie unde venea, uneori, și Borges –, fiecare volum este ca universul înainte de a lua ființă, plutește „într-o ceață a posibilului“ până când „mâinile care o deschid și ochii care o parcurg ajung să trezească la conștiență cuvintele“. De aceea, cred, am invidiat întotdeauna meseria de librar. Oamenii care o practică asistă zilnic la spectacolul nașterii a zeci de galaxii. Librării vând cosmosuri, lumi posibile. De câte ori scriu despre oamenii librăriilor și nevoia lor de carte, o fac în numele îndelungii mele cariere imaginare, niciodată împlinită, de librăreasă.

La nou deschisa librărie Humanitas Kretzulescu mi-am lansat prima carte serioasă, apărută în 1999 la Editura Crater. Nu mai țin minte absolut nimic din acel moment de grație. Presupun că a vorbit, în orice caz, editorul meu, domnul Ion Papuc, un bărbat înalt, distins, cu barba și părul complet albe, extrem de blând și de prietenos, care mi-a permis să-mi fac volumul așa cum am vrut. Am ales imaginile interioare, hârtia gălbuie și chiar corpul de literă pentru titlu: unul feminin, cel din *Ape adânci*, din

1919, de la Alcalay & Co. Numele meu l-am pus, tot ca la 1919, după titlu: *Alfabetul doamnelor de Ioana Pârvulescu*. Pe copertă era o fotografie interbelică a bunicii mele paterne. De asemenea, domnul Papuc mi-a arătat atelierul în care se lucrau cărțile și mi-a făcut, pentru că nu mă puteam hotărî, două versiuni de copertă, una sepia și una bleumarin. O asemenea libertate n-am mai atins niciodată apoi, și simt nevoia să-i mulțumesc aici! Nu mai știu nici ce s-a spus, nici ce am spus, nici dacă am dat autografe la lansarea *Alfabetului*, dar ce țin minte sigur este cât de bine m-am simțit acolo, la Kretzulescu, și cât de acasă mi se părea că se află cartea mea de la Crater printre cărțile de la Humanitas. Eseul meu despre personajele feminine s-a publicat în 1.000 de exemplare și a fost titlul cel mai bine vândut al editurii, mi-a spus domnul Papuc.

Foarte curând apoi avea să-mi apară chiar la Humanitas, grație ideii domnului Andrei Pleșu și hotărârii domnului Gabriel Liiceanu („n-a avut decât cu ochiul ori cu mâna semn a face“), traducerea din Angelus Silesius. Publicat tot în 1.000 de exemplare, *Călătorul heruvimic* a fost titlul cel mai prost vândut la Humanitas în acel an. În anii următori m-am străduit să-mi iau revanșa și să nu mai fac pagubă în bugetul editurii pe care o prețuiam atât.

Mi s-a părut grozav de frumos că, la înființarea librăriei de la Cișmigiu, în 2012, am fost printre cei care au pus cărți în rafturi. Dintre librăresele și librării cu care m-am împrietenit de-a lungul anilor, îl voi pomeni doar pe Răzvan Purcărea, fost coleg de la Șaguna, matematician cu stagiul parizian și librar de carieră. Îl invidiez pentru că are un registru în care și-a notat, de la o vârstă fragedă, toate cărțile

pe care le-a citit. Discutăm adesea cu pasiune despre o carte sau alta, și în fiecare toamnă el este cel care le prezintă, ca nimeni altul, masteranzilor de la cursul de editare meseria de librar, împărtășindu-le principalul ei secret: dragostea pentru citit. Le spune, cu onestitate, și riscurile, și partea mai grea. Știe tot ce apare și, cu un remarcabil simț critic, îmi recomandă noutățile în care merită să investesc timp. Librarii buni sunt, din start, prietenii mei.

DIFERENȚA SPECIFICĂ

Datorită acestor librării și a sutelor de lansări la care am asistat sau la care am participat, am ajuns să înțeleg prin ce diferă Humanitas de alte edituri mari de la noi. Editura aceasta nu e concepută doar ca o afacere, ci și ca un fapt de cultură. Sper din toată inima să rămână așa, să nu ajungă să-și gândească portofoliul numai în termeni de *like*-uri, ca pe Facebook, sau de *rating*, ca la posturile proaste de televiziune. La Humanitas se fac încă ierarhii, se pledează pentru fapte culturale, chiar când nu sunt vandabile. Lansările sunt luate în serios, afli din ele mai mult decât dintr-un curs universitar. Sunt sprijinite toate cărțile, dar de cele mai multe ori se scot în față cele cu adevărat bune. La editura aceasta se află numărul cel mai mare de scriitori-redactori pe metru pătrat. Am citat de nenumărate ori, în popasurile mele europene, sloganul editurii: „Ai atâtea vieți câte cărți ai citit“, și tuturor le-a plăcut. Cum să nu-ți asiguri cele mai bune vieți posibile? Aceste vieți le-am avut în 30 de ani citind cărțile de la Humanitas.

Mă simt zidită în editura Humanitas, mă simt o părticică din mortarul care a legat laolaltă cărămizile acestui edificiu fără de care, după 1990, lumea cărții ar fi arătat mult mai trist. Există valori Humanitas, valori umaniste, ca acelea apărute de Settembrini împotriva lui Naphta în *Muntele vrăjit*. Ar trebui să se facă odată lista tuturor valorilor Humanitas, dar între ele e cu siguranță dragostea pentru frumos, bine, adevăr – idealul vechilor greci, καλοκαγαθία.

Nu știu dacă există un cântar pentru ceea ce nu e cântăribil, dar am încercat să fiu un liant între Humanitas și restul lumii. O studentă mi-a spus, de pildă, odată: „Profesorii ne recomandă cărți apărute cu o lună sau cu un an în urmă, dar dumneavoastră ne recomandați cărți cu o lună sau cu un an înainte de apariție“. Am acceptat cu bucurie orice „provocare“ venită de la Humanitas, cum a fost să umplu cu poeme borcanele de poezie gândite de Răzvan Luscov, sau, misiune pe care mi-am dat-o singură, să scriu într-o singură vară, în 2008, 144 de prezentări ludice pentru cărți apărute la Humanitas, într-un *Horoscop literar* pentru 2009. Adică să citesc sau să recitesc 144 de cărți în trei luni.

Dintre oamenii care mi s-a părut că-și au locul aici și numai aici (și n-am stat cu mâinile în sân când mi-am dat seama de asta), am să pomenesc doar două doamne: Annie Bentoiu, cu *Timpul ce ni s-a dat*, și Adriana Bittel, cu proza ei cehoviană. În legătură cu cea dintâi, un detaliu nostim pe care nu l-am spus încă nimănu: Annie Bentoiu voia să-i scrie o dedicație pe un volum al ei, un jurnal, cred, lui Gabriel Liiceanu, dar era atât de intimidată, încât se sfia s-o facă. I-am dictat-o cuvânt cu cuvânt. Nu

mai știi, din păcate, cum suna. De asemenea, o să mă bat mereu cu pumnul în piept pentru un alt fapt istoric: datorită mie, Gabriel Liiceanu și Mircea Cărtărescu au ajuns să-și spună *tu*. Oricine spune că nu-i așa comite o infamie. Măcar atâta țin să rămână din faptele mele de vitejie de la Humanitas.

De bunăvoie mi-am dat timpul editurii. Am primit în schimb infinit mai mult decât am dat. Am crezut în rostul ei. Humanitas a știut ca nici o alta să admire oameni și să transforme frumos admirația în cărți. A știut să nu încremenească în proiect (formulă Humanitas, marcă originală), să se schimbe cu iuțeală, fără a-și pierde însă conturul și verticalitatea. A ales, într-o proporție covârșitoare, cărți *care dăinuie* și pe care eu, una, le țin în primul raft. A știut să stimuleze creativitatea autorilor și dragostea publicului. S-a bizuit frecvent pe ochii unor redactori care sunt ei înșiși scriitori de valoare. Are ținută. Are stil. Are un nume care arată direcția. Are minte, inimă și literatură, știință și artă. Știe să râdă. E liberă. Are memorie. Sunt extrem de bucuroasă și nu-mi vine nici acum să cred că mă număr printre autorii ei. Mi-a părut de ea și de fiecare carte a ei. Cele rele să se spele. Îmi pasă de ea și acum.

PERSONAJUL PRINCIPAL

Personajele din cărțile Humanitas au fost dublate, în 30 de ani, de personajele din viața editurii – autori, graficieni, redactori și tehnoredactori, minunate secretare, angajați efemeri sau durabili – și de oameni din constelația Humanitas. Unii, adesea extraordinari, au plecat, cum s-a întâmplat mereu

de când există edituri pe lume. Dar aproape cu fiecare am o amintire, despre fiecare aş avea un cuvânt (bun) de spus. Pentru culoarea locală, voi alege, la întâmplare, doar câteva personaje și câteva mici scene din culise. Indiscreții mărunte și inocente.

Manuela Măxineanu, care conduce cu zâmbet și eficiență simpatice echipă de la tehnoredactare (biroul „tehnic“ în care eu, una, mă simt cel mai bine), relatându-mi o scenă de la școala fiicei ei și dând dreptate nu fiicei, ci profesorului! N-am mai întâlnit nici o mamă să facă un asemenea gest de fină pedagogie. Se vede că modelul paideic al editurii i se potrivește în mod natural.

Lidia Bodea, pe care o văd mereu în carapacea micului ei birou plin de cărți, mereu altfel aranjate, în funcție de ultimele noutăți, crescută parcă din solul cărților, harnică și încrezătoare, primind toate veștile, bune sau rele, cu un calm pe care numai editorii de cursă lungă îl au. Doar când am anunțat-o, la lansarea volumului *Povestea insulei Humanitas*, că mi-am terminat romanul pentru vara lui 2020, a spus: „Mă duc afară să chiui!“ „Vezi că e secret, nu știe nimeni!“ „Păi de-asta mă duc afară!“

Denisa Comănescu – nu există editoare mai dedicată, care să lupte până-n pânzele albe pentru absolut fiecare titlu pe care-l scoate – încuindu-mă într-un birou, ca să-i scriu coperta a patra la cartea lui Jan Koneffke, *O iubire la Tibru*. Tot Denisa, corectând timp de opt ore, la întoarcerea de la FILIT, pe tot drumul de la Iași la București, un manuscris care urma să apară în „Raftul“ ei.

Mihail Coșulețu, după ce a desenat harta cu locuri din centrul Bucureștiului pentru *Viitorul începe*

luni, dăruindu-mi, de ziua mea, două tablouri înrămate, cu schițe pentru carte (le am și acum în fața biroului la care scriu). Mihail Coșulețu făcând, în loc de trei-patru desene, 34 (!) pentru *Dialoguri secrete. Cum se roagă scriitorii și personajele lor*. Și Cătălin Strat, după lansarea *Întoarcerii în Bucureștiul interbelic*, dându-mi o frumoasă poză cu primăria de atunci, dărâmată azi.

Mihaela Coman, la volanul micului ei automobil, străbătând țara-n lung și-n lat ca să pună în mișcare Concursul Humanitas în licee. Tot ea, niciodată blazată, cu cele mai originale și mai pline de suflet idei de marketing. Cineva m-a întrebat la una dintre creațiile ei organizatorice: „Cine a inventat asta?“ „Mihaela Coman.“ „Să aveți grijă de ea, e un om de mare preț!“ Datorită ei, noi, autorii, ne simțeam iubiți și sărbătoriți. De la plecarea ei temperatura a mai scăzut.

Ioana Dragomirescu Mardare participând la absolut orice lansare, fie că era o carte a cărei copertă o făcuse, fie că nu. Ioana Dragomirescu Mardare ieșind la pensie, fără alai și fără tam-tam, cu discreția ei de o viață.

Gabriel Liiceanu și Andrei Pleșu certându-se „definitiv“ înainte de o lansare a lui Victor Ieronim Stoichiță, la care participam și eu. Andrei Pleșu și Gabriel Liiceanu lansând la Cișmigiu *Dialoguri de duminică*, cu oameni care, nemaîncăpând în librărie, se revarsă în stradă. (Curând apoi, conform normelor pompierilor, numărul de oameni a fost strict limitat.)

Dan C. Mihăilescu venit direct de la spital, din Franța, de ziua lui, 12 decembrie, și descins la librăria

de la Cișmigiu: „Am visat la momentul ăsta. Când mi-era mai greu, nu mă gândeam decât să ajung aici, la librărie“. Iar Radu Paraschivescu, care trebuia să înregistreze o emisiune TV, întrerupând totul, amânând filmarea pe a doua zi, ca să stea la masă, în librărie, cu Tania și cu Dan. Tot Dan C. Mihăilescu vorbindu-le elevilor de la „Jean Monnet“ despre simțuri, cu o pasiune pe care nu aveam s-o mai aud de la nimeni niciodată și care a făcut să strălucească fețele celor din sală.

Noți de efervescență creatoare petrecute în biroul tehnic de la Educațional, ca să terminăm manualele de română de liceu, împreună cu Dana și Liviu Papadima, Tina Sâmișăian, Rodica Zafiu și Alexandru Crișan, și eu întorcându-mă pe la trei-patru dimineața acasă, abia târându-mă, spre nedumirea muștrătoare a vecinilor. Avuseseră altă impresie despre mine!

Doamna Mariana Clinciu spunându-mi la fiecare telefon: „Am o veste bună. Știți că îmi place să vă dau vești bune!“ Acum, Crista Măceșaru pe e-mail: „Dragă Ioana, am o veste bună pentru tine“... Cum să mulțumești pentru sentimente? Oare nu sunt ele cele mai importante?

Oana Bârna, invitată la masteratul de editare, ea, care susține că nu poate vorbi în public. Vorbind splendid și spunându-le cursanților că, deși lucrează de peste 25 de ani la editură (între timp s-au făcut 30, ea și Vlad Russo sunt cei mai vechi și mai fideli redactori de la Humanitas), nu s-a plictisit nici un moment de ceea ce face. Asta se vede în fiecare carte îngrijită – *ocrotită* e termenul corect – de ea.

Iar Vlad Russo e cel de la care am învățat (am furat) într-o zi meseria de redactor.

Dan Dulgheru, mereu zâmbind, mereu lucrând, niciodată plictisit, Andrei Aivănoaei, cu pălărie de dandy, ocupându-se cu audiobookurile și conferințele de la Ateneu, Alice Ene, fosta mea masterandă, senină, zâmbitoare, inventivă, cu băiețelul ei de mână.

Grete Tartler, Vlad și cu mine venind la lansarea cărții *Intelectuali la cratiță*, la „Librăria din fundul curții“, pe o căldură teribilă, cu vase pline cu mâncare: gătită de noi. O foame intelectuală extrem de sănătoasă a golit într-o clipă cratițele noastre.

Cristina Cioabă vorbind despre Monica Lovinescu: emoție, autenticitate, inteligență. Cât s-ar fi bucurat Monica Lovinescu s-o cunoască, să știe că odată o tânără o va înțelege și admira atât! Și Cătălin Cioabă prezentându-le cu căldură studenților Casa Lovinescu și trista ei poveste cu happy-end.

Gabi Maaz, emoționată și palidă, cu lista lansărilor de la târg, ca un general în fața hărții pe care se va da bătălia. Gabi Maaz la telefon, cu o diplomatie și o politețe demne de o ambasadă (ce ambasador al României minunat ar fi fost!). Tot de la marketing: Ioana Iancu, cea mai blândă, și bună, și răbdătoare persoană pe care o cunosc, dansând la nunta Ioanei Cărtărescu.

Vlad Zografi și cu mine în anul 2016, fiecare cu câte un nou roman: *Efectele secundare ale vieții și Inocenții*. Ne-am lansat reciproc, în aceeași zi. Iar ziua era 19 noiembrie, ziua de naștere a Monicăi Lovinescu și totodată a prietenului nostru comun, Jan Koneffke, venit special din Germania cu soția lui ca să asiste la dubla lansare.

Mircea Cărtărescu vorbind înaripat la absolut, dar absolut toate lansările, cu o generozitate și o

înțelegere pe care numai marii scriitori le au. Neavând niciodată pixul la el și cerându-l de fiecare dată de la una și aceeași scriitoare: Ioana Nicolaie, soția lui. Semnând apoi fluvii de cărți.

Mintea mea zumzăie de sute de asemenea flash-uri, din care ar putea ieși un volum de viață cotidiană, și eu am trăit la *Humanitas*. Timpul nu-i pierdut. Dar cel mai important personaj care s-a conturat în spațiul *Humanitas* e editura însăși, care-i altceva decât fiecare și oricare dintre angajații ei și dintre autorii ei, deși trăirile lor îi câpтуșesc zidurile. Știu bine că poate fi privită, cu blazarea atât de caracteristică timpurilor noastre, ca un simplu instrument, ușor de înlocuit cu altul, sau ca o fabrică, și că mulți o aleg doar din motive de vizibilitate. Dar pentru mine e o operă de artă, ca bibliotecarul lui Arcimboldo, are un chip și un trup făcute din cărți, adică din viață, din ideile tuturor celor care au trecut pe-aici, din eșecuri și bucurii, din gândurile cititorilor anonimi, din târgurile de carte și din cuvintele celor care au vorbit sau au scris despre volumele ei. Este un personaj ubicuu, proteic, prezent în casa oricui a cumpărat vreodată o carte *Humanitas*, în orice parte din lumea mare s-ar afla.

Prețuiesc toate editurile, iar pe cele mici le admir adesea mai mult decât pe cele mari pentru felul în care se luptă, cu vioiciune, pentru titlurile lor. La unele admir impecabila calitate grafică, la altele o colecție sau alta, un autor sau altul, sau o pleiadă întreagă, la câteva degajarea, la alte câteva ingeniozitatea și la toate pasiunea pentru carte. N-am refuzat niciodată să ajut o altă editură cu lansări, sau recomandări, sau prezentări în presă, lucru care pe unii

îi miră, iar eu, la rândul meu, mă mir de mirarea lor. Dar, pentru mine, editura Humanitas e ca sarea-n bucate. Dă gust vieții literare.

Am ajuns la sfârșitul acestei povești care-mi include o bună parte din biografie, și din bibliografie, și din bibliotecă. Bucuria mea de a crea din materia maleabilă numită viață s-a lipit de această editură, s-a topit în materia din care sunt făcute cărțile. Eu însămi mă simt uneori ca o carte. Ca o carte apărută la Humanitas.

August 2019

Credite foto

Pp. 8, 14, 26, 32, 40, 46, 54, 66, 80, 96, 105, 114, 128, 132, 138, 142, 152, 168, 171, 174, 184, 196, 200, 204, 210, 228, 236, 244, 247, 250, 256, 272, 282-283: © Radu Sandovici

Pp. 12-13, 18, 34, 120, 150, 189: arhiva foto Humanitas

Pp. 36, 38, 218, 222: arhive personale

P. 60: © Ioana Pârvulescu

P. 148: © Cristian Pătrășconiu

Pp. 161, 162-163: © Cristian Tănase

P. 262: © Emanuel Tânjală

P. 269: © Mihail Vakulovski

Majoritatea fotografiilor din secțiunea „Mozaic de amintiri fotografice“ îi aparțin lui Radu Sandovici; cele care nu-i aparțin au sursa ori autorul indicate la sfârșitul legendei.

Editura le mulțumește tuturor celor care, prin fotografiile lor, îmbogățesc acest volum.

Mozaic
de amintiri
fotografice

Mică parte din marele public: momentul aplauzelor la librăria Humanitas Cișmigiu.

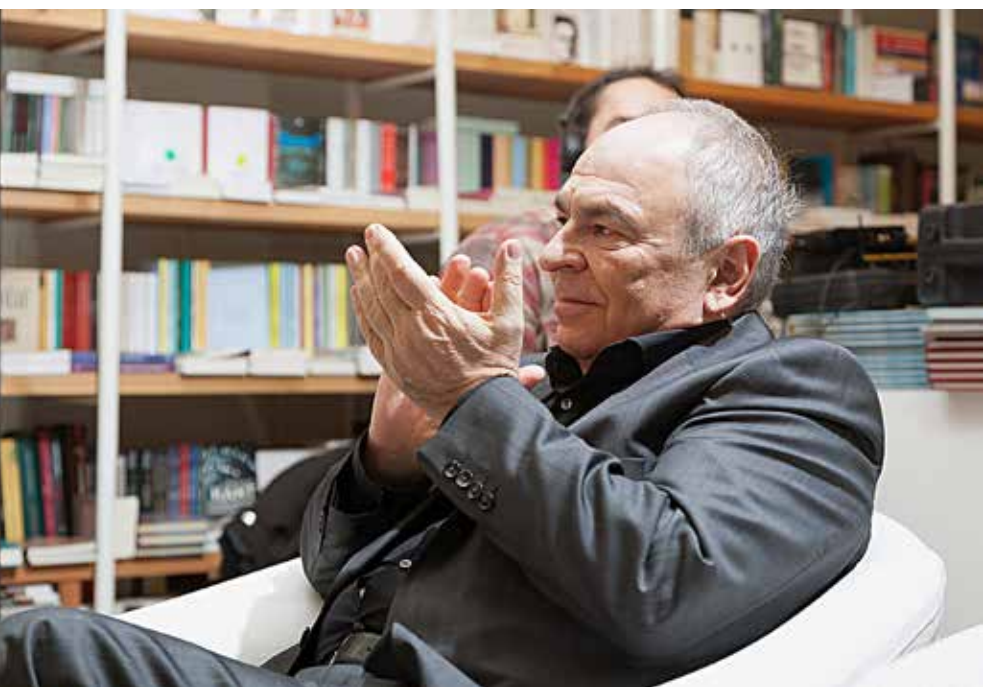

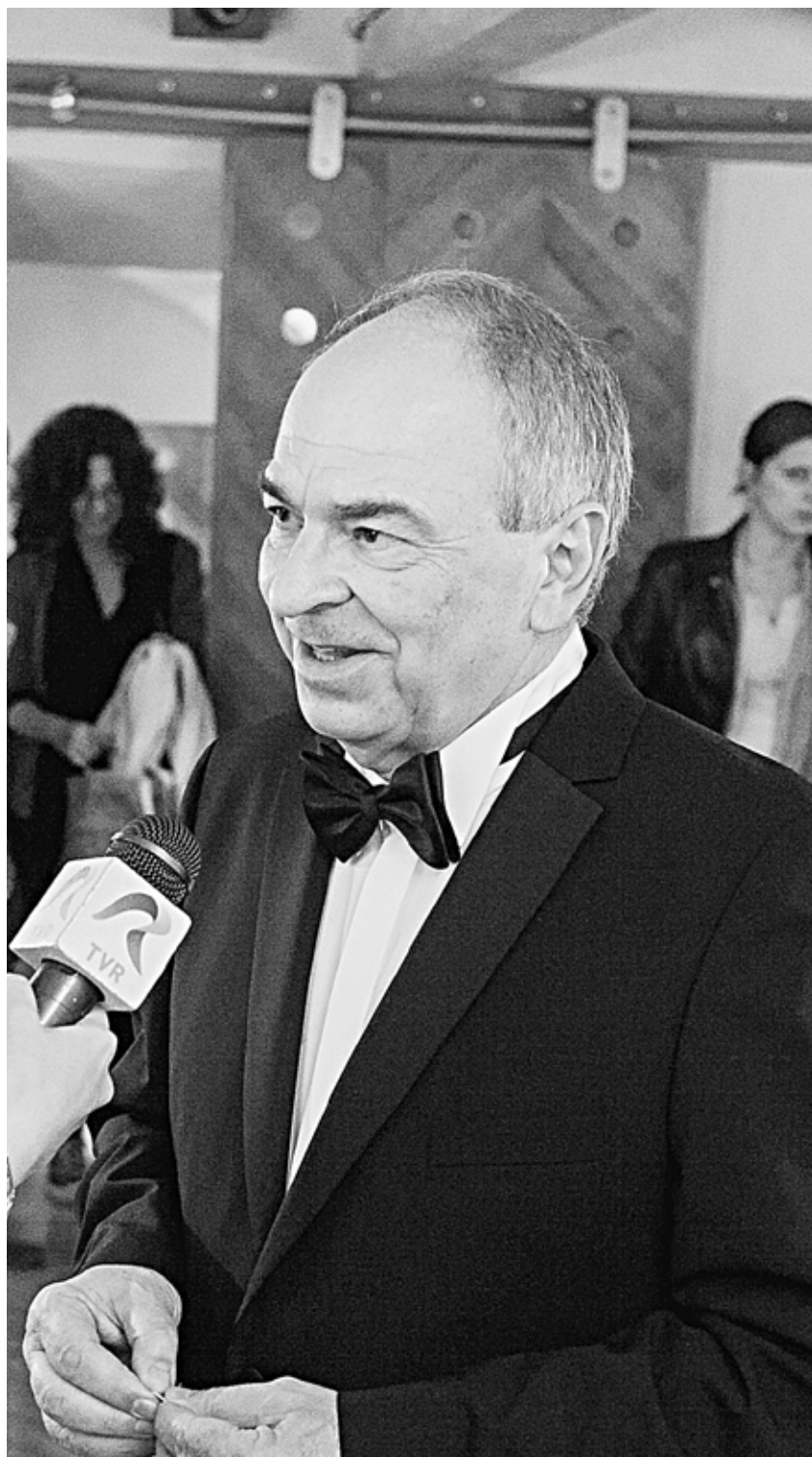

Aplauze de la Neagu Djuvara în 2010, când editura împlinea 20 de ani.

Aplauze de la Gabriel Liiceanu pentru autorii și echipa Humanitas.

Joi, 19 septembrie 2013, ora 18.00. Moment istoric: în sfârșit, o librărie Humanitas la Brașov. Gabriel Liiceanu dă declarații presei.

Monica Lovinescu, unul dintre primii autori Humanitas, dând un interviu la Paris, în 1994. (Arhiva foto Humanitas)

Lidia Bodea, director general al Editurii Humanitas, la Bookfest 2014, vegheată de Gabriel Liiceanu și Horia-Roman Patapievici.

În numele editurii, Gabriela Maaz, director de promovare, primește, ca în fiecare an, Trofeul Gaudeamus – locul I prin votul publicului.

Gaudeamus 2007. Mihaela Coman, multă vreme bijutier al evenimentelor Humanitas, și o anume cititoare din Târg: fiica ei. (© Ioana Pârvulescu)

Andrei Aivănoaei, director de marketing, și, din profil, fostul lui coleg Adrian Răileanu, la Gaudeamus, în 2017.

Discuție aprinsă la un pahar de vin: Răzvan Pahonțu, director executiv (stânga), și Mihail Coșulețu, director de creație și artist plastic, la inaugurarea librăriei Humanitas de la Timișoara. (Arhiva foto Humanitas)

Scriitori la microfon. Mircea Cărtărescu și Ioana Pârvulescu la lansarea cărții Intelectuali la cratiță, în curte la GDS, în 2012. (© Ștefan Liiceanu)

...și, cu același prilej, prozatoarea Adriana Bittel, cititoare de ligă întâi, una dintre cele mai pasionate comentatoare ale cărților apărute la Humanitas.

Prezență discretă și fidelă: Tania Radu, critic literar și comentator la Europa Liberă, aici la Bookfest în iunie 2008. (Arhiva foto Humanitas)

Inimitabilul Dan C. Mihăilescu, „omul care aduce cartea“, perorând la librăria Humanitas Cișmigiu.

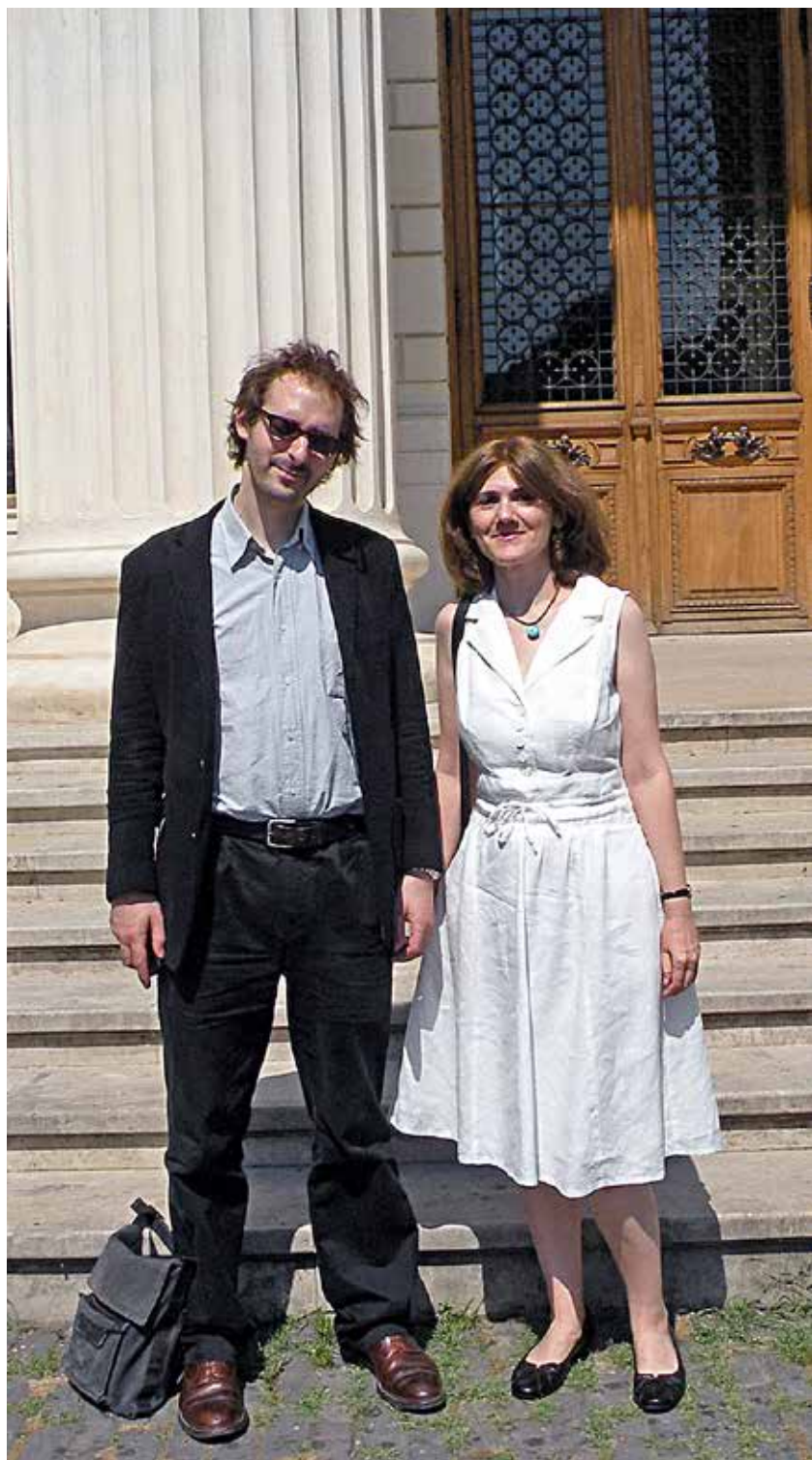

Stând alături, cu dublu „l“ în nume: Oana Pellea și Monica Pillat.

Alături, dincolo de granițele vieții: Gabriela Creția privind cărțile lui Petru Creția. (Arhiva foto Humanitas)

Întâlnire la Ateneu: Mona Antohi, unul dintre cei mai vechi editori Humanitas, și Martin Page, venit să-și lanseze un titlu nou în colecția „Cartea de pe noptieră“. (Arhiva foto Humanitas)

Oana Bârna, de 30 de ani editor la Humanitas, de 30 de ani stând, discretă, doar în caseta redacțională. Într-unul din rarele ei momente publice, încadrată de fiica (Alexandra Noica Wilson) și nepoata lui Constantin Noica, Gaudeamus 2007. (Arhiva foto Humanitas)

Autori, traducători, colaboratori în public, la o lansare de la Bookfest 2008: Liliana Samuelsson, Ioana Pârvulescu, Dan C. Mihăilescu (în prim-plan), Paul Balogh (în fundal, centru). (Arhiva foto Humanitas)

Gabriel Liiceanu cu actorii Irina Petrescu și Victor Rebengiuc, două dintre vocile înregistrate pe audiobookurile Humanitas.

Mircea Cărtărescu și Lidia Bodea în „Țara Miticilor“, alături de autoarea cărții. Bookfest 2007.

Urmează lansarea lui Amos Oz! Denisa Comănescu, care conduce de peste 12 ani editura Humanitas Fiction, la Bookfest 2017.

Flori pentru una dintre cele mai bune și mai dedicate traducătoare: regretata Antoaneta Ralian.

Doamnele Monica Broșteanu și Francisca Băltăceanu, încadrate de Gabriel Liiceanu și Horia-Roman Patapievici, lansând Cele mai frumoase povestiri din Biblie, la Bookfest 2013.

Mirela Nagâț, realizatoare de emisiuni culturale TV, la o lansare de la Gaudeamus 2018.

*Bestseller Humanitas:
Medicină, nutriție
și bună dispoziție,
și autoarea lui,
dr. Simona Tivadar.*

*Istoricul Oliver Jens
Schmitt vorbind despre
episoade dramatice din
istoria României, la
Gaudeamus 2017.*

Mereu tânăr, cel mai bătrân editor Humanitas, Vlad Russo (30 de ani dăruieți editurii), în dreapta, alături de Anca Manolescu și Horia-Roman Patapievici. (Arhiva foto Humanitas)

Ionuț Trupină (titlul oficial: director comercial) și Alice Ene (PR Executive), la Bookfest.

Florin Piersic Jr. și Iustina Croitoru, redactor-șef dezvoltare editorială, pe terasa librăriei Humanitas Kretzulescu, la un eveniment din seria numită „Joiă lingurițelor“.

Raluca Popescu (Humanitas Fiction) și Radu Gârmacea (Humanitas), doi redactori-șefi într-o singură familie, la unul dintre evenimentele de la librăria Humanitas Cișmigiu.

Crista Măcesaru, o secretară de redacție amabilă și conștiincioasă, la o lansare în librăria Humanitas Cișmigiu.

Ioana Iancu, coordonator PR & Marketing Humanitas Fiction, ascunsă după o coloană, precum pictorii de odinioară.

*Oficial: director de
bugete al Grupului
Humanitas.*

Neoficial: Nicu.

Semioficial: Nicu Ciurea.

*Angela Rotaru, director
artistic și autoarea
majorității copertelor
Humanitas și Humanitas
Fiction, surprinsă la
petrecerea de aniversare
a 25 de ani de la
înființarea editurii.*

La biroul Tehnic o veți găsi întotdeauna pe Manuela Măxineanu, tehnoredactor coordonator: zâmbitoare, eficientă, calmă. (Arhiva foto Humanitas)

O parte dintre editori, corectori, tehnoredactori, apoi copyrightul și secretariatul, la o sărbătorire în marea sală de ședințe a editurii. (Arhiva foto Humanitas)

Cvartet de tinere editoare: de la stânga la dreapta, Iulia Vladimirov, Iuliana Glăvan, Anca Lăcătuș, Andreea Niță. (Arhiva foto Humanitas)

...și un alt tânăr editor, Cristi Negoită, alături de Iuliana. (Arhiva foto Humanitas)

*Juniorii Liiceanu & Pleșu, adică Ștefan & Matei, la o sărbătorire Humanitas.
În plan secund, Tania Radu. (© Emanuel Tânjală)*

Prozatoarea Alina Pavelescu dă cartea mai departe generației următoare. Gaudeamus 2018.

Să ne bucurăm, așadar, de poezie și tinerețe: Ana Blandiana în mijlocul unui grup de elevi la Gaudeamus 2017.

Cei care ne vând cărțile: coordonatoarea biroului Vânzări, Loredana Brașoveanu, și cei trei agenți de vânzări – George Brătan, Ionuț Alecu și Sam Măgureanu. (Arhiva foto Librăria Humanitas)

Fotograful fotografiat: Radu Sandovici. (Arhiva foto Humanitas)